

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

***«Τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων εν καιρώ
πανδημίας»***

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δήμα Δημ. Ζαχαρούλα

Αθήνα, Απρίλιος 2021

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Φερενίκη Παναγοπούλου – Κουτνατζή, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου
Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Ισμήνη Κριάρη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Αντώνιος Χάνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © , Δήμα Δ. Ζαχαρούλα, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής διατριβής/εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της διπλωματικής αυτής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι η έγκριση αυτής δηλώνει ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών ή γίνονται αποδεκτές από το Πανεπιστήμιο αυτό.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Π.Δ.Π.Χ.	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
αρ.	άρθρο
Γ.Γ.Π.Π.	Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας
Γ.Κ.Π.Δ. (G.D.P.R.)	Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων
Δ.Ε.Ε.	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
Εδ.	Εδάφιο
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ο.Δ.Υ.	Εθνικός Οργανισμός Διοικητικών Υπαλλήλων
Επ.	Επόμενα
Κ.	Κανονισμός
Λ.χ.	Λόγου χάρη
Ν.	Νόμος
Οπ. ανωτ.	Όπως ανωτέρω
Παρ.	Παράγραφος
σ.	Σελίδα
Στοιχ.	Στοιχείο
Σ.	Σύνταγμα
Υποσ.	Υποσημείωση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πανδημία του κορωνοϊού έθεσε επί τάπητος νέους προβληματισμούς ως προς την προστασία δικαιωμάτων εν γένει των πολιτών, αλλά και ειδικότερων κατηγοριών, όπως το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων ως υποκειμένων των δεδομένων αυτών.

Τα σχετιζόμενα με την προστασία των προσωπικών δεδομένων ερωτήματα που θέτει η αντιμετώπιση του κορωνοϊού είναι πολλά και δυσεπίλυτα. Αναγκαία κρίνεται, σε περίπτωση συγκρούσεως του δικαιώματος προσωπικών δεδομένων με άλλα έννομα αγαθά, όπως είναι η προστασία της δημόσιας υγείας, η στάθμιση αυτών των αγαθών, με κριτήρια αφενός μεν τις επιταγές της αρχής της αναλογικότητας, αφετέρου δε των χαρακτηριστικών της προσωρινότητας και της περιορισμένης χρονικής διάρκειας που έχει και πρέπει να έχει η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων ενόψει της πανδημίας.

Μάλιστα, η μετάδοση του ιού είναι ιδιαιτέρως αυξημένη σε χώρους εργασίας, στους οποίους αναγκαστικά συγχρωτίζονται οι εργαζόμενοι. Με σκοπό την αναχαίτιση της εξαπλώσεως του ιού, οι δημόσιες και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις έχουν λάβει σωρεία μέτρων. Ανάμεσα σε αυτά συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων και των επαφών τους, η τηλεργασία και ο έλεγχος εισερχομένων με θερμικές κάμερες.

Το νομικό οπλοστάσιο των εργαζομένων αποτελούν οι αρχές της νομιμότητας και του σκοπού της επεξεργασίας, της διαφάνειας – ενημέρωσης, της ελαχιστοποίησης των δεδομένων, του χρονικού περιορισμού της επεξεργασίας, της ακεραιότητας και της αναλογικότητας. Τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων, εν προκειμένω των εργαζομένων, που προβλέπονται αναλυτικά από τον Γ.Κ.Π.Δ., αλλά και την ευρύτερη νομοθεσία προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εξακολουθούν να ασκούνται, ωστόσο υπό όρους και προσαρμογή της άσκησης αυτής στα νέα δεδομένα της πανδημίας.

Τέλος, ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να αποδίδεται στην ενημέρωση του πληθυσμού¹. Σαφέστατα ο πολίτης έχει ένα εύλογο ενδιαφέρον να ενημερωθεί για τα

¹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, 28.03.20202, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.

κρούσματα του κορωνοϊού και τις επαφές αυτών, αλλά δεν χρειάζεται η ενημέρωση να οδηγεί στην ταυτοποίηση του ασθενούς και στον μετέπειτα στιγματισμό του².

Σε κάθε περίπτωση, η πανδημία δε θα πρέπει να γίνει αιτία για την προσβολή των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά και εν προκειμένω των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων από μία αέναη και μη νόμιμη επεξεργασία τους, η οποία θα πρέπει να έχει χαρακτήρα προσωρινό και εξαιρετικό.

² Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 1).

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

Πανδημία, προσωπικά δεδομένα εργαζομένων, μέτρα αναχαίτισης του ιού, νόμιμη επεξεργασία υπό όρους, προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

«The personal data of workers during a pandemic»

Zacharoula D. Dima

ABSTRACT

The coronavirus pandemic has raised new concerns regarding the protection of the rights of citizens in general, but also of more specific categories, such as the right to protection of personal data of employees as Subjects of this data.

The questions related to the protection of personal data posed by the treatment of coronavirus are many and difficult to solve. It is necessary in the event of a conflict of personal data right with other legal goods, such as the protection of public health, the weighting of these goods, with criteria on the one hand, the processing of personal data in view of the pandemic.

In fact, the transmission of the virus is particularly high in workplaces, where workers are forced to cohabit. Public and private companies have taken a number of measures to stem the spread of the virus. These include, among others, the tracking of crumbs and their contacts, teleworking and the control of incoming ones with thermal cameras.

The legal Arsenal of employees are the Principles of Legality and Purpose of processing, Transparency - Information, data minimization, processing time limit, Integrity and Proportionality. The rights of the Data Subjects, in this case the employees, provided in detail by the G.D.P.R. new pandemic data.

Finally, special attention should be paid to informing the population. Clearly the citizen has a reasonable interest in being informed of coronavirus cases and their contacts, but the information does not need to lead to the identification of the patient and his subsequent stigmatization.

In any case, the pandemic should not be a cause for the violation of the individual and social rights of the citizens, but also in this case the personal data of the workers from a perpetual and illegal processing, which should be has a temporary and exceptional character.

KEYWORDS

Pandemic, personal data of workers, measures to stop the virus, legal conditional treatment, protection of workers' rights.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Σε αυτό το «*Ταξίδι της γνώσης*», που ξεκίνησε από τον Οκτώβριο του έτους 2018, με την έναρξη του πρώτου εξαμήνου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών μου Σπουδών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ολοκληρώνεται με την συγγραφή και ολοκλήρωση της παρούσας Διπλωματικής εργασίας, πιστή και θερμή «*Συνοδοιπόρος*» μου υπήρξε η Επιβλέπουσα Καθηγήτριά μου, η οποία μου προσέφερε πολύτιμη επίβλεψη και την συμβολή της σε κάθε επίπεδο, γνωστικό, ψυχολογικό, συναισθηματικό, φιλικό. Πηγή έμπνευσης και γένεσης του θέματος της παρούσας Διπλωματικής μου εργασίας αποτέλεσε η ίδια, καθώς η σύλληψη της ιδέας για την εκπόνηση της εν λόγω εργασίας μου αποτέλεσε κατά κύριο λόγο η εξέτασή μας στο μάθημα της Επιβλέπουσας Καθηγήτριάς μου, «*Δίκαιο & Τεχνολογία*» του Π.Μ.Σ. «*Δίκαιο, Τεχνολογία, Οικονομία*». Ταυτόχρονα, όμως, η ανωτέρω Καθηγήτριά μου κατάφερε να με συγκινήσει και σε ευρύτερο επίπεδο, εκμαιεύοντας εκ νέου την προσωπική επιθυμία μου για προσωπική, εκπαιδευτική και επαγγελματική πρόοδο και ανέλιξη, πάντοτε με τον διακριτικό, αλλά επίμονο τρόπο που την χαρακτηρίζει, αλλά και τη συνεπή και πολλαπλή βοήθειά της για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, η οποία χρειάστηκε κόπο, θυσίες, χρόνο και την δέουσα προσπάθεια. Ευελπιστώ το αποτέλεσμα της παρούσας Διπλωματικής εργασίας να δικαιώσει, πρώτα από όλα, την ανωτέρω Αρωγό μου και μετέπειτα τους συμφοιτητές και φίλους μου, οι οποίοι, παρ' όλες τις δυσκολίες και την απόσταση, ενόψει της τηλεεκπαίδευσης που έφερε στο προσκήνιο, αλλά και στην πανεπιστημιακή μας καθημερινότητα, η πρωτόγνωρη εμπειρία της Πανδημίας, στάθηκαν στο πλευρό μου με κάθε τρόπο. Ευχαριστώ, λοιπόν, ολόψυχα, την Καθηγήτριά μου για το ειλικρινές ενδιαφέρον της, τις πολύτιμες γνώσεις που μας μετάγγισε, την στήριξη και την ασφάλεια που με «*συντρόφευσαν*» στην συγγραφή της εν λόγω διπλωματικής εργασίας και όχι μόνο. Ευχαριστώ θερμά και τους συμφοιτητές μου, έναν προς ένα, που ήταν ομοίως δίπλα μου καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μας, ακόμη και εξ αποστάσεως, φυσικής μόνο και όχι συναισθηματικής. Ευχαριστώ και τον Καθηγητή μου, κ. Κοντιάδη Ξενοφώντα για την άδεια να συμπεριλάβω αυτούσια χωρία από το δικό του συγγραφικό έργο στην παρούσα εργασία μου. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους τους δικούς μου οικείους ανθρώπους που όλα αυτά τα χρόνια πιστεύουν σε εμένα, τους κόπους μου και τις φιλοδοξίες μου. Το «*Ταξίδι στην γνώση*» δεν τελειώνει ποτέ!

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT.....	7
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	9
I. Εισαγωγή	13
II. Βασικό νομικό πλαίσιο	15
Α. Νομοθεσία	15
1. Σε συνταγματικό επίπεδο: άρθρα 9, 9Α, 19 § 1 του ελληνικού Συντάγματος .	15
2. Σε ενωσιακό επίπεδο: το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Σύμβαση 108/28.1.1981 του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	18
3. Ιδίως ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Γ.Κ.Π.Δ.).	22
1) Τα κατ' ιδίαν δικαιώματα των εργαζομένων βάσει του Γ.Κ.Π.Δ.	24
i. Το δικαίωμα Ενημέρωσης.....	24
ii. Το δικαίωμα Προσβάσεως	32
iii. Το δικαίωμα Διορθώσεως.....	36
iv. Το δικαίωμα Εναντιώσεως/Αντίρρησης	38
v. Το δικαίωμα Φορητότητας των δεδομένων	41
vi. Το δικαίωμα Διαγραφής («λήθης»).....	44
vii. Το δικαίωμα περιορισμού της επεξεργασίας	53
viii. Το δικαίωμα Δικαστικής Προστασίας	55
ix. Το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση.....	55
4. Σε εθνικό επίπεδο: ο Νόμος 2472/1997 που ενσωμάτωσε την Οδηγία 95/46/ΕΚ, ο Νόμος 3471/2006 και ο Νόμος 3917/2011.....	60
5. Ο Νόμος 4624/2019.	62

B. Γνώμες.....	65
III. Πεδίο εφαρμογής	68
IV. Περιορισμοί των δικαιωμάτων των εργαζομένων και περιπτώσεις νόμιμης επεξεργασίας αυτών.....	77
V. Τα συγκρουόμενα έννομα αγαθά	84
Α. Η προστασία της δημόσιας υγείας ως έκφανση του δημοσίου συμφέροντος.....	85
Β. Η προστασία της ιδιωτικής ζωής και το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων	90
Γ. Το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη και έλεγχος του εργαζομένου	93
VI. Γενικά μέσα επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων και ελέγχου των εργαζομένων	94
Α. Προϋποθέσεις ελέγχου των εργαζομένων με τεχνικά μέσα.....	97
VII. Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των νοσούντων στο χώρο εργασίας από τον εργοδότη	103
VIII. Κατ' εξαίρεση επεξεργασία δεδομένων λόγω της πανδημίας	105
Α. Η έκδοση Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου.....	105
Β. Οι Συστάσεις της ελληνικής Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα.....	108
IX. Αναχαίτιση του κορωνοϊού μέσω της λήψης μέτρων – μέσων ελέγχου σε χώρους εργασίας.....	112
Α. Ιχνηλάτηση των κρουσμάτων και των επαφών τους.....	113
Β. Τηλεργασία.....	116
Γ. Πρόσβαση στο δίκτυο	119
Δ. Χρήση τερματικής συσκευής\αποθηκευτικών μέσων	120
Ε. Πραγματοποίηση τηλεδιασκέψεων.....	122
ΣΤ. Έλεγχος εισερχομένων με θερμικές κάμερες.....	123
Ζ. Θερμομέτρηση	125
Η. Η ειδικότερη περίπτωση των εργαζομένων – εκπαιδευτικών.....	127

X. Το ειδικότερο ζήτημα της ενημέρωσης του πληθυσμού.....	135
XI. Επίκαιρα περιπτώσεις προστασίας προσωπικών δεδομένων.	139
Α. Το περιστατικό με την εταιρεία “CISCO”.	139
Β. Η Απόφαση 26/2019 της Αρχής προστασίας προσωπικών δεδομένων του Αμβούργου περί επιβολής προστίμου	141
XII. Συμπεράσματα.....	142
XIII. Επίλογος.....	150
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	153
Ελληνόγλωσση.....	153
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....	157
Ελληνόγλωσση.....	157
Ξενόγλωσση	161

I. Εισαγωγή

Ο σεβασμός της αξιοπρέπειας, της ιδιωτικότητας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας αποτελούν και πρέπει να αποτελούν πρωταρχικό μέλημα κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Η επεξεργασία, υπό οποιαδήποτε μορφή, δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αποτέλεσε και αποτελεί μέχρι και σήμερα μία από τις βασικότερες περιπτώσεις επέμβασης στον ιδιωτικό χώρο των εργαζομένων, ιδίως ενόψει της συνεχούς ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών, της ταχύτητας προόδου της πληροφορικής και της κυριαρχίας σχεδόν του διαδικτύου σε όλα τα επίπεδα από το χώρο εργασίας, μέχρι και την κρατική οργάνωση.

Οι νέες τεχνολογίες φαίνεται μέχρι πρότινος ότι είχαν επιφέρει ριζικές αλλαγές, μεταξύ άλλων, και στο εργασιακό περιβάλλον, παρέχοντας ποικίλες υπηρεσίες στους εργαζομένους. Λόγου χάριν, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές εγγυώνται υψηλότερη ταχύτητα, λειτουργικότερη πρόσβαση στα αρχεία και ως εκ τούτου μεγαλύτερη διευκόλυνση ως προς τις συνθήκες εργασίας. Κινητές και σταθερές τηλεφωνικές συσκευές, φορητοί ηλεκτρονικοί υπολογιστές, συσκευές BlackBerrys και P.D.A. ανοίγουν νέες προοπτικές στο χώρο της τηλεργασίας, ενώ συσκευές γεωγραφικού εντοπισμού (Global Positioning System – G.P.S.), που είναι εγκατεστημένες σε πληθώρα επαγγελματικών οχημάτων, διευκολύνουν τον εργαζόμενο οδηγό να φθάσει γρήγορα στον προορισμό της επιλογής του.

Η ευρύτερη νομοθεσία περί προσωπικών δεδομένων και ιδιωτικότητας των εργαζομένων κύριο σκοπό έχει, καταρχήν, την προστασία των προσωπικών δεδομένων, επιτρέπει δε την επεξεργασία των δεδομένων αυτών, τα οποία ανήκουν μεταξύ άλλων και στους εργαζομένους, υπό αυστηρές ωστόσο προϋποθέσεις, αλλά και εισάγει περιορισμούς στην επεξεργασία αυτών σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Εντούτοις, η πραγματικότητα, την οποία βιώνουμε τους τελευταίους μήνες σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, όχι μόνο στη χώρα μας, αλλά και παγκοσμίως, λόγω της εξάπλωσης της πανδημίας του κορωνοϊού “COVID-19” που μαστίζει την ανθρωπότητα, φαίνεται ότι έχει θέσει επί τάπητος και άλλους παράγοντες, οι οποίοι θα πρέπει να συνεκτιμηθούν στην τελική κρίση περί προστασίας ή μη των προσωπικών δεδομένων και αντιστοίχως θέσης θεμιτών ή μη περιορισμών στην προστασία αυτή, ιδίως δε σε ειδικότερους χώρους εργασίας.

Όπως θα αναπτυχθεί διεξοδικά και στο κύριο μέρος της παρούσας εργασίας, ο έλεγχος της διάδοσης του κορωνοϊού απαιτεί πράγματι – τουλάχιστον σε ορισμένα στάδια – την ιχνηλάτηση των κρουσμάτων ή/και των επαφών τους, με τρόπο που μπορεί να προσδιορίσει ή και να εκθέσει την ιδιωτική ζωή τους. Η ανίχνευση κρουσμάτων ή ο έλεγχος της τήρησης οδηγιών και απαγορεύσεων οδηγεί ή μπορεί να οδηγήσει σε πρακτικές ευρείας προληπτικής επιτήρησης ή εκτεταμένων κατασταλτικών ελέγχων.

Τι ισχύει, λοιπόν, αλλά και τι πρέπει να γίνεται με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των φυσικών προσώπων και δη ειδικότερων κατηγοριών, όπως οι εργαζόμενοι; Σε ποιες περιπτώσεις και υπό ποιες προϋποθέσεις οι νέες τεχνολογίες ως μέσα νόμιμης παρακολούθησης του εργαζομένου για τις ανάγκες αναχαίτισης της εξάπλωσης της νέας πανδημίας επιτρέπονται και μπορούν να συμβαδίσουν αρμονικά με το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής σφαίρας και ιδίως των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, στο πλαίσιο άσκησης του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη, αλλά πολύ περισσότερο ενόψει της υποχρέωσης του Κράτους για την προστασία της δημόσιας υγείας όλων των πολιτών

Με τα ζητήματα αυτά θα ασχοληθούμε διεξοδικά και θα γίνει προσπάθεια να διαφωτιστούν όλες οι επιμέρους πτυχές και οι ειδικότεροι προβληματισμοί περί των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων εν καιρώ πανδημίας.

II. Βασικό νομικό πλαίσιο

Το βασικό νομοθετικό πλαίσιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, πρωτογενές και δευτερογενές, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί, όπως και το εν γένει εργατικό δίκαιο, με το οποίο τελεί σε σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης³, ως κατεξοχήν ανθρωποκεντρικό, αποτελούν:

A. Νομοθεσία

1. Σε συνταγματικό επίπεδο: άρθρα 9, 9Α, 19 § 1 του ελληνικού Συντάγματος

Σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' του ελληνικού Συντάγματος, η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Εν προκειμένω, η προστασία της ιδιωτικής ζωής των εργαζομένων συνιστά μία αξίωση των τελευταίων στην ψυχική ηρεμία, στην ανωνυμία, στην αυτόβουλη διάπλαση του εσωτερικού τους κόσμου, ψυχικού και συναισθηματικού⁴. Η θετική διάσταση του δικαιώματος ιδιωτικότητας των εργαζομένων, υπό την έννοια της αξιώσεως υποστήριξης της απολάυσεως της ιδιωτικής ζωής τονίζεται στο άρθρο 9Α' του ελληνικού Συντάγματος, το οποίο προβλέφθηκε με την Αναθεώρηση αυτού το έτος 2001. Φυσικά, η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων δεν οδηγεί στη δίχως άλλο απαγόρευση της επεξεργασίας τους, αλλά υποχρεώνει τον κοινό νομοθέτη να καθιερώσει ένα περιοριστικό θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των δεδομένων και εν προκειμένω των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων που συλλέγονται με τεχνικά μέσα⁵. Η ανάγκη προστασίας της ιδιωτικής ζωής καθίσταται επιτακτική στη σύγχρονη εποχή της τεχνολογικής και όχι μόνο, διακινδυνεύσεως⁶. Το διαδίκτυο είναι

³ Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων και οι εργασιακές σχέσεις*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.), *Γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων*, Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2^η έκδοση, Αθήνα 2020, σ. 208-209.

⁴ Βλ. Μαλαγαρδή Αθηνά, *Νέες τεχνολογίες – προσωπικά δεδομένα και εργατικό δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2010, σ. 167.

⁵ Βλ. Χρυσόγονο Κώστα και Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 4^η Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 211.

⁶ Βλ. Δόνο Πελοπίδα, *Τεχνολογική διακινδύνευση και προστασία προσωπικών δεδομένων*, σε: *Νέες Τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2004, σ. 23 επ.

«ο μεγαλύτερος συλλέκτης πληροφοριών όλων των εποχών σε παγκόσμιο επίπεδο»⁷. Μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου, οι εργαζόμενοι παρακολουθούνται συνεχώς ως προς τις ώρες της πραγματικής εργασίας τους, τις σελίδες που επισκέφθηκαν κατά τη διάρκεια της απασχόλησής τους, τις εξερχόμενες τηλεφωνικές κλήσεις τους, τα αρχεία που επεξεργάστηκαν, την ηλεκτρονική αλληλογραφία τους, ακόμη και τις ιατρικές εξετάσεις στις οποίες υπεβλήθησαν, αλλά και η μέσω οπτικοακουστικών μέσων παρακολούθηση ακόμη και της διαδρομής που ακολούθησαν με επαγγελματικό όχημα. Όλα τα ανωτέρω συνιστούν πληροφορίες άμεσα συνυφασμένες με τις εργασιακές σχέσεις και εν γένει την δραστηριότητα του εργαζομένου. Όλες αυτές οι πληροφορίες δύναται να συσχετισθούν με άλλες πληροφορίες, ούτως ώστε να διαγραφεί το λεγόμενο «βιοπορτρέτο»⁸ του εργαζομένου.

Εκτός από την ανωτέρω θετική του διάσταση, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα έχει και την αρνητική του διάσταση, υπό την έννοια του δικαιώματος της αποκαλύψεως όλων των πτυχών του ιδιωτικού βίου ή αλλιώς ενός δικαιώματος αυτοεκθέσεως. Περιορισμοί στην αρνητική αυτή διάσταση μπορούν να επιβληθούν στην περίπτωση που σημειώνεται μία ασυμμετρία ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη, π.χ. ανάμεσα στον εργαζόμενο και τον εργοδότη. Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει εκ των πραγμάτων μία αδυναμία διαπραγματεύσεως των όρων της ιδιωτικότητας και είναι πολύ πιθανό η τελευταία να ανταλλάσσεται με ένα άλλο αγαθό, π.χ. θέση εργασίας ή διατήρηση αυτής⁹. Ως εκ τούτου, οι περιορισμοί της αυτοεκθέσεως του ατόμου μέσω της απαγορεύσεως τοποθέτησης τεχνικών μέσω παρακολούθησης κρίνονται αναγκαίοι από το γεγονός ότι η αυτοέκθεση δεν απορρέει από την επιθυμία του εργαζομένου, αλλά συνιστά στην ουσία ένα προϊόν εξαναγκασμού, διότι σε

⁷ Βλ. Ευαγγελία Μπαλασά, Ζητήματα ιδιωτικότητας και προστασίας προσωπικών δεδομένων στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, διαθέσιμη σε: <https://ikee.lib.auth.gr/record/298425/files/GRI-2018-21784.pdf>. Πρβλ. Shawn Helms, *Translating Privacy Values with Technology*, 7 Boston University Journal Science & Technology Law (2001), σ. 288 επ. (293).

⁸ Πρβλ. Μαυριά Κώστα, *Το συνταγματικό δικαίωμα ιδιωτικού βίου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σ. 172 επ..

⁹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Οι ισότοποι Κοινωνικής Δικτύωσης ως Εθνική, Ευρωπαϊκή και Διεθνής Πρόκληση της Προστασίας της Ιδιωτικότητας*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2010, σ. 10-11.

διαφορετική περίπτωση ο εργαζόμενος δε θα λάβει ή θα χάσει την υπάρχουσα θέση εργασίας.

Το άρθρο 19 του ελληνικού Συντάγματος παρέχει προστασία στο συνταγματικό έννομο αγαθό του απορρήτου *«των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο»*, το οποίο, μάλιστα, χαρακτηρίζει ως *«απόλυτα απαραβίαστο»*. Το άρθρο αυτό αναφέρεται, λοιπόν, στο ατομικό, αλλά και κοινωνικό δικαίωμα των ατόμων, μεταξύ αυτών και των εργαζομένων, για κατοχύρωση του απορρήτου των επιστολών, της ελεύθερης ανταπόκρισης και επικοινωνίας των τελευταίων με οποιοδήποτε τρόπο, όχι μόνο έναντι δημοσίων οργάνων και επιχειρήσεων, αλλά και έναντι ιδιωτών των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης και επικοινωνίας με οποιοδήποτε τρόπο, εφόσον, κατά την έννοια των συνταγματικών αυτών διατάξεων της παρ. 2, με αυτές θεσπίζεται υποχρέωση του κοινού νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα διασφάλισης του απορρήτου της επικοινωνίας και έναντι των ιδιωτών¹⁰. Στην έννοια του *«απορρήτου»* εμπίπτει, κατ' αρχήν, το περιεχόμενο της επικοινωνίας, με όποιο τρόπο και αν αυτή διεξάγεται¹¹. *«Αντικείμενο της συνταγματικής προστασίας δεν είναι το μήνυμα καθ' εαυτό, το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 14 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει την ελευθερία εκφράσεως και διαδόσεως της γνώμης, αλλά το απόρρητο του μηνύματος. Η προστασία του απορρήτου αφορά όχι μόνο τα γραπτά μηνύματα (επιστολές), αλλά και οποιαδήποτε μορφή ιδιωτικής, δηλαδή μη δημόσιας επικοινωνίας, όπως τηλεγραφήματα, τηλεφωνήματα, τηλεομοιοτυπικά μηνύματα, ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mails), που είναι η σύγχρονη μορφή των επιστολών. Και τούτο, είτε η επικοινωνία πραγματοποιείται από την κατοικία είτε από τον χώρο εργασίας των επικοινωνούντων.»*¹². Επιπλέον, το απόρρητο περιλαμβάνει πληροφορίες των συνομιλιών, όπως η ημερομηνία, η διάρκεια αυτών και του αριθμού των οποίων έγινε η κλήση.

¹⁰ Βλ. σχετικώς ΣΤΕ 1091/2015 απόφαση, δημοσιευμένη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «NOMOS».

¹¹ Βλ. σχετικώς ΑΠ 1/2017 απόφαση, δημοσιευμένη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «NOMOS».

¹² Βλ. σχετικώς ΑΠ 1/2017 απόφαση, δημοσιευμένη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «NOMOS».

Με βάση τη σχετική νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. έκφανση του ανθρώπινου δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή αποτελεί και το απόρρητο των επικοινωνιών, που καλύπτει την ασφάλεια και την προστασία της εμπιστευτικότητας των ταχυδρομικών επιστολών, των τηλεφωνικών κλήσεων¹³, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου καθώς και κάθε μορφής επικοινωνίας μέσω του διαδικτύου¹⁴. Στην προστασία του άρθρου 8 της Ε.Σ.Δ.Α. εμπίπτουν και τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας, ήτοι η αναλυτική κατάσταση τηλεφωνικών λογαριασμών, ο χρόνος ή ο τόπος της επικοινωνίας, οι εξερχόμενες και εισερχόμενες κλήσεις, τα στοιχεία πρόσβασης στο διαδίκτυο, οι ιστοσελίδες που επισκέφθηκε το άτομο κ.λπ., τα οποία προστατεύονται όπως ακριβώς και το περιεχόμενο της επικοινωνίας¹⁵.

Επομένως, καθίσταται σαφές ότι οι εργαζόμενοι ως υποκείμενα των προσωπικών τους δεδομένων δεν «εγκαταλείπουν», καταρχήν, τα δικαιώματά τους αυτά εισερχόμενοι στον εργασιακό χώρο, ενώ, εξ αντιδιαστολής προς την προσωπική και ιδιωτική ζωή, η εκτέλεση των υπηρεσιακών καθηκόντων του υπαλλήλου μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ελέγχων, οι οποίοι, εκτός εργασίας θα ήταν ανεπίτρεπτοι, το οποίος γίνεται παγίως δεκτό και από νομολογιακής απόψεως.

2. Σε ενωσιακό επίπεδο: το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Σύμβαση 108/28.1.1981 του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Σύμφωνα με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α. «*1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της*

¹³ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ψηφιακή ιχνηλάτηση σε περίοδο πανδημίας*, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου Τεύχος II, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020, σελ. 242, με περαιτέρω παραπομπή σε: Ε.Δ.Δ.Α., Halford κατά Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση της 25^{ης}.06.1997, παρ. 44 και Amann v. Switzerland [GC], no. 27798/95, par. 43, ECHR 2000 II.

¹⁴ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ψηφιακή ιχνηλάτηση σε περίοδο πανδημίας*, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου Τεύχος II, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020, σελ. 242, με περαιτέρω παραπομπή σε: Ε.Δ.Δ.Α., Copland κατά Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση της 3^{ης}.04.2007, παρ. 41-44. Βλ. επίσης και αποφάσεις Ε.Δ.Δ.Α. Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθμός προσφυγής [αρ.] 8691/79, της 2^{ας}.08.1984, σκ. 84, Heglas κατά Τσεχίας, αρ. 5935/02, της 1.3.2007, σκ. 60-61.

¹⁵ Βλ. Ε.Δ.Δ.Α., Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση της 02^{ας}.08.1984, § 84 και Ε.Δ.Δ.Α., Copland κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή υπ' αριθμ. 62617/2000, απόφαση της 03^{ης}.04.2007, § 43.

αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αυτή προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.¹⁶».

Σε ενωσιακό επίπεδο, η προστασία των δικαιωμάτων της ιδιωτικής ζωής, του απορρήτου των επικοινωνιών και των προσωπικών δεδομένων των ατόμων και κατ' επέκταση και των εργαζομένων κατοχυρώνεται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, με κατοχύρωση σε σύμφωνα με τα οποία αφενός μεν κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του, αφετέρου δε «1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. 2. Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων πρέπει να γίνεται νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση τη συγκατάθεση του ενδιαφερομένου ή για άλλους θεμιτούς λόγους που προβλέπονται από το νόμο. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στα συλλεγόμενα δεδομένα που το αφορούν και να επιτυγχάνει τη διόρθωσή τους. 3. Ο σεβασμός των κανόνων αυτών υπόκειται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής.»¹⁷.

Τέλος, η Σύμβαση 108/28.1.1981¹⁸ του Συμβουλίου της Ευρώπης περί προστασίας του ατόμου έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι η πρώτη νομικά δεσμευτική διεθνής πράξη που θεσπίστηκε στον τομέα της προστασίας των δεδομένων. Σκοπός της είναι η διασφάλιση για κάθε φυσικό πρόσωπο «του σεβασμού των δικαιωμάτων του και των θεμελιωδών ελευθεριών του, και ιδίως του δικαιώματός του στην ιδιωτική ζωή, έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα». Το πρωτόκολλο για την τροποποίηση της Σύμβασης αποσκοπεί στη διεύρυνση του

¹⁶ Όπως αυτό τροποποιήθηκε από τις διατάξεις του υπ' αριθμόν 14 Πρωτοκόλλου από τη θέση του σε ισχύ την 1^η Ιουνίου 2010.

¹⁷ Βλ. Άρθρο 8 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., με ημερομηνία ισχύος από 17.01.2009.

¹⁸ Βλ. Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – 2020, διαθέσιμο σε: www.europarl.europa.eu/factsheets/el.

πεδίου εφαρμογής της, στην αύξηση του επιπέδου προστασίας των δεδομένων και στη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς της.

Ως προς το δικαίωμα της ιδιωτικότητας των εργαζομένων, το οποίο δέον, όπως επισημανθεί ότι δεν έχει μόνο ελληνικές καταβολές, ως διαφαίνεται και από την . Γνώμη 8/2001 της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29 της Οδηγίας 95/46/EK, αναφορικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων. Σύμφωνα με την Οδηγία αυτή κάθε συλλογή, χρήση ή αποθήκευση πληροφοριών σχετικών με τους εργαζομένους με ηλεκτρονικά μέσα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της νομοθεσίας για την προστασία των δεδομένων. Το ίδιο ισχύει και για την παρακολούθηση από τον εργοδότη της προσβάσεως στο διαδίκτυο ή του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου των εργαζομένων¹⁹. Η παρακολούθηση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου συνεπάγεται απαραίτητα την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η επεξεργασία δεδομένων ήχου και εικόνας στο εργασιακό πλαίσιο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της νομοθεσίας για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και η παρακολούθηση των εργαζομένων μέσω βίντεο καλύπτεται από τις διατάξεις της οδηγίας και των εθνικών νόμων μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο. Κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αναφέρονται στους εργαζομένους, οι εργοδότες οφείλουν πάντα να λαμβάνουν υπ' όψιν τις θεμελιώδεις αρχές προστασίας των προσωπικών δεδομένων και η επεξεργασία των τελευταίων να είναι νόμιμη.

Η Οδηγία **2002/58/EK** ψηφίστηκε την 12^η Ιουλίου 2002 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και αφορούσε στην επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Επιδίωξη της παρούσας οδηγίας αποτέλεσε ο σεβασμός στα θεμελιώδη δικαιώματα, τηρήθηκαν δε οι βασικές αρχές που αναγνωρίζονται ιδίως από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα επιδιώχθηκε η διασφάλιση της πλήρους τηρήσεως των δικαιωμάτων που προβλέπονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη. Στην Κοινότητα εισήχθησαν με την παρούσα Οδηγία νέες προηγμένες ψηφιακές τεχνολογίες στα δημόσια δίκτυα επικοινωνίας, οι οποίες δημιούργησαν ειδικές απαιτήσεις όσον

¹⁹ Βλ. Έγγραφο Εργασίας της Ομάδας του άρθρου 29 για την επιτήρηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών στο χώρο εργασίας, 29 Μαΐου 2002, WP 55.

αφορά την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής του χρήστη. Η ανάπτυξη της κοινωνίας των πληροφοριών χαρακτηρίστηκε από τότε από την καθιέρωση νέων υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Η πρόσβαση σε ψηφιακά κινητά δίκτυα έγινε πλέον διαθέσιμη και οικονομικά προσιτή στο ευρύ κοινό. Τα εν λόγω ψηφιακά δίκτυα διέθεταν πλέον σημαντική χωρητικότητα και δυνατότητες επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, ενώ η επιτυχής διασυννοριακή ανάπτυξη των υπηρεσιών αυτών εξαρτήθηκε εν μέρει από την πεποίθηση των χρηστών ότι δεν διακυβεύεται η ιδιωτική τους ζωή.

Η εν λόγω Οδηγία, όπως και η Οδηγία 95/46/EK, δεν υπεισήλθαν σε θέματα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών που συνδέονται με δραστηριότητες, οι οποίες δεν διέπονταν από το Κοινοτικό Δίκαιο. Επομένως, δεν άλλαξε η υφιστάμενη ισορροπία ανάμεσα στο δικαίωμα του ατόμου στην ιδιωτική ζωή και η δυνατότητα των κρατών μελών να θεσπίζουν μέτρα, όπως αυτά που αναφέρονται στο άρθρο 15 παρ. 1 της παρούσας Οδηγίας, εφόσον είναι αναγκαία για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας, της εθνικής άμυνας, της ασφάλειας του κράτους (περιλαμβανομένης της οικονομικής ευημερίας του κράτους εφόσον οι δραστηριότητες συνδέονται με θέματα ασφάλειας του κράτους) και την εφαρμογή του ποινικού δικαίου. Ως εκ τούτου, η παρούσα Οδηγία δεν θίγει τη δυνατότητα των κρατών μελών να προβαίνουν σε νόμιμη παρακολούθηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή να λαμβάνουν άλλα μέτρα, όταν αυτό είναι αναγκαίο, για οποιονδήποτε από τους προαναφερόμενους σκοπούς και σύμφωνα με την ευρωπαϊκή σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, όπως ερμηνεύθηκε από τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Τα μέτρα αυτά πρέπει να είναι κατάλληλα, αυστηρώς ανάλογα των προς επίτευξη σκοπών και αναγκαία στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας και θα πρέπει επίσης να υπόκεινται σε επαρκείς διασφαλίσεις σύμφωνα με την ευρωπαϊκή σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών. Οι συνδρομητές των διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών μπορεί να είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα.

Συμπληρώνοντας την Οδηγία 95/46/EK, η Οδηγία **2002/58/EK** απέβλεψε στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων και ειδικότερα του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, καθώς επίσης και των έννομων συμφερόντων των νομικών προσώπων. Εισήγαγε δε υποχρέωση των κρατών μελών να επεκτείνουν την

εφαρμογή της Οδηγίας 95/46/EK στην προστασία των εννόμων συμφερόντων των νομικών προσώπων. Η εν λόγω προστασία εξασφαλιζόταν με την ισχύουσα κοινοτική και εθνική νομοθεσία.

Μεταξύ των όσων αναλυτικώς προέβλεψε συγκαταλέγονται τα εξής:

«...[...]...Μια επικοινωνία μπορεί να περιλαμβάνει τυχόν πληροφορίες περί του ονόματος, της αρίθμησης ή της διεύθυνσης που παρέχουν ο αποστολέας ή ο χρήστης μιας σύνδεσης, προκειμένου να πραγματοποιήσουν την επικοινωνία. Τα δεδομένα κίνησης μπορούν να περιλαμβάνουν τυχόν μεταφράσεις αυτών των πληροφοριών από το δίκτυο, διά του οποίου διαβιβάζεται η επικοινωνία, προκειμένου να μεταδοθεί. Τα δεδομένα κίνησης μπορεί, μεταξύ άλλων, να αναφέρονται στη δρομολόγηση, τη διάρκεια, το χρόνο ή το μέγεθος μιας επικοινωνίας, στο πρωτόκολλο που χρησιμοποιείται, στη θέση του τερματικού εξοπλισμού του πομπού ή του δέκτη, στο δίκτυο από το οποίο προέρχεται ή στο οποίο καταλήγει η επικοινωνία, στην αρχή, το τέλος ή τη διάρκεια μιας σύνδεσης. Μπορεί επίσης να συνίστανται στο σχήμα, με το οποίο η επικοινωνία μεταβιβάζεται από το δίκτυο²⁰. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η συγκατάθεση του χρήστη ή του συνδρομητή, ανεξάρτητα αν αυτός είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο, πρέπει να έχουν την ίδια έννοια με τη συγκατάθεση του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα, όπως ορίζεται και περαιτέρω προσδιορίζεται στην οδηγία 95/46/EK. Η συγκατάθεση δύναται να παρέχεται με κάθε πρόσφορο τρόπο που επιτρέπει την ελεύθερη και ενημερωμένη έκφραση των επιθυμιών του χρήστη, όπως με τη συμπλήρωση τετραγωνιδίου κατά την επίσκεψη ιστοσελίδας του Διαδικτύου.²¹...[...]».

3. Ιδίως ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Γ.Κ.Π.Δ.).

Ο νέος Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Γ.Κ.Π.Δ./G.D.P.R.) ψηφίστηκε στις 27 Απριλίου 2016 και τέθηκε σε ισχύ στη χώρα μας τον Μάιο του 2018²². Ο Γ.Κ.Π.Δ. αντικαθιστά την Οδηγία

²⁰ Βλ. παράγραφο (15) της εν λόγω Οδηγίας.

²¹ Βλ. παράγραφο (17) της εν λόγω Οδηγίας.

²² Βλ. Άρθρο 99 παρ. 2 του Κανονισμού και Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σ. 17.

95/46/EK και τον Ν. 2472/1997 που ίσχυε μέχρι πρότινος και έχει ως σκοπό την εναρμόνιση του νομικού πλαισίου για την προστασία της ιδιωτικότητας των δεδομένων σε ολόκληρη την Ευρώπη. Όλες οι εταιρείες και οι φορείς του Δημοσίου υποχρεούνται να συμμορφωθούν με αυτόν μέχρι τις 25 Μαΐου 2018. Ο Γ.Κ.Π.Δ. στο άρθρο 88 αναθέτει στα κράτη – μέλη, μέσω της νομοθεσίας ή των Σ.Σ., τη θέσπιση ειδικών κανόνων για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων στο πλαίσιο της απασχόλησής τους.

Η προστασία που παρέχει ο ως άνω Γ.Κ.Π.Δ. ισχύει για εν ζωή, φυσικά πρόσωπα, πολίτες των χωρών της Ε.Ε., ανεξαρτήτως ιθαγένειας ή τόπου διαμονή τους, σε σχέση με την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων τους. Στο πλαίσιο δε των εργασιακών σχέσεων ο Γ.Κ.Π.Δ. διαμορφώνει ένα σύστημα παράλληλης προστασίας, τόσο του δικαιώματος πληροφόρησης του εργοδότη (άρθρο 5Α' Σ.), όσο και του δικαιώματος πληροφοριακής αυτοδιάθεσης του εργαζομένου (άρθρο 9Α' Σ.). Σκοπός είναι, η εναρμόνιση των δυο εκ πρώτης όψεως αντικρουόμενων δικαιωμάτων, έτσι ώστε η αναγκαία ροή πληροφοριών να συνυπάρχει με την προστασία του υποκειμένου των δεδομένων. Στο άρθρο 88 αυτού, προβλέπεται η δυνατότητα των κρατών μελών να θεσπίζουν ειδικότερους κανόνες για την αποτελεσματικότερη προστασία των εργαζομένων έναντι της επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Επιχειρείται δηλαδή μια αλλαγή του γενικού θεσμικού πλαισίου κατά τρόπο ευμενέστερο και όχι δυσμενέστερο για τους εργαζομένους.

Ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την προστασία των προσώπων από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στις εργασιακές σχέσεις είναι οι ρυθμίσεις του εν λόγω Γ.Κ.Π.Δ. που περιέχονται στο **άρθρο 88** και στη σχετική αιτιολογική σκέψη 155, σχετικά με τη δυνατότητα των κρατών - μελών για τη θέσπιση ειδικών κανόνων για την προστασία από την επεξεργασία στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων, στο **άρθρο 9 παρ. 2** και αντίστοιχα στην αιτιολογική σκέψη 52, σχετικά με την επεξεργασία ειδικών κατηγοριών (ή ευαίσθητων) προσωπικών δεδομένων, στο **άρθρο 22** και στην αιτιολογική σκέψη 71, σχετικά με την προστασία του ατόμου έναντι της αυτοματοποιημένης λήψης αποφάσεων, συμπεριλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ, και στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων (πρακτικές ηλεκτρονικών προσλήψεων χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση, διακρίσεις στην απασχόληση βάσει ευαίσθητων δεδομένων των προσώπων και ιδίως της συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις), στα **άρθρα 44** επ. και στην αιτιολογική σκέψη 48,

σχετικά με τη δυνατότητα υπεύθυνων επεξεργασίας να διαβιβάζουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στο εσωτερικό ομίλων επιχειρήσεων, στο **άρθρο 80** σχετικά με την εκπροσώπηση των εργαζομένων ως υποκείμενο των δεδομένων κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους και στα **άρθρα 35 και 36** σχετικά με την υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας για τη διενέργεια μελέτης εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων στις επεξεργασίες στο πλαίσιο εργασιακών σχέσεων.

Τέλος, η διαβίβαση των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, προβλέπεται ότι, μπορεί να γίνει, κατά τα άρθρα 44 επ. του Γ.Κ.Π.Δ., και στο εσωτερικό ομίλων επιχειρήσεων, καθώς και τούτη εντάσσεται στην έννοια του «εννόμου συμφέροντος» στο πεδίο της αιτιολογικής σκέψης 48, δεδομένου ότι ο όμιλος αποτελείται από την «ελέγχουσα» επιχείρηση και της ελεγχόμενες από αυτήν²³, υπό την έννοια ότι αυτός ελέγχει τα δεδομένα των εργαζομένων.

1) Τα κατ' ιδίαν δικαιώματα των εργαζομένων βάσει του Γ.Κ.Π.Δ.

Όπως κάθε υποκείμενο δικαιωμάτων, έτσι και οι εργαζόμενοι, εν προκειμένω, απολαμβάνουν συγκεκριμένων δικαιωμάτων, τα οποία κατοχυρώνονται ρητώς στις οικείες διατάξεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων, αλλά και στην ευρύτερη σχετική νομοθεσία περί προστασίας των προσωπικών τους δεδομένων. Ειδικότερα, μπορούν, υπό κανονικές συνθήκες, να ασκούν ακώλυτα τα εν γένει εξής δικαιώματά τους, η άσκηση των οποίων, υπό συνθήκες πανδημίας, τελεί υπό τους όρους και τους περιορισμούς που εκτίθενται στην σχετική υποενότητα της παρούσας:

i. Το δικαίωμα Ενημέρωσης²⁴

Αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων και, εν προκειμένω, των εργαζομένων, ενόψει της επεξεργασίας προσωπικών τους δεδομένων λόγω της πανδημίας. Το δικαίωμα αυτό είναι άμεσα συνυφασμένο με τη γενική αρχή της διαφάνειας κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ή ορθότερα, τη διάφανη πολιτική ενημέρωσης, τις οποίες θα δούμε αναλυτικά και κατωτέρω στην παρούσα, με σκοπό τη διευκόλυνση της

²³ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 3), σ. 224-226 και 227-228.

²⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 58-67.

ασκήσεως των δικαιωμάτων εκ μέρους του υποκειμένου των δεδομένων²⁵, αλλά και την παροχή συγκατάθεσης²⁶. Ως εκ τούτου, η αρχή αυτή κρίνεται ορθότερο, κατά την γνώμη της γράφουσας, ότι εφαρμόζεται και εν καιρώ εξαιρετικών συνθηκών, όπως εν προκειμένω της πανδημίας, κατά την οποία λαμβάνει χώρα επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, οπότε λαμβάνονται μέτρα αναχαίτησης της εξάπλωσης της επικίνδυνης νόσου. Και τούτο, διότι τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων προστατεύονται, πράγματι, μέσω της ασκήσεως του εν λόγω δικαιώματος, ενώ ο εργαζόμενος έχει το δικαίωμα να γνωρίζει πότε, για ποιο λόγο και από ποιον τυγχάνουν επεξεργασίας τα προσωπικά του δεδομένα, ακόμη και όταν τούτο συμβαίνει λόγω πανδημίας.

Ειδικότερα, η αρχή της διαφάνειας, κατ' άρθρον άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. α' του Γ.Κ.Π.Δ. και εξειδικεύεται στην αιτιολογική σκέψη 39, υποδεικνύει ότι κάθε πληροφορία και ανακοίνωση σχετικά με την επεξεργασία των εν λόγω δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμη και κατανοητή, με σαφή και απλή γλώσσα μη επιτρεπομένης παρερμηνειών. Σημειώνεται ότι η γλώσσα αυτή πρέπει να είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους και μόνο σωρευτικά θα μπορούσε να λάβει χώρα ενημέρωση σε άλλη γλώσσα, όχι όμως διαζευκτικά. Περαιτέρω, η γλώσσα θα πρέπει να είναι απλή, καθημερινή²⁷, κατανοητή σε μη νομικό και κυρίως σε άτομα με ελαφρά δυσκολία αναγνώσεως λόγω ηλικίας, χαμηλού μορφωτικού επιπέδου ή απλώς, επειδή δεν έχουν ως μητρική γλώσσα την επίσημη γλώσσα του κράτους. Γι' αυτό, λοιπόν, κρίνεται ορθότερο ότι θα πρέπει να αποφεύγονται οι νομικοί, αλλά και οι ξενόγλωσσοι όροι. Πέρα από την απλότητα της γλώσσας, έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στην αποφυγή άσκοπης υπερπληροφόρησης (*"information overload"*), η οποία ενδέχεται να οδηγήσει σε σύγχυση. Παράλληλα, ως προς το ίδιο το δικαίωμα ενημερώσεως, προβλέπεται ρητώς στο άρθρο 12 του Γ.Κ.Π.Δ. ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα, για να

²⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, (υποσ. 21), σ. 59, με περαιτέρω παραπομπή σε: Franck Lorenz, Art. 12 σε: Gola Peter (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 1.

²⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 59, με περαιτέρω παραπομπή σε: Heckmann Dirk/Paschkee Anne, Art. 12 σε: Ehmann Eugen/Selmayr Martin (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 5.

²⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 59, με περαιτέρω παραπομπή σε: Härting Niko, *Datenschutz-Grundverordnung*, Otto Schmidt Verlag, 2016, αρ. περιθ. 67.

παρέχει, γραπτώς ή με άλλα μέσα, μεταξύ άλλων, εφόσον ενδείκνυται, και ηλεκτρονικώς, στο υποκείμενο των δεδομένων κάθε πληροφορία που αναφέρεται αντιστοίχως στα άρθρα 13 και 14 και κάθε ανακοίνωση στο πλαίσιο των άρθρων 15 έως 22 και του άρθρου 34 του Γ.Κ.Π.Δ. σχετικά με την επεξεργασία. Από την δική του πλευρά, το υποκείμενο των δεδομένων δεν είναι υποχρεωμένο να λάβει υπ' όψιν του τη διαθέσιμη πληροφορία, αλλά απαιτείται να του έχει δοθεί αυτή η δυνατότητα. Κατ' ουσίαν, λοιπόν, το άρθρο 12 του Γ.Κ.Π.Δ. καθορίζει τη μορφή των καθηκόντων ενημερώσεως που θεσπίζονται στα άρθρα 14 και 13 του Γ.Κ.Π.Δ..

Ως προς τον τρόπο παροχής των πληροφοριών, κατόπιν αιτήσεως του υποκειμένου των δεδομένων, αυτές μπορούν να δίνονται και προφορικά, υπό την προϋπόθεση ότι η ταυτότητα του υποκειμένου των δεδομένων είναι αποδεδειγμένη με άλλα μέσα. Ως εκ τούτου, θα πρέπει η εκπλήρωση της προφορικής ενημέρωσης να προκύπτει εγγράφως²⁸, όπως άλλωστε, όπως θα δούμε και κατωτέρω, και η εν γένει ενημέρωση του υποκειμένου, εν καιρώ πανδημίας, κρίνεται ορθότερο να δίνεται εγγράφως, προς συμμόρφωση και με την ανωτέρω γενική αρχή της διαφάνειας, αλλά και για να διασφαλίζεται ότι όντως λαμβάνει χώρα μόνο νόμιμη επεξεργασία. Εάν το υποκείμενο των δεδομένων υποβάλλει το αίτημα με ηλεκτρονικά μέσα, η ενημέρωση παρέχεται, εάν είναι δυνατόν, με ηλεκτρονικά μέσα, εκτός αν το υποκείμενο ζητήσει κάτι διαφορετικό. Στην ουσία καθιερώνεται η αρχή της ενημερώσεως σε ίδια μορφή με αυτή την αιτήσεως²⁹. Κάθε αίτηση του υποκειμένου των δεδομένων δεν συνεπάγεται αντίστοιχη υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας για ενέργειά του. Σύμφωνα δε με το άρθρο 12 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ., η προθεσμία για την παροχή ενημερώσεως είναι ένας μήνας και μπορεί να παραταθεί κατά δύο ακόμη μήνες, εφόσον απαιτείται, λαμβανομένων υπ' όψιν της πολυπλοκότητας του αιτήματος και του αριθμού των αιτημάτων, αλλά ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να ενημερώσει το υποκείμενο των δεδομένων για την εν λόγω παράταση εντός μηνός από την παραλαβή του αιτήματος, καθώς και για τους λόγους της καθυστέρησης.

Φυσικά, όλα τα ανωτέρω ισχύουν παράλληλα με την υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας που προβλέπεται στο άρθρο 12 παρ. 4 του Γ.Κ.Π.Δ., σύμφωνα με το οποίο το υποκείμενο πρέπει να ενημερώνεται χωρίς καθυστέρηση και

²⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 60, με περαιτέρω παραπομπή σε: Härtling Niko, όπ. ανωτ. (υποσ. 26), αρ. περιθ. 655.

²⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 61, με περαιτέρω παραπομπή σε: Heckmann Dirk/Paschke Anne, Art. 12, όπ. ανωτ. (υποσ. 171), αρ. περιθ. 35.

το αργότερο εντός μηνός από την παραλαβή του αιτήματος για λόγους, για τους οποίους δεν ενήργησε και για τη δυνατότητα υποβολής καταγγελίας στην εποπτική αρχή και ασκήσεως δικαστικής προσφυγής, που θα δούμε και κατωτέρω. Ως λόγος αδράνειας του υπεύθυνου επεξεργασίας διαλαμβάνεται η αδυναμία του να εξακριβώσει την ταυτότητα του υποκειμένου των δεδομένων³⁰. Σε περίπτωση, λοιπόν, που υπάρχει αμφιβολία αναφορικά με την ταυτότητα του υποκειμένου των δεδομένων, το άρθρο 12 παρ. 6 του Γ.Κ.Π.Δ., προβλέπει ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας μπορεί να ζητήσει την παροχή πληροφοριών αναγκαίων για την επιβεβαίωση της ταυτότητάς του υποκειμένου των δεδομένων. Εν προκειμένω, δεν πρόκειται για συλλογή νέων δεδομένων, αλλά για την επιβεβαίωση των ήδη υπαρχόντων δεδομένων, υπό την έννοια των επιβεβαιωτικών ερωτήσεων, π.χ. την τηλεφωνική ερώτηση για την ημερομηνία γεννήσεως, τον αριθμό αστυνομικής ταυτότητας, Α.Φ.Μ. κ.ο.κ.³¹.

Η παροχή πληροφόρησης γίνεται, βάσει του άρθρου 12 παρ. 5 του Γ.Κ.Π.Δ., καταρχήν ατελώς· κατ' εξαίρεση, εάν τα αιτήματα του υποκειμένου είναι προδήλως αβάσιμα ή υπερβολικά, ιδίως λόγω του επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα τους, ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει τη δυνατότητα είτε: α) να επιβάλει την καταβολή εύλογου τέλους, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα διοικητικά έξοδα για την παροχή της ενημερώσεως ή την ανακοίνωση την εκτέλεση της ζητούμενης ενέργειας, ή β) να αρνηθεί να ικανοποιήσει το αίτημα. Με τον τρόπο αυτό, εισάγεται η ρήτρα καταχρηστικότητας στην άσκηση του δικαιώματος, η οποία εντοπίζεται, λαμβανομένων υπ' όψιν και των προβλέψεων των άρθρων 12 παρ. 3 και 78 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ. σε περιπτώσεις που ένα αίτημα υποβάλλεται μέσα σε χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών μηνών³². Τέλος, ως προς το ύψος της εύλογης αμοιβής και την ικανοποίηση του δικαιώματος, τούτη έχει κριθεί, βάσει της νομολογίας του Δ.Ε.Ε., ότι δεν πρέπει να υπερβαίνει τα πραγματικά έξοδα της ανακοινώσεως των δεδομένων³³.

³⁰ Βλ. άρθρο 11 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ..

³¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 62, με περαιτέρω παραπομπή σε: Franck Lorenz, *Art. 12*, όπ. ανωτ. (υποσ. 24), αρ. περιθ. 41-42.

³² Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 61, με περαιτέρω παραπομπή σε: Franck Lorenz, *Art. 12*, όπ. ανωτ. (υποσ. 24), αρ. περιθ. 34.

³³ Βλ. Δ.Ε.Ε., C-486/12, X, 12.12.2013.

Μάλιστα, παρέχεται στο άρθρο 12 παρ. 7 του Γ.Κ.Π.Δ. η δυνατότητα παροχής πληροφοριών, σε συνδυασμό με τυποποιημένα εικονίδια, προκειμένου να γίνεται με ευδιάκριτο, κατανοητό και ευανάγνωστο τρόπο μία ουσιαστική επισκόπηση του σκοπούμενης επεξεργασίας, ενώ, αν τα εικονίδια διατίθενται ηλεκτρονικά, πρέπει να είναι μηχανικώς αναγνώσιμα. Σκοπός των εικονιδίων αυτό είναι να καταστήσουν ευδιάκριτες τις σχετικές πληροφορίες, αναφορικά με την επεξεργασία των δεδομένων, προσφέροντας ενημέρωση και σε άτομα με δυσκολία οράσεως³⁴. Τα σύμβολα αυτά δεν πρέπει όμως να παρατίθενται χωρίς την παροχή άλλης πληροφορήσεως. Ωστόσο, εγείρονται κάποιες ανησυχίες αναφορικά με το κατά πόσον τα σχετικά εικονίδια είναι κατανοητά³⁵. Δεδομένου πάντως ότι τα σύμβολα συνδυάζονται με γραπτή πληροφόρηση, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η ανάρτησή τους μόνο θετικά μπορεί να αξιολογηθεί³⁶.

Στο σημείο τούτο πρέπει να επισημανθεί ότι προκαλεί απορία, αν οι προϋποθέσεις των άρθρων 13 παρ. 2 του Σ. και 14 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ. περί αναγκαιότητας της παροχής πληροφοριών προσδίδουν σε αυτή απλώς διακηρυκτικό χαρακτήρα ή εναπόκειται στον υπεύθυνο επεξεργασίας να αποφασίσει επί της αναγκαιότητας της παροχής πληροφοριών³⁷. Η υποχρέωση, ωστόσο, εκπλήρωσης, από μεριάς του υπευθύνου επεξεργασίας, της υποχρεώσεως ενημέρωσης δεν επέφερε, κατά κανόνα, κάποια σημασία στην νομιμότητα της επεξεργασίας και, ως εκ τούτου, η εκπλήρωση της υποχρέωσης ενημέρωσης δεν συνιστά προϋπόθεση νομιμότητας της επεξεργασίας³⁸. Ωστόσο, υπογραμμίζεται ότι ο Γ.Κ.Π.Δ. κατοχυρώνει πλέον ρητά στο άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. α', όταν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα υποβάλλονται

³⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 62, με περαιτέρω παραπομπή σε: Heckmann Dirk/ Paschkee Anne, *Art. 12*, όπ. ανωτ. (υποσ. 28), αρ. περιθ. 55.

³⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 59, με περαιτέρω παραπομπή σε: Robrecht Bettina, *EU-Datenschutzgrundverordnung, Transparenzgewinn oder Information Overkill*, *OIWIIR Verlag für Wirtschaft, Informatik und Recht*, 2015, σ. 49.

³⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 62, με περαιτέρω παραπομπή σε: Franck Lorenz, *Art. 12*, όπ. ανωτ. (υποσ. 24), αρ. περιθ. 49.

³⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 62, με περαιτέρω παραπομπή σε: Schantz Peter, *Datenschutz-Grundverordnung-Beginn einer neuen Zeitrechnung in Datenschutzrecht*, *NJW* 2016, σ. 1841 επ. (1846).

³⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 63, με περαιτέρω παραπομπή σε: Gola Peter, *Einleitung*, σε: Gola Peter, *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 64.

σε επεξεργασία με διαφανή τρόπο σε σχέση με το υποκείμενο των δεδομένων νομιμότητα, αντικειμενικότητα και διαφάνεια ως εκ τούτου η παραβίαση της αρχής διαφάνειας επεξεργασίας πρέπει να γίνει δεκτό ότι έχει επιπτώσεις στη νομιμότητα της επεξεργασίας³⁹.

Διάκριση, μάλιστα, γίνεται ως προς την πηγή της συλλογής των προσωπικών δεδομένων και δη ανάμεσα σε: **α)** προσωπικά δεδομένα που συλλέγονται από το υποκείμενο των δεδομένων, κατ' άρθρον 13 του Γ.Κ.Π.Δ. και **β)** αυτά που δεν έχουν συλλογή από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων, σύμφωνα με το άρθρο 14 του Γ.Κ.Π.Δ.. Βασικό στοιχείο της ενημέρωσης των υποκειμένων των δεδομένων είναι η ταυτότητα του υπεύθυνου επεξεργασίας, τα στοιχεία επικοινωνίας του, οι σκοποί της επεξεργασίας, οι αποδέκτες των δεδομένων και η πρόθεσή του υπεύθυνου επεξεργασίας να διαβιβάσει τα δεδομένα σε τρίτη χώρα ή οργανισμό, η ύπαρξη κινδύνων, κανόνων, εγγυήσεων και δικαιωμάτων, σε σχέση με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και πώς να ασκήσουν τα δικαιώματά τους σε σχέση με την επεξεργασία αυτή⁴⁰. Ιδίως, οι συγκεκριμένοι σκοποί της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να είναι σαφείς, νόμιμοι και προσδιορισμένοι, κατά τον χρόνο συλλογής των δεδομένων⁴¹. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο της ενημερώσεως του υποκειμένου, ιδίως ενόψει της επεξεργασίας των προσωπικών τους δεδομένων λόγω πανδημίας, εισάγει το άρθρο 13 παρ. 2 στοιχ. α' του Γ.Κ.Π.Δ., στο οποίο προβλέπεται, πλέον, ρητώς ότι η ενημέρωση θα πρέπει να αναφέρεται και στο χρονικό διάστημα, για το οποίο θα αποθηκευτούν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή, όταν αυτό είναι αδύνατο, τα κριτήρια που καθορίζουν το εν λόγω διάστημα, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι όντως η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εν καιρώ πανδημίας έχει προσωρινό χαρακτήρα και ως εκ τούτου είναι νόμιμη.

Ως προς την πρώτη ανωτέρω περίπτωση που το ίδιο το υποκείμενο έχει παράσχει προς συλλογή και περαιτέρω επεξεργασία τα προσωπικά του δεδομένα, η προβλεπόμενη στο άρθρο 14 του Γ.Κ.Π.Δ. υποχρέωση διαφάνειας είναι παρόμοια με την αντίστοιχη του άρθρου 13 του Γ.Κ.Π.Δ., με κάποιες εξαιρέσεις και με τη διαφορά ότι πρέπει να ανακοινώνεται η προέλευση των δεδομένων. Ιδιαίτερη σημασία έχει και

³⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 63, με περαιτέρω παραπομπή σε: Gola Peter, *Einleitung*, όπ. ανωτ. (υποσ. 37), αρ. περιθ. 64.

⁴⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 63-64.

⁴¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 63-64.

η υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας, βάσει των άρθρων 13 παρ. 3 και 14 παρ. 4 του Γ.Κ.Π.Δ., να ενημερώσει του υποκείμενο, στην περίπτωση που τα προσωπικά του δεδομένα χρησιμοποιούνται για σκοπό διαφορετικό από αυτόν, για τον οποίο αρχικώς συλλέχθηκαν και να ενημερωθεί εκ νέου για τον καινούριο αυτό σκοπό επεξεργασίας. Η ενδελεχής αυτή ενημέρωση, σε συνδυασμό με το δικαίωμα εναντιώσεως, κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου, αφενός μεν να περιοριστεί η επεξεργασία μεγαδεδομένων, αφετέρου δε να προστατευτούν τα προσωπικά δεδομένα εργαζομένων λόγω πανδημίας και ενόψει λήψης μέτρων αναχαίτησης του κορωνοϊού από επεξεργασία τους μη νόμιμη και επιτρεπτή. Εντούτοις, τα άρθρα 13 παρ. 4 και 14 παρ. 5 στοιχ. α' του Γ.Κ.Π.Δ. απαλλάσσουν τον υπεύθυνο επεξεργασίας από το καθήκον ενημέρωσης, όταν το υποκείμενο των δεδομένων έχει ήδη τις απαραίτητες πληροφορίες. Περαιτέρω, στην πρώτη ανωτέρω περίπτωση που τα δεδομένα που δεν έχουν συλλεγεί από το υποκείμενο αυτών, δεν υφίσταται καθήκον ενημερώσεως από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, όταν τα δεδομένα περιλαμβάνουν κάποιο επαγγελματικό απόρρητο που ρυθμίζεται από το δίκαιο της Ένωσης ή του κράτους-μέλους, συμπεριλαμβανομένης της κατ' άρθρο 14 παρ. 5 στοιχ. δ' του Γ.Κ.Π.Δ. υποχρέωσης τηρήσεως απορρήτου.

Το εν λόγω δικαίωμα και η αντίστοιχη υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας επεκτείνεται και στο πεδίο της ενημερώσεως για ενδεχόμενη παραβίαση προσωπικών του δεδομένων, πέραν από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων (άρθρο 34 του Γ.Κ.Π.Δ.), και στην εποπτική αρχή, σύμφωνα με το άρθρο 33 του Γ.Κ.Π.Δ.. Ειδικότερα δε, οι υπεύθυνοι επεξεργασίας σε ορισμένες περιπτώσεις πρέπει να κοινοποιούν τα περιστατικά παραβίασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντός 72 ωρών από την ανακάλυψη του περιστατικού παραβίασεως και απώλειας προσωπικών δεδομένων στις αρμόδιες αρχές και στα υποκείμενα των δεδομένων, αν η φύση των δεδομένων που χάθηκαν το απαιτεί. Εάν μία τέτοια γνωστοποίηση δεν μπορεί να επιτευχθεί εντός 72 ωρών, η γνωστοποίηση πρέπει να συνοδεύεται από αιτιολογία, η οποία θα αναφέρει τους λόγους της καθυστέρησης, οι δε πληροφορίες μπορούν να παρέχονται σταδιακά χωρίς η αδικαιολόγητη καθυστέρηση⁴².

⁴² Βλ. αιτιολογική σκέψη 85 του Γ.Κ.Π.Δ..

Το σχετικό δικαίωμα που αποσκοπεί στο να βελτιώσει τις διαδικαστικές εκφράσεις της προστασίας του υποκειμένου⁴³ αποτελεί έκφραση του δικαιώματος πληροφοριακό αυτοκαθορισμού του ατόμου, καθώς κάθε άτομο έχει δικαίωμα να γνωρίσει τον αποδέκτη των δεδομένων του, ακόμα και αν αυτός προήλθε από παράβαση της υφιστάμενης νομοθεσίας⁴⁴. Επίσης, μέσω του δικαιώματος αυτού επιχειρείται να σταλεί το μήνυμα ότι σε ένα νέο περιβάλλον τεχνολογικής διακινδυνεύσεως, όπως εν προκειμένω αυτό που έχει ήδη δημιουργηθεί εν τω μέσω της πανδημίας του κορωνοϊού, αλλά διαφαίνεται ότι θα ενταθεί μελλοντικά έτι περαιτέρω, μετά την έκταση της εξάπλωσης της επικίνδυνης νόσου, ζητούμενο δεν είναι μόνο, αν θα λάβει χώρα παραβίαση των προσωπικών δεδομένων, αλλά και ποιου χειρισμού θα τύχει αυτή από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, ο οποίος κρίνεται προτιμότερο να γίνεται⁴⁵, με την στενή συνεργασία με την εποπτική αρχή και την ενδελεχή ενημέρωση του υποκειμένου των δεδομένων για τα μέτρα που μπορεί να λάβει αναφορικά με την παραβίαση.

Συγκεκριμένα, λοιπόν, ως προς την ανωτέρω σχετική ενημέρωση του υποκειμένου πρέπει να είναι ενδελεχής, περιλαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, το είδος των δεδομένων, τον αριθμό θιγομένων ατόμων, τον τρόπο παραβιάσεως, τα άτομα που έλαβαν γνώση των δεδομένων, τον τρόπο αναγνώρισης της παραβίασης. Περαιτέρω, πρέπει να υφίσταται ενημέρωση αναφορικά με τις υπάρχουσες καταγεγραμμένες διαδικασίες αντιμετώπισης του περιστατικού και εν γένει τις διαδικασίες χειρισμού περιστατικού παραβιάσεως δεδομένων, τη διερεύνηση, τα διορθωτικά μέτρα, τα υπάρχοντα μέτρα ασφαλείας, τα στοιχεία επικοινωνίας του υπεύθυνου επεξεργασίας και τις μελλοντικές ενέργειες αυτού⁴⁶.

Η παράβαση της υποχρέωσης ενημέρωσης μπορεί να οδηγήσει, βάσει του άρθρου 83 παρ. 5 στοιχ. β' του Γ.Κ.Π.Δ., στην επιβολή διοικητικών προστίμων έως 20.000.000 ευρώ ή σε περίπτωση επιχειρήσεων έως το 4% του συνολικού παγκόσμιου ετήσιου κύκλου εργασιών του προηγούμενου οικονομικού έτους, ανάλογα με το ποιο είναι υψηλότερο. Διαφαίνεται, μάλιστα, ότι το εν λόγω δικαίωμα έχει ήδη παραβιαστεί σε περιπτώσεις που τελέσθηκε επεξεργασία προσωπικών

⁴³ Βλ. Δελλή Γιώργο, *Για μια πιο αποτελεσματική προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ο θαυμαστός καινούριος κόσμος» του Κανονισμού (ΕΕ) 679/2016*, ΕφημΔΔ 2017, σ. 2 επ., σ. 6.

⁴⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνάνκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 65.

⁴⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνάνκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 65.

⁴⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνάνκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 68-72.

δεδομένων εργαζομένων στο πλαίσιο μέτρων αναχαίτησης της πανδημίας, όπως η τηλεεκπαίδευση, όπως στην περίπτωση των εργαζομένων εκπαιδευτικών και της αμερικανικής πολυεθνικής “CISCO”, την οποία θα αναλύσουμε εν συνεχεία. Ιδιαίτερη δε σημασία διαφαίνεται ότι έχει το εν λόγω δικαίωμα και κατά τη δεύτερη φάση της πανδημίας, κατά την οποία ως μέτρο αναχαίτησης του επικίνδυνου ιού συνίσταται η ψηφιακή ιχνηλάτηση των υπόπτων, αλλά και των κρουσμάτων, με σκοπό τον εντοπισμό των επαφών αυτών, μέσω της συλλογής προσωπικών δεδομένων θέσεως και κινήσεως που εισάγονται προς επεξεργασία σε έξυπνες εφαρμογές, όπως επίσης θα δούμε αναλυτικά και κατωτέρω.

Από όλα τα ανωτέρω, λοιπόν, διακρίνουμε ότι το εν λόγω δικαίωμα ενημερώσεως του υποκειμένου, ήτοι εν προκειμένω των εργαζομένων, ως προς την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, τους σκοπούς και το χρονικό διάστημα αυτής, μπορεί να ασκηθεί οποτεδήποτε.

ii. Το δικαίωμα Προσβάσεως⁴⁷

Συνίσταται στο δικαίωμα του υποκειμένου των δεδομένων να έχει πρόσβαση στα δεδομένα που το αφορούν, το οποίο ρητώς πλέον προβλέπεται στο άρθρο 15 του Γ.Κ.Π.Δ., το άρθρο 8 παρ. 2 εδ. β' του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., όσο το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α., όταν η πρόσβαση σχετίζεται με επέμβαση σε δικαίωμα που κατοχυρώνεται στην εν λόγω Σύμβαση, ενώ επιτρέπει στο υποκείμενο μέσω της άσκησής του να ελέγξει τη νομιμότητα της επεξεργασίας των δεδομένων του, αλλά και την άσκηση των δικαιωμάτων πληροφόρησης, διαγραφής και αντιτάξεως⁴⁸, τα οποία αποκτούν βαρύνουσα σημασία ενόψει της συλλογής πληθώρας προσωπικών δεδομένων για λόγους αναχαίτησης της πανδημίας, δεδομένου ότι αυτή (η επεξεργασία) μόνο κατ' εξαίρεση και για πολύ συγκεκριμένους λόγους είναι επιτρεπτή και ως εκ τούτου νόμιμη. Έτσι, λοιπόν, θα μπορούσαμε να ομιλούμε για μία αλληλεξάρτηση του νε λόγω δικαιώματος με εκείνο της ενημέρωσης του υποκειμένου από πλευράς του υπεύθυνου επεξεργασίας⁴⁹.

⁴⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 21), σ. 68-72.

⁴⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 68, με περαιτέρω παραπομπή σε: Ehmann Eugen, Art. 15, σε: Eugen Ehmann/Martin Selmayr (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck Verlag, München 2017, αρ. περιθ. 1.

⁴⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 68, με περαιτέρω παραπομπή σε: Ehmann Eugen, Art. 15, όπως ανωτ. (υποσ. 47), αρ. περιθ. 4.

Το δικαίωμα εξυπηρετείται σε 4 στάδια⁵⁰: στο πρώτο στάδιο εξετάζεται, εάν λαμβάνει χώρα επεξεργασία, στο δεύτερο στάδιο πώς γίνεται η επεξεργασία, στο τρίτο στάδιο τί τυγχάνει επεξεργασίας και τέλος στο τέταρτο στάδιο με ποιον τρόπο πραγματώνεται το δικαίωμα προσβάσεως⁵¹. Ειδικότερα, προβλέπεται στο άρθρο 15 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ. η δυνατότητα του υποκειμένου να έχει πρόσβαση και γνώση περί επεξεργασίας ή μη των δεδομένων του. Το υποκείμενο των δεδομένων έχει, λοιπόν, το δικαίωμα πρόσβασης στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και συγκεκριμένα στις ακόλουθες πληροφορίες: α) τους σκοπούς της επεξεργασίας, β) οι σχετικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, γ) τους αποδέκτες ή τις κατηγορίες αποδεκτών, στους οποίους κοινολογήθηκαν ή πρόκειται να κοινολογήσουν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ιδίως τους αποδέκτες σε τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς, δ) αν είναι δυνατόν, το χρονικό διάστημα για το οποίο θα αποθηκευτούν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή όταν αυτό είναι αδύνατο τα κριτήρια που καθορίζουν το εν λόγω διάστημα, ε) την ύπαρξη δικαιώματος υποβολής αιτήματος στον υπεύθυνο επεξεργασίας για διόρθωση ή διαγραφή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ή περιορισμό της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορά στο υποκείμενο των δικαιωμάτων ή δικαιώματος αντιτάξεως στην εν λόγω επεξεργασία, στ) το δικαίωμα υποβολής καταγγελίας σε εποπτική αρχή, ζ) όταν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν συλλέγονται από το υποκείμενο των δεδομένων, κάθε διαθέσιμη πληροφορία σχετικά με την προέλευση τους ή την ύπαρξη αυτοματοποιημένης λήψεως αποφάσεων, συμπεριλαμβανομένης της καταρτίσεως προφίλ, που προβλέπεται στο άρθρο 22 παρ. 1 και 4 του Γ.Κ.Π.Δ. και, τουλάχιστον στις περιπτώσεις αυτές, σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη λογική που ακολουθείται, καθώς και τη σημασία και τις προβλεπόμενες συνέπειες της εν λόγω επεξεργασίας για το υποκείμενο των δεδομένων⁵². Όλα τα ανωτέρω, φυσικά, αποκτούν ύψιστη σημασία, ιδίως εν καιρώ πανδημίας, αφού «*θωρακίζουν*» την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των υποκειμένων και δη των εργαζομένων, τα συμφέροντα των οποίων τελούν σε σύγκρουση με τα αντίστοιχα των εργοδοτών – υπευθύνων επεξεργασίας και χρήζουν εντονότερης προστασίας.

⁵⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 68.

⁵¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 68, με περαιτέρω παραπομπή σε: Franck Lorenz, Art. 15, σε: Peter Gola (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 2, ο οποίος αναφέρεται στα τρία πρώτα στάδια εξέτασής.

⁵² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 69.

Επιπροσθέτως, όταν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα διαβιβάζονται σε τρίτη χώρα ή διεθνή οργανισμό, πράγμα ιδιαιτέρως ευχερές ενόψει της ραγδαίας εξέλιξης της τεχνολογίας, η οποία ενδέχεται όμως να εγκυμονεί κινδύνους για το υποκείμενο λόγω της επεξεργασίας των δεδομένων του ενόψει της πανδημίας, το υποκείμενο των δεδομένων έχει το δικαίωμα, βάσει του άρθρου 15 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ., να ενημερώνεται για τις κατάλληλες εγγυήσεις, σύμφωνα με το άρθρο 46 του Γ.Κ.Π.Δ., σχετικά με τη διαβίβαση, ενώ στην παρ. 3 του ιδίου άρθρου διευκρινίζεται ότι η πρόσβαση συνίσταται στην υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας να παρέχει αντίγραφο των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υποβάλλονται σε επεξεργασία. Παράλληλα, με την άσκηση του παρόντος δικαιώματος, πρέπει, επιπλέον, να καταδεικνύεται σεβασμός και στα δικαιώματα και τις ελευθερίες άλλων, τα οποία προσδιορίζονται, ενδεικτικά, στην αιτιολογική σκέψη 63, στο επαγγελματικό απόρρητο ή δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας και, ειδικότερα, στο δικαίωμα δημιουργού που προστατεύει το λογισμικό του, τα οποία δικαιώματα πρέπει να προστατεύονται ούτως ή άλλως. Και στην άσκηση του εν λόγω δικαιώματος ισχύει η αρχή, σύμφωνα με την οποία ακολουθείται ο τρόπος παροχής της προσβάσεως αντιστοίχως με εκείνον της υποβολής του αιτήματος, π.χ. επί ηλεκτρονικής αιτήσεως ηλεκτρονική παροχή προσβάσεως στα προσωπικά δεδομένα του υποκειμένου.

Εκ των ανωτέρω, λοιπόν, καθίσταται σαφές ότι γίνεται στάθμιση στο πλαίσιο άσκησης και του εν λόγω δικαιώματος με ενδεχόμενα άλλα έννομα αγαθά που συγκρούονται με τα προστατευόμενα προσωπικά δεδομένα και με απώτερο πάντα σκοπό την πρακτική εναρμόνιση των αγαθών αυτών. Η αιτιολογική σκέψη 63 εξειδικεύει το χαρακτηριστικό παράδειγμα του δικαιώματος προσβάσεως, ήτοι το δικαίωμα των υποκειμένων των δεδομένων να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα που αφορούν στην υγεία τους, για παράδειγμα τα δεδομένα των ιατρικών αρχείων τους, τα οποία παρέχουν πληροφορίες, όπως διαγνώσεις, αποτελέσματα εξετάσεων, αξιολογήσεις από θεράποντες ιατρούς και κάθε παρασχεθείσα θεραπεία ή επέμβαση, τα οποία, εν καιρώ πανδημίας, είναι και η κυριότερη κατηγορία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που, καταρχήν, (πρέπει να) τυγχάνουν επεξεργασίας⁵³. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να δύναται να παρέχει πρόσβαση εξ αποστάσεως, σε ασφαλές σύστημα, μέσω του οποίου το υποκείμενο των

⁵³ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 70.

δεδομένων αποκτά άμεση πρόσβαση στα δεδομένα που το αφορούν⁵⁴, το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία σε περιόδους πανδημίας, οπότε λαμβάνονται μέσα για αναχαίτισης της επικίνδυνης νόσου και τυγχάνουν επεξεργασίας προσωπικά δεδομένα. Τέλος, η αιτιολογική σκέψη 42, προβλέπει ότι *«τα κράτη-μέλη μπορούν προς όφελος του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα ή προκειμένου να προστατευτούν τα δικαιώματα και ελευθερίες τρίτον να περιορίσουν τα δικαιώματα πρόσβασης και πληροφόρησης [...] μπορούν, για παράδειγμα, αντί να διευκρινίζουν ότι η πρόσβαση σε δεδομένα ιατρικής φύσεως μπορεί να γίνεται μόνο μέσω επαγγελματικού στελέχους του κλάδου υγείας»*.

Ωστόσο, αντίστοιχος περιορισμός ερείδεται και στα άρθρα 23 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., αλλά και στο άρθρο 10 παρ. 3 της Σύμβασης του Οβιέδο που έχει κυρωθεί στην Ελλάδα με το Νόμο 2619/1998, βάσει της οποίας *«σε εξαιρετικές περιπτώσεις είναι δυνατή η επιβολή περιορισμών από το δρόμο στην άσκηση των δικαιωμάτων που αναφέρονται στην παρ. 2 προς συμφέρον του ασθενούς»*, στα οποία, άλλωστε, βασίστηκε και το άρθρο 12 παρ. 6 του Νόμου 2472/1957, σύμφωνα με τον οποίο *«δεδομένα που αφορούν την υγεία γνωστοποιούνται στο υποκείμενο μέσω ιατρού»*, ερχόμενος σε σύγκρουση με το άρθρο 14 παρ. 8 του Νόμου 3418/2005 (*«Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας»*), βάσει του οποίου *«ο ασθενής έχει δικαίωμα πρόσβασης στα ιατρικά αρχεία, καθώς και λήψης αντιγράφων του φακέλου του. Το δικαίωμα αυτό μετά τον θάνατό του ασκούν οι κληρονόμοι του, εφόσον είναι συγγενείς μέχρι τέταρτου βαθμού.»*⁵⁵.

Και το εν λόγω δικαίωμα ασκείται μέσω αιτήσεως κάθε φυσικού προσώπου, αυτοπροσώπως ή διά εξουσιοδοτήσεως από τρίτο πρόσωπο, καταρχήν αναιτιολόγητης, του μπορεί να απαιτηθεί αιτιολόγηση, σε περίπτωση που το δικαίωμα ασκείται καταχρηστικά, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, υπό τους όρους του άρθρου 12 παρ. 5 εδ. β' του Γ.Κ.Π.Δ.. Μάλιστα, το άρθρο 4 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ.

⁵⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 72.

⁵⁵ Βλ. Α.Π.Δ.Π.Χ., Απόφαση 7/2016, βάσει της οποίας η γνωστοποίηση δεδομένων υγείας στο υποκείμενο των δεδομένων μέσω ιατρού πρέπει να εφαρμόζεται, κατ' εξαίρεση, αποκλειστικώς και μόνο, στις υποθέσεις εκείνες, που η μεσολάβηση του ιατρού κρίνεται αναγκαία. Επίσης, βλ. Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, *Χορήγηση δεδομένων υγείας με άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ): μια θεσμική αποτίμηση*, ΕφημΔΔ 2015, σ. 755 επ. (765).

αναφέρεται στην περίπτωση που τα δεδομένα του φυσικού προσώπου δεν υφίσταται επεξεργασία, με αποτέλεσμα να μην απαιτείται, κατ' εξαίρεση, τότε για την άσκηση αιτήσεως η ιδιότητα του υποκειμένου των δεδομένων.

Και για την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος απαιτείται, βάσει της αιτιολογικής σκέψης 64, η επαλήθευση με κάθε εύλογο μέσο της ταυτότητάς του υποκειμένου των δεδομένων, το οποίο ζητεί πρόσβαση, ιδίως στο πλαίσιο επιγραμμικών υπηρεσιών και επιγραμμικών αναγνωριστικών στοιχείων ταυτότητας⁵⁶. Επιπλέον, δεν μπορεί ο υπεύθυνος επεξεργασίας, σε καμία περίπτωση, να τα κρατήσει για μεγαλύτερο από το επιτρεπόμενο χρονικό διάστημα, αν προβλέπεται διαγραφή των δεδομένων αυτών για τυχόν παροχή αυτών σε περίπτωση δυνητικών αιτημάτων στο μέλλον⁵⁷.

iii. Το δικαίωμα Διορθώσεως⁵⁸

Προέκταση του προηγούμενου δικαιώματος, το οποίο κατοχυρώνεται, πέρα από το άρθρο 16 του Γ.Κ.Π.Δ., ρητά και στο άρθρο 8 παρ.1 εδ. β' του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε., βάσει του οποίου το υποκείμενο των δεδομένων έχει το δικαίωμα να απαιτήσει από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, τη διόρθωση ανακριβών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν, καθώς επίσης και την συμπλήρωση ελλειπών δεδομένων μέσω συμπληρωματικής δηλώσεως. Και το εν λόγω δικαίωμα έχει σημασία ιδιαίτερη, ενόψει της πανδημίας, λόγω του προσωρινού χαρακτήρα που θα πρέπει να έχουν τα μέτρα που λαμβάνονται στο πλαίσιο αναχαίτησης της εξάπλωσης αυτής και συνεπάγονται την κατ' εξαίρεση νομιμοποίηση της επεξεργασίας αυτών και κατ' επέκταση τον νόμιμο περιορισμό της προστασίας από την επεξεργασία των δεδομένων αυτών. Επιπλέον, και το παρόν δικαίωμα, όπως επίσης και το δικαίωμα της διαγραφής και της προσβάσεως, διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων θέσεως και κινήσεως, τα οποία συλλέγονται μέσω εφαρμογών που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της ψηφιακής ιχνηλάτησης ως μέτρου αναχαίτησης της διασποράς του κορωνοϊού ιδίως κατά τη διάρκεια του δεύτερου κύματος της επικίνδυνης πανδημίας, η οποία, όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω στο οικείο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας,

⁵⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 72.

⁵⁷ Παραβιάσεις του δικαιώματος πρόσβασης επιφέρουν την υψηλότερη από τις προβλεπόμενες στο άρθρο 83 παρ. 5 στοιχ. β' κυρώσεις.

⁵⁸ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 73-74.

Ως εκ τούτου, τα προγενέστερα αναλυόμενα δικαιώματα στη διαφάνεια - ενημέρωση και την πρόσβαση αποτελούν προϋπόθεση για την άσκηση του δικαιώματος διορθώσεως⁵⁹. Επομένως, το παρόν δικαίωμα αλληλοσυμπληρώνεται, κατ' ουσίαν, με το δικαίωμα ενημερώσεως και προσβάσεως και αποτελεί εναλλακτική δυνατότητα του δικαιώματος διαγραφής⁶⁰. Από τον συνδυασμό δε των άρθρων 16 και 5 παρ. 1 στοιχ. δ' προκύπτει ότι η διόρθωση συνίσταται και στην επικαιροποίηση των δεδομένων και στη διαγραφή εκείνων που είναι ανεπίκαιρα. Ως εκ τούτου, η διόρθωση συνδέεται άρρηκτα και με τη διαγραφή των δεδομένων (άρθρο 17) και τον περιορισμό της επεξεργασίας (άρθρο 18).

Βασική προϋπόθεση του δικαιώματος διορθώσεως είναι το αναληθές των δεδομένων, το οποίο εκτιμάται με αντικειμενικά κριτήρια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα δεδομένων που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα είναι η αναγραφή ότι κάποιος είναι παντρεμένος, ενώ είναι ανύπαντρος, η μη επικαιροποίηση της βάσεως «Τειρεσίας», αλλά και, εν προκειμένω, αν ο εργαζόμενος είναι φορέας της επικίνδυνης νόσου ή έτι περαιτέρω νοσεί από αυτήν ή όχι κ.ο.κ.. Κρίνεται δε ορθότερο ότι στο πεδίο εφαρμογής και άσκησης του εν λόγω δικαιώματος εμπίπτουν και οι αξιολογικές κρίσεις, οι οποίες στηρίζονται σε αναληθή προσωπικά δεδομένα. Η απόφαση, ποια δεδομένα χρήζουν διορθώσεως, π.χ. αναγραφή λάθος ονόματος, επαφίεται στο υποκείμενο των δεδομένων, με την ιδιότητά του ως «ιδιοκτήτη» των δεδομένων.

Αναφορικά με το πότε τα δεδομένα είναι ελλιπή κρίσιμο είναι, κατά πόσο η ελλειπτικότητα των δεδομένων δύναται να οδηγήσει σε παραπλάνηση ή παρεξήγηση⁶¹. Παράλληλα, ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει υποχρέωση, βάσει του άρθρου 19 του Γ.Κ.Π.Δ., να γνωστοποιήσει τη διόρθωση των δεδομένων, ενώ έχει ευθύνη και για τη διόρθωση αναληθών δεδομένων έχει, ως τούτο προκύπτει από το

⁵⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 73, με περαιτέρω παραπομπή σε: Reif Yvette, Art. 16, σε: Gola Peter (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 2.

⁶⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 73, με περαιτέρω παραπομπή σε: Kamann Martin/Braum Hans-Georg, Art. 16, σε: Ehmann Eugen/Selmayr Martin (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck Verlag, München 2017, αρ. περιθ. 5, 7.

⁶¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 74, με περαιτέρω παραπομπή Otto Mallmann, Art. 20, σε: Simitis Spiros (επιμ.), *Bymddesdaten-schutz-Grundgesetz, Kommentar*, C.H. Beck, München 2014, αρ. περιθ. 12.

συνδυασμό των άρθρων 5 παρ. 1 στοιχ. δ' και 5 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ.. Η αίτηση διόρθωσης δεν υπόκειται σε κάποιο τύπο, αλλά μπορεί να είναι έγγραφη, προφορική ή ηλεκτρονική⁶², ενώ από τον συνδυασμό των άρθρων 12 παρ. 1, 13 και 14 του Γ.Κ.Π.Δ. συνάγεται ότι η σχετική αίτηση πρέπει να είναι απρόθεσμη και ατελής⁶³.

iv. Το δικαίωμα Εναντιώσεως/Αντίρρησης⁶⁴

Ένα ακόμα δικαίωμα, το οποίο αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία, ενόψει της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων λόγω πανδημίας και διαφαίνεται ότι παραβιάστηκε ομοίως στην περίπτωση της “CISCO”, την οποία θα εξετάσουμε στην οικεία υποενότητα της παρούσας. Έρεισμα νομικό αυτού το άρθρο 21 του Γ.Κ.Π.Δ., με την γενική έκφασή του στην παρ. 1 του εν λόγω άρθρου και τις ειδικότερες στις παρ. 2 και 6 αντιστοίχως, αλλά και συναγόμενο από την γενική αρχή της νομιμότητας της επεξεργασίας και διαφορετικό από το δικαίωμα ανακλήσεως της συγκατάθεσης που προβλέπεται στο άρθρο 7 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ., καθώς η εναντίωση αναφέρεται σε νόμιμη επεξεργασία δεδομένων, ενώ η ανάκληση έχει να κάνει με την απόσυρση της παρεχόμενης συγκατάθεσης⁶⁵.

Πιο συγκεκριμένα, δυνάμει του εν λόγω δικαιώματος το υποκείμενο των δεδομένων δικαιούται να αντιτάσσεται ανά πάσα στιγμή και για λόγους που σχετίζονται με την ιδιαίτερη κατάστασή του στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν, η οποία βασίζεται στο άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. ε' του Γ.Κ.Π.Δ. (*καθήκον που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον*) ή στ' (*ύπαρξη εννόμου συμφέροντος*), περιλαμβανομένης της κατάρτισεως προφίλ βάσει των εν λόγω διατάξεων⁶⁶. Τα δεδομένα πρέπει να αφορούν στο συγκεκριμένο υποκείμενο που αντιτάσσεται. Ως εκ τούτου, το υποκείμενο δεν νομιμοποιείται να εναντιωθεί στην επεξεργασία δεδομένων τρίτων, εκτός αν πρόκειται για δεδομένα

⁶² Βλ. αιτιολογική σκέψη 59.

⁶³ Παραβιάσεις του δικαιώματος στη διόρθωση επιφέρουν την, προβλεπόμενη στο άρθρο 83 παρ. 5 στοιχ. β' του Γ.Κ.Π.Δ., ίδια με τις προαναφερόμενες, υψηλότερη κύρωση.

⁶⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 102-106.

⁶⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 102, με περαιτέρω παραπομπή σε: Schulz Sebastian, *Art. 21*, σε: Peter Gola (επιμ.), *Datenschutz – Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 17.

⁶⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 102.

πολλαπλής χρήσεως, όπως τα γενετικά δεδομένα⁶⁷. Υπό αυτή την έννοια, μπορεί κάποιος να αντιταχθεί σε επεξεργασία των δεδομένων του θανόντος γονέως του, καθώς τα δεδομένα φανερώνουν και δικά του χαρακτηριστικά⁶⁸.

Η ιδιαίτερη κατάσταση του υποκειμένου των δεδομένων εξαρτάται από ειδικές περιστάσεις της ζωής του υποκειμένου των δεδομένων ή από μετέπειτα περιστάσεις διακινδύνευσης των δικαιωμάτων αυτού, όπως νομικές, οικονομικές, συναισθηματικές, κοινωνικές, οικογενειακές καταστάσεις ανάγκης του υποκειμένου των δεδομένων, π.χ. κίνδυνος για τη ζωή του⁶⁹. Η εναντίωση στην επεξεργασία μπορεί να λάβει χώρα και πριν από την επεξεργασία, ενώ η αντίστοιχη αίτηση πρέπει να είναι αιτιολογημένη και δεν υποβάλλεται σε συγκεκριμένο τύπο, είναι απρόθεσμη και η άσκησή της ατελής.

Η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος από το υποκείμενο συνεπάγεται την αποχή του υπευθύνου επεξεργασίας από την επεξεργασία των εν λόγω προσωπικών δεδομένων, εκτός αν ο τελευταίος αποδείξει ότι συντρέχουν επιτακτικοί και νομικοί λόγοι για την επεξεργασία, οι οποίοι υπερσχύουν των συμφερόντων, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων ή για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων. Επιπλέον, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει χωρίς καθυστέρηση, ήτοι εντός μηνός, σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ. να ανακοινώσει στο υποκείμενο των δεδομένων το αποτέλεσμα της εξέτασής του. Η εναντίωση μπορεί να έχει ως ενδεικτικό λόγο την κατάρτιση προφίλ. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 2 στοιχ. γ' του Γ.Κ.Π.Δ., τα δεδομένα, για τα οποία έχει αντιταχθεί το υποκείμενο των δεδομένων, πρέπει να διαγραφούν.

Στην περίπτωση που οι σκοποί της επεξεργασίας είναι διαφημιστικοί, το άρθρο 21 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ., προβλέπει ότι, αν τα προσωπικά δεδομένα υποβάλλονται σε επεξεργασία για σκοπούς απευθείας εμπορικής προωθήσεως, το υποκείμενο των δεδομένων δικαιούται να αντιδράσει, ανά πάσα στιγμή, στην επεξεργασία των

⁶⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 102, με περαιτέρω παραπομπή σε: Kamann Martin/Braum Hans-Georg, Art. 17, σε: Ehmann Eugen/Selmayr Martin (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck Verlag, München 2017, αρ. περιθ. 17.

⁶⁸ Πρβλ. Α.Π.Δ.Π.Χ., Απόφαση 45/2015, σύμφωνα με την οποία πρέπει να επιβληθεί διοικητική κύρωση, κατ' άρθρον 21 του ν. 2472/1997, σε δημοσιογράφο, που με την ιδιότητά του ως υπεύθυνου επεξεργασίας, δημοσιοποίησε σε ιστοσελίδα γενετικά δεδομένα θανόντος.

⁶⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 103.

δεδομένων που το αφορούν για την εν λόγω εμπορική προώθηση, περιλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ, εάν σχετίζεται με αυτή την απευθείας εμπορική προώθηση. Επίσης, η παρ. 3 του ιδίου άρθρου προβλέπει ότι, όταν τα υποκείμενα των δεδομένων αντιτίθενται στην επεξεργασία για τους ανωτέρω σκοπούς, τα προσωπικά δεδομένα δεν υποβάλλονται σε επεξεργασία για τους σκοπούς αυτούς. Η βαρύτητα πέφτει εδώ στη λέξη «απευθείας» εμπορική προώθηση⁷⁰. Εάν διαφήμιση έγινε με βάση τις ικανότητές του υποκειμένου και κατόπιν ανεκλήθη η συγκατάθεση, η ανάρτηση δεν αποτελεί αυτομάτως και εναντίωση. Η εναντίωση μπορεί να λάβει χώρα οποτεδήποτε και χωρίς τη συνδρομή συγκεκριμένων προϋποθέσεων και επεκτείνεται και στην κατάρτιση προφίλ, με αποτέλεσμα να είναι παράνομο το διαφημιστικό scoring σε περίπτωση εναντίωσης⁷¹. Διαφορετική περίπτωση συνιστά η προβλεπόμενη στην παρ. 6 του ιδίου άρθρου, οι οποία αναφέρεται στην εναντίωση της επεξεργασίας δεδομένων για σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή τους στατιστικούς σκοπούς του άρθρου 89 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ.. Στις περιπτώσεις αυτές, καθώς επίσης και σε εκείνες που προβλέπονται στην αιτιολογική σκέψη 63⁷², το υποκείμενο των δεδομένων δικαιούται να ενταχθεί για λόγους που σχετίζονται με την ιδιαίτερη κατάσταση του στην επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν, **εκτός αν η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση καθήκοντος που ασκείται για λόγους δημοσίου συμφέροντος, όπως και εν προκειμένω για λόγους προστασίας του εννόμου αγαθού της δημόσιας υγείας των εργαζομένων και εν γένει του συνόλου των πολιτών**. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επεξεργασία δεδομένων εκ μέρους της Εθνικής Στατιστικής Αρχής. Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι η όποια υπεροχή του δημοσίου συμφέροντος στις ιδιαίτερες καταστάσεις του υποκειμένου των δεδομένων πρέπει να απορρέει από την αρχή της αναλογικότητας⁷³.

⁷⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 104.

⁷¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 104.

⁷² «Όταν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορούν να υποβληθούν νόμιμα σε επεξεργασία, επειδή η επεξεργασία είναι αναγκαία για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον, ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας, ή για λόγους εννόμων συμφερόντων του υπεύθυνου επεξεργασίας ή τρίτου μέρους, κάθε υποκείμενο των δεδομένων θα πρέπει να δικαιούται παρόλα αυτά να αντιταχθεί στην επεξεργασία τυχόν δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν στην ιδιαίτερη κατάστασή του.».

⁷³ Βλ. www.youronlinechoices.eu.

Εν συνεχεία, σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 21 ορίζεται ότι το αργότερο κατά την πρώτη επικοινωνία με το υποκείμενο των δεδομένων, το δικαίωμα που αναφέρεται στις παρ. 1 και 2 κοινοποιείται ρητώς στο υποκείμενο των δεδομένων και περιγράφεται με σαφήνεια και χωριστά από οποιαδήποτε άλλη πληροφορία. Αυτό σημαίνει ότι, κατά την πρώτη (διαφημιστική) επικοινωνία το υποκείμενο των δεδομένων, πρέπει να ενημερωθεί για το δικαίωμά του να εναντιωθεί, υπό τη μορφή ότι «*Σε περίπτωση που δεν επιθυμείτε τη στοχευμένη διαφήμιση μπορείτε να ασκήσετε για το μέλλον δωρεάν το δικαίωμα σας την εναντίωση στέλνοντας ηλεκτρονικό μήνυμα στην Χ διεύθυνση*»⁷⁴. Οι δε όροι της ενημέρωσης πρέπει να πληρούν τα κριτήρια του άρθρου 12 του Κ. αναφορικά με τη χρήση απλής και κατανοητής γλώσσας.

Τέλος, η παρ. 5 του άρθρου 21 του Γ.Κ.Π.Δ. αναφέρεται στην δυνατότητα άσκησης του εν λόγω δικαιώματος και με αυτοματοποιημένα μέσα και δη στο πλαίσιο της χρήσεως υπηρεσιών της κοινωνίας των πληροφοριών και με την επιφύλαξη της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ, ιδίως δε όταν τα μέσα αυτά χρησιμοποιούν τεχνικές προδιαγραφές, όπως η χρήση εφαρμογών «*do not track*» και «*opt-out managements*»⁷⁵.

v. Το δικαίωμα Φορητότητας των δεδομένων⁷⁶

Έχει νομικό έρεισμα στο άρθρο 20 και την αιτιολογική σκέψη 68 του Γ.Κ.Π.Δ., συνιστάμενο στη δυνατότητα του υποκειμένου των δεδομένων να λαμβάνει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το ίδιο έχει παράσχει στον υπεύθυνο επεξεργασίας και όχι γενικές και αόριστες πληροφορίες⁷⁷, σε δομημένο, κοινώς χρησιμοποιούμενο και αναγνώσιμο από μηχανήματα διαλειτουργικό μορφότυπο και να τα διαβιβάζει απευθείας, μέσω του υπευθύνου επεξεργασίας, όταν είναι τεχνικά εφικτό και χωρίς αντίρρηση⁷⁸ από τον ένα υπεύθυνο επεξεργασίας σε άλλον, όταν η

⁷⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 105.

⁷⁵ Παραβίαση και του εν λόγω δικαιώματος στην εναντίωση επιφέρουν την, προβλεπόμενη στο άρθρο 83 παρ. 5 στοιχ. β' του Γ.Κ.Π.Δ., ίδια με τις προαναφερόμενες, υψηλότερη κύρωση.

⁷⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 89-102.

⁷⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 89, με περαιτέρω παραπομπή σε: Pilz Carlo, Art. 20, σε: Gola Peter (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 13.

⁷⁸ Η ορθότερη μετάφραση του όρου “*Hindrance*” (αγγλικά) – “*Behinderung*” (γερμανικά) θα ήταν παρεμπόδιση. Ο όρος της μη παρεμπόδισης από τον υπεύθυνο επεξεργασίας δεν εξειδικεύεται

επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα διενεργείται με αυτοματοποιημένα μέσα. Η αιτιολογική σκέψη 68 θέτει, επίσης, την προϋπόθεση του τεχνικώς εφικτού της φορητότητας, με αποτέλεσμα, η φορητότητα, κατά την ορθότερη ερμηνεία⁷⁹, ελέγχεται από την αρχή της αναλογικότητας, χωρίς όμως να τίθεται στην πλάστιγγα της σταθμίσεως το οικονομικό κόστος.

Εκ των ανωτέρω προκύπτει, λοιπόν, ότι το εν λόγω δικαίωμα δεν πρέπει να εφαρμόζεται, όταν η επεξεργασία των δεδομένων βασίζεται σε άλλη νομική βάση, πλην καταθέσεως που έχει δώσει το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων ή σε περίπτωση που η επεξεργασία κρίνεται απαραίτητη για την εκτέλεση της συμβάσεως. Από τη φύση του, λοιπόν, το δικαίωμα αυτό δεν προορίζεται να ασκείται κατά υπευθύνων επεξεργασίας που επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα κατά την άσκηση των δημοσίων καθηκόντων τους⁸⁰. Δεν είναι, συνεπώς, εφαρμοστέο, όταν η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι αναγκαία για τη συμμόρφωση με νομική υποχρέωση, στην οποία υπόκειται ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας⁸¹.

Το εν λόγω, βέβαια, δικαίωμα του υποκειμένου δεν πρέπει, φυσικά, να δεσμεύει τους υπευθύνους επεξεργασίας να υιοθετούν ή να διατηρούν συστήματα επεξεργασίας που είναι συμβατά από τεχνική άποψη, ούτε βέβαια πρέπει να θίγει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες άλλων υποκειμένων των δεδομένων, στην περίπτωση που, σε συγκεκριμένο σύνολο προσωπικών δεδομένων, θίγονται περισσότερα του ενός υποκείμενα δεδομένων⁸². Επιπλέον, το δικαίωμα αυτό δεν πρέπει να θίγει το δικαίωμα του υποκειμένου των δεδομένων να ζητήσει τη διαγραφή των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ούτε τους περιορισμούς βάσει του Γ.Κ.Π.Δ. του εν λόγω δικαιώματος, ιδίως δε όταν τα δεδομένα αυτά έχουν παρασχεθεί από αυτό για την

επαρκώς. Ερμηνεύεται ως απαγόρευση της πρακτικής παρεμποδίσεως, η οποία μπορεί να οφείλεται και σε τεχνικούς ή νομικούς λόγους.

⁷⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 89.

⁸⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 90.

⁸¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 90.

⁸² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 90.

εκτέλεση συμβάσεως, στο βαθμό και εφόσον τα δεδομένα αυτά είναι αναγκαία για την εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως⁸³.

Το εν λόγω δικαίωμα, αν και δεν προβλεπόταν στην προγενέστερη Οδηγία 95/46/EK, είναι ήδη γνωστό σε τομεακές νομοθεσίες, όπως στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες⁸⁴, συνιστά δε απορία του δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού του ατόμου, υπό την έννοια της δυνατότητας ελέγχου⁸⁵ των δεδομένων που ανήκουν σε συγκεκριμένο πρόσωπο. Παράλληλα, συνιστά προέκταση του δικαιώματος προσβάσεως⁸⁶ στα προσωπικά δεδομένα, το οποίο συνάγεται από το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας⁸⁷. Δεν εξαντλείται στην πρόσβαση του υποκειμένου στα δεδομένα του, αλλά επεκτείνεται και στη μεταφορά των σχετικών δεδομένων (όχι απαραίτητως όλων, όσα κατέχει ο υπεύθυνος επεξεργασίας για το υποκείμενο των δεδομένων) σε άλλο υπεύθυνο επεξεργασίας. Περαιτέρω, μέσω του δικαιώματος αυτού πραγματώνεται και ο βασικός στόχος του Γ.Κ.Π.Δ., αναφορικά με την ελευθερία διακίνησης των δεδομένων⁸⁸. Ειδικότερα, το δικαίωμα αυτό δίνει τη δυνατότητα στο υποκείμενο των δεδομένων να ζητήσει τα δεδομένα που αφορούν, προκειμένου να διευκολύνει την διαβίβαση αυτών από τον ένα πάροχο σε κάποιον άλλον. Με τον τρόπο αυτό, παρέχεται η δυνατότητα στα υποκείμενα των δεδομένων

⁸³ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 90.

⁸⁴ Βλ. Οδηγία 2002/22/EK. Για τη μεταφορά των σχετικών διατάξεων στο ελληνικό Δίκαιο, βλ. άρθρο 68 του ν. 4070/2012 «*Ρυθμίσεις Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών, Μεταφορών, Δημοσίων Έργων και άλλες διατάξεις*» (Φ.Ε.Κ. 82/Α'/10.04.2012) και την υπ' αρ. 696/115/11.7.2013 πράξη της Ε.Ε.Τ.Τ. «*Τροποποίηση και Κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο του Κανονισμού της Φορητότητας Αριθμών στην Ελληνική Αγορά*» (Φ.Ε.Κ. 1873/Β'/31.7.2013).

⁸⁵ Βλ. Council of European Union, Έγγραφο 5879/14, 31.1.2014, διαθέσιμο σε: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?1=EN&f=ST%205879%202014%20INIT>.

⁸⁶ Υποστηρίζεται μάλιστα ότι ξεπερνά κατά πολύ τον σκοπό του δικαιώματος προσβάσεως και αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι ο νομοθέτης επέλεξε να το εντάξει ως αυτοτελές άρθρο ξεχωριστά από τον δικαίωμα προσβάσεως. Βλ. Swire Peter/ Lagos Yianni, *Why the right to data portability likely reduces consumer welfare: Antitrust and Privacy Critique*, 72 Maryland Law Review 2013, σ. 335 επ. (369 επ.).

⁸⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 91, με περαιτέρω παραπομπή σε: Zanfiri Gabriela, *The Right to Data Portability in the Context of the EU Data Protection Reform*, 2 International Data Privacy Law 2012, σ. 149 επ. (151).

⁸⁸ Βλ. Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29, *Guidelines on the right of data portability*, 16/EN WP 242, 13.12.2016, αναθεωρημένο στις 5.4.2017, σ. 3.

να αποκτήσουν και να επαναχρησιμοποιήσουν τα δεδομένα τους για τους δικούς τους σκοπούς σε διαφορετικές υπηρεσίες.

Παράδειγμα εφαρμογή του δικαιώματος στην φορητότητα είναι το δικαίωμα του χρήστη υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook⁸⁹, να ελέγχει όλες τις πληροφορίες που ανήρτησε στη συγκεκριμένη πλατφόρμα και να ζητήσει τη μεταφορά τους σε άλλη πλατφόρμα. Επιπρόσθετα, το δικαίωμα αυτού μετεξελίσσεται σε πιο σύνθετο, καθώς πωλήτρια υπηρεσιών διαδικτυακού πλειστηριασμού (π.χ. e-Bay) που έχει καταφέρει να επιδείξει άριστη συναλλακτική συμπεριφορά προς τους αγοραστές της και στη συνέχεια να αποκτήσει πολύ καλή φήμη, μπορεί να μεταφέρει την καλή της φήμη σε άλλη υπηρεσία διαδικτυακού εμπορίου⁹⁰. Επισημαίνεται, επίσης, ότι το δικαίωμα στη φορητότητα επεκτείνεται και στο υπολογιστικό νέφος (“*Cloud computing*”), τις διαδικτυακές εφαρμογές, στις εφαρμογές των συσκευών και σε άλλες αυτοματοποιημένες εφαρμογές. Βασικός σκοπός της άσκησης του εν λόγω δικαιώματος συνιστά η εξάλειψη των εμποδίων τα οποία δεν δικαιολογούν τον περιορισμό της διασυννοριακής ροής των δεδομένων, ενώ θεωρείται ότι είναι ένα δικαίωμα που έχει πολλά να εισφέρει και στο δίκαιο προστασίας του ανταγωνισμού και εν γένει του καταναλωτή.

Παραβιάσεις του δικαιώματος πρόσβασης επιφέρουν την, προβλεπόμενη στο άρθρο 83 παρ. 5 στοιχ. β' ίδια με τις προαναφερόμενες, υψηλότερη κύρωση⁹¹.

vi. Το δικαίωμα Διαγραφής («λήθης»)⁹²

Η διάταξη του άρθρου 17 του Γ.Κ.Π.Δ. περιλαμβάνει ουσιαστικά ένα δικαίωμα διαγραφής δεδομένων, άλλως το δικαίωμα στη «λήθη»⁹³, βάσει του οποίου ο

⁸⁹ Σημειωτέον ότι το Facebook παρέχει εργαλείο που προσφέρει στους χρήστες του το δικαίωμα να κατεβάσουν όλα τα δεδομένα τους σε απλό αρχείο. Βλ. Matthew Rogers, *Facebook to Allow Users to Download Their Data*, Switched Download Squad, 7.10.2010, διαθέσιμο σε: <http://downloadsquad.switched.com/2010/10/07/facebook-to-allow-users-to-download-their-data/>.

⁹⁰ Βλ. Αναλυτικότερα Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 92.

⁹¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 93-101 αναλυτικά τις προϋποθέσεις άσκησης του εν λόγω δικαιώματος.

⁹² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτέρω (υποσ. 21), σ. 75-88.

⁹³ Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *Το δικαίωμα στη λήθη στην εποχή της αβάσταχτης μνήμης: Σκέψεις αναφορικά με την Πρόταση Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων*, ΕφημΔΔ 2012, σ. 264 επ.. Για το δικαίωμα στη λήθη, βλ. επίσης Ιγγελζάκη Ιωάννη, *Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του*, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014.

υπεύθυνος επεξεργασίας υποχρεούται να διαγράψει προσωπικά δεδομένα και να αποκλείσει οποιαδήποτε περαιτέρω διάδοση των δεδομένων αυτών, αλλά και να υποχρεώσει τους τρίτους, π.χ. μηχανές αναζήτησης κλπ., να διαγράψουν τυχόν συνδέσμους προς αυτά, ή αντίγραφα τους ή αντιγραφή των δεδομένων, στην περίπτωση που πληρούται μία εκ των κάτωθι αναφερομένων προϋποθέσεων - περιπτώσεων. Η διαγραφή πρέπει να γίνει χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και χωρίς να απαιτείται η επίκληση κάποιας ζημίας του υποκειμένου των δεδομένων, κατ' ορθότερη άποψη κατόπιν αιτήσεως του υποκειμένου των δεδομένων⁹⁴. Η συγκεκριμένη δε αίτηση πρέπει να είναι συγκεκριμένη και ανέξοδη. Η διάταξη αυτή τυγχάνει, λοιπόν, εφαρμογής στις ακόλουθες έξι περιπτώσεις, οι οποίες απορρέουν από τις γενικές αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων: α) τα προσωπικά δεδομένα δεν είναι πλέον απαραίτητα σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους συνελέγησαν ή με άλλο τρόπο έτυχαν επεξεργασίας, β) το υποκείμενο των δεδομένων αποσύρει τη συναίνεση στην οποία στηρίζεται η επεξεργασία, και δεν υπάρχει άλλη νομική βάση για την επεξεργασία, γ) το υποκείμενο των δεδομένων αντιτίθεται στην επεξεργασία και δεν υπάρχουν υπέρτεροι νομικές βάσεις για την επεξεργασία ή το υποκείμενο των δεδομένων αντιτίθεται στην επεξεργασία, δ) τα προσωπικά δεδομένα έχουν επεξεργαστεί παράνομα, ε) τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να διαγραφούν σε συμμόρφωση με μια νομική υποχρέωση με βάση κοινοτικούς ή εθνικούς κανόνες στους οποίους υπόκειται ο υπεύθυνος επεξεργασίας, στ) τα προσωπικά δεδομένα έχουν συλλεχθεί σε σχέση με την προσφορά υπηρεσιών κοινωνίας των πληροφοριών (ψηφιακή επεξεργασία).

Ειδικότερα δε, το δικαίωμα αυτό συνιστά απόρροια της γενικότερης ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου, αφού πρόκειται για το δικαίωμα του ατόμου να μπορεί να σβήσει από το διαδίκτυο πληροφορίες που, αφενός δεν επιθυμεί και αφετέρου δεν είναι χρήσιμες για την πληροφόρηση του κοινού. Μολονότι πρόκειται για ένα καθολικό δικαίωμα διαγραφής που ο Γ.Κ.Π.Δ. δίδει ιδιαίτερη

⁹⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 76, με περαιτέρω παραπομπή σε: Kamann Martin/Braum Hans-Georg, *Art. 17*, σε: Ehmann Eugen/Selmayr Martin (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck Verlag, München 2017, αρ. περιθ. 61. Αντιθ. Nolte Nobert/Weltmeister Christoph, *Art. 17*, σε: Gola Peter, *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 1.

έμφαση στην ψηφιακή επεξεργασία⁹⁵, στην ουσία είναι ένα δικαίωμα διαμορφώσεως της ψηφιακής παρουσίας που δημιουργείται από την αναδίφηση σε σχετικές μηχανές αναζήτησεως⁹⁶. Συνάγεται, κατά κύριο λόγο, από τη γενικότερη προστασία της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος, σε συνδυασμό με την κατοχύρωση της αξίας του ανθρώπου στο άρθρο 2 παρ. 1 του ιδίου, της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού του ατόμου (άρθρο 9^{Α'} ομοίως του ελληνικού Συντάγματος) νοούμενο ως δικαίωμα κάθε ανθρώπου να μη γίνεται εκ νέου αντικείμενο δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος για οδυνηρές ή δυσάρεστες υποθέσεις ενός κομματιού του προτέρου βίου⁹⁷.

Το Δικαστήριο της Ε.Ε. προχώρησε, όμως, ακόμη περισσότερο, τονίζοντας ότι το εν λόγω δικαίωμα του υποκειμένου των δεδομένων να ζητά την αφαίρεση των πληροφοριών που το αφορούν από τα αποτελέσματα των μηχανών αναζήτησης βασίζεται και στα άρθρα 7 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. και 8 της Ε.Σ.Δ.Α., με αποτέλεσμα τα δικαιώματα αυτά να παρακάμπτουν, όχι μόνο το οικονομικό συμφέρον του χειριστή της μηχανής αναζήτησης, αλλά και το ενδιαφέρον του ευρύτερου κοινού για την εξεύρεση πληροφοριών σχετικά με το υποκείμενο των δεδομένων.

Το δικαίωμα στη λήθη συνιστά, με αυτό τον τρόπο, μία εκλεπτυσμένη μορφή του δικαιώματος στη δημόσια παρουσίαση του εαυτού μου (*“Recht auf Selbstdarstellung”*), όπως επιθυμώ⁹⁸, κάθε τρόπο που συνδέεται με την ειλικρινή κατανόηση του εαυτού μου, αναστοχαζομένου και κατά τρόπο που αρμόζει στο ακροατήριό μου. Το δικαίωμα αυτό διασφαλίζει μία σημαντική παράμετρο

⁹⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 76, με περαιτέρω παραπομπή σε: Nolte Nobert/ Weltmeister Christoph, Art. 17, σε: Gola Peter (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 2.

⁹⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 76, με περαιτέρω παραπομπή σε: Kranenborg Herke, *Google and the Right to be Forgotten*, *European Data Protection Law Review* 2015, σ. 70 ε. (74).

⁹⁷ Βλ. Ανθόπουλο Χαράλαμπο, *Ελευθερία της πολιτικής συζήτησης και προστασία της τιμής των πολιτικών προσώπων. Οι αποφάσεις 467/10.10.2006 και 51/30.1.2007 του Ε.Σ.Ρ. υπό το φως της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α.*, ΕφημΔΔ 2009, σ. 234 (245 επ.).

⁹⁸ Βλ. Καραβοκύρη Γιώργο, *Ερμηνεία άρθρου 5 παρ. 1 Σ (Προσωπική αυτονομία)*, σε: Σπυρόπουλο Φίλιππο/Κοντιάδη Ξενοφόντα/Ανθόπουλο Χαράλαμπο/Γεραπετρίτη Γιώργο (επιμ.), *Σύνταγμα, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2007, σ. 82 επ. (87).

αυτονομίας, η οποία έγκειται ουσιαστικά στην έννομη προστασία του ατόμου από την ακούσια έκθεση τους σε έναν χώρο χωρίς τοπικά και χρονικά όρια. Περαιτέρω, εξασφαλίζεται η εργαλειοποίηση του ατόμου, δηλαδή η προσβολή της ανθρώπινης αξίας, καθώς η απεριόριστη υποβολή των πληροφοριών του ατόμου σε διαδικασία έρευνας από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς ελλοχεύει τον κίνδυνο της μετατροπής του ατόμου από υποκείμενο των δεδομένων σε αντικείμενο ή εργαλείο για εξυπηρέτηση άλλων σκοπών. Υπό αυτό το πρίσμα, έντονη είναι η ανησυχία ότι η απεριόριστη χρήση μηχανισμών αναζήτησης δύναται να εντοπίσει μοτίβα συμπεριφοράς για εγκληματοπροληπτικούς ή εμπορικούς σκοπούς⁹⁹. Τα δεδομένα χρηστών κοινωνικής δικτύωσης πωλούνται σε εταιρείες διαχείρισης δεδομένων, οι οποίες τα αξιολογούν παντοιοτρόπως. Δεν είναι, μάλιστα, λίγες οι περιπτώσεις, στις οποίες τα προσωπικά δεδομένα λειτουργούν ως συναλλακτικό αγαθό, υπό την έννοια ότι ανταλλάσσουμε τα δεδομένα μας, προκειμένου να έχουμε κάποιο όφελος, όπως καλύτερη τιμή σε ένα προϊόν¹⁰⁰. Η διατήρηση μεγάλου αριθμού δεδομένων στο διαδίκτυο είτε γίνεται εκουσίως είτε ακουσίως και η αναδίφησή τους μέσα από μηχανές αναζήτησης προκαλεί έντονο προβληματισμό. Μονή συγκατάθεση του χρήστη του διαδικτύου δεν είναι πάντοτε επαρκής, καθώς οι χρήστες δεν γνωρίζουν πάντοτε τις προεκτάσεις της επεξεργασίας των δεδομένων τους¹⁰¹.

Ενώ το δικαίωμα του ατόμου να μπορεί να διαγράφει ορισμένες πτυχές του εαυτού του καλωσορίστηκε αρχικά με πανηγυρικό τρόπο ως ένα δικαίωμα στη λήθη, παρατηρείται ότι ο νομοθέτης κατανοώντας το ανέφικτο της ψηφιακής λήθης κατέληξε στον όρο «*Δικαίωμα στη Διαγραφή*», ο οποίος παραπέμπει σε κάτι πιο ρεαλιστικό και τεχνικά πιο εφικτό. Ως εκ τούτου, διαφαίνεται η τάση λήθης του όρου λήθη. Συνεπώς, περιοριζόμαστε στο τεχνικά εφικτό της διαγραφής, το οποίο άλλωστε συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήθη. Παράλληλα, το δικαίωμα

⁹⁹ Βλ. Τάσση Σπύρο, *Ό,τι πεις θα χρησιμοποιηθεί εναντίον σου; Η χρήση ψηφιακών δικτύων κοινωνικής δικτύωσης και ιστολογίων, σε: facebook, blogs και δικαιώματα, δίκαιο και κοινωνία στον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2013, σ. 71 επ. (90).

¹⁰⁰ Βλ. Τάσση Σπύρο, *Τεχνολογία και Ιδιωτικότητα, σε: Λεωνίδα Κοτσαλή (επιμ.), Προσωπικά Δεδομένα, Ανάλυση-Σχόλια-Εφαρμογή*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 327 επ. (336 επ.).

¹⁰¹ Αντιθ. Herke Kranenborg, *Google and the Right to be Forgotten*, *European Data Protection Law Review* 2015, σ. 187, σύμφωνα με τον οποίο η συγκατάθεση προσφέρει στα υποκείμενα των δεδομένων την δυνατότητα να διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο κατά τη λήψη αποφάσεων.

αυτό αποτελεί μία εναλλακτική επιλογή του δικαιώματος διορθώσεως. Εν προκειμένω, το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στη διόρθωση και τη διαγραφή.

Η νομολογία των δικαστηρίων και η διοικητική πρακτική ανεξάρτητων αρχών οριοθέτησαν το δικαίωμα διαγραφής σε ένα δικαίωμα αφαιρέσεως από τη λίστα αναζητήσεως (“*delisting*”)¹⁰² ή μεμονωμένα αφαιρέσεως από τα τηρούμενα αρχεία (“*de-indexing*”)¹⁰³, χωρίς, ωστόσο, να αναγνωρίζουν ένα απόλυτο δικαίωμα διαγραφής¹⁰⁴. Το όριο του δικαιώματος αυτού αναζητείται βάσει του άρθρου 17 παρ. 3 στην ελευθερία του πληροφορείν και του πληροφορείσθαι και εν γένει στην Ελευθερία εκφράσεως (άρθρο 14 του ελληνικού Συντάγματος), υπό την έννοια ότι η διαγραφή δεν πρέπει να λαμβάνει χώρα για γεγονότα που προκαλούν το εύλογο ενδιαφέρον ενημέρωσης του κοινού και συμβάλλουν στη διατήρηση της ιστορικής αλήθειας. Ως εκ τούτου, το δικαίωμα στη λήθη δεν είναι ένα απόλυτο δικαίωμα, αλλά υπόκειται σε στάθμιση με το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης του άρθρου 14 του Συντάγματος, του 11 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε. και του άρθρου 10 της Ε.Σ.Δ.Α. και της επιχειρηματικής ελευθερίας του άρθρου 16 του Χ.Θ.Δ.Ε.Ε.. Υπό αυτή την έννοια, είναι επιτρεπτή η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για δημοσιογραφικούς σκοπούς, εφόσον προέχει το ενδιαφέρον ενημέρωσης της κοινής γνώμης έναντι της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹⁰⁵. Υπογραμμίζεται, πάντως, ότι δεν υπάγονται στο λεγόμενο προνόμιο του τύπου οι

¹⁰² Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε. Google Spain SL, Google Inc. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Gonzalez Mario Costeja, 14.5.2014, διαθέσιμο σε: http://www.ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp225_en.pdf , ΑΠΔΠΧ Αποφάσεις 82, 83 και 84/2016 και πρακτικό της Συνεδριάσεως της Ολομέλειας της 28^{ης}.6.2016.

¹⁰³ Βλ. Hara Kieron O’ and Shadbolt Nigel, *The Right to be Forghotten: Its Potential Role in a Coherent Regime*, European Data protection Law Review 2015, σ. 178 επ. (178).

¹⁰⁴ Για παράδειγμα πρόσφατη απόφαση του Ανωτέρου Ιαπωνικού Δικαστηρίου (βλ. <http://www.the-guardian.com.world/2017/feb/02/right-to-be-forghotten-online-suffers-setback-after-japan-coytruling>) τάχθηκε κατά του δικαιώματος στη λήθη του παιδόφιλου. Άλλη απόφαση του Δ.Ε.Ε. (Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura di Lecce v. Salvatore Manni, στην υπόθεση C-398/15, 9.3.2017), που έκρινε ομοίως ότι δεν υφίσταται δικαίωμα στη λήθη για τα μητρώα των εταιρειών

¹⁰⁵ Βλ. Αναλυτικά Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ελευθερία του τύπου και η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.) *Προσωπικά Δεδομένα- Βασικά Ζητήματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 127 επ. = ΔιΜΕΕ 2016, σ. 39 επ..

υπηρεσίες μηχανισμών αναζήτησης, οι οποίες διευκολύνουν την αναζήτηση μέσω αλγοριθμικών υπολογισμών.

Περαιτέρω, ως περιορισμοί και του εν λόγω δικαιώματος αναγνωρίζονται ρητώς η τήρηση νομικής υποχρέωσης που επιβάλλει την επεξεργασία βάσει του δικαίου της Ενώσεως ή του δικαίου κράτους-μέλους, στο οποίο υπάγεται ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή για την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας, **για λόγους δημοσίου συμφέροντος στον τομέα της Δημόσιας Υγείας**, όπως εν προκειμένω της πανδημίας του κορωνοϊού, για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον, για σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή για στατιστικούς σκοπούς, εφόσον καθίσταται αδύνατη ή εμποδίζεται σε μεγάλο βαθμό η επίτευξη σκοπών της εν λόγω επεξεργασίας και τέλος για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων. Επιβοηθητικό για την ανάλυση περιοριστικών λόγων δημοσίου συμφέροντος είναι το άρθρο 23 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., το οποίο αναλύεται και κατωτέρω.

Προκειμένου να είναι αποτελεσματική η διαγραφή, δεν πρέπει τα δεδομένα που διαγράφησαν να είναι ανακτήσιμα. Περαιτέρω, η διαγραφή πρέπει να είναι συνολική, επεκτεινόμενη δηλαδή σε όλα τα δεδομένα και σε όλα τα αρχεία. Το μέσο και οι τρόποι δεν καθορίζονται, αλλά καταλείπονται στη διακριτική ευχέρεια του υπεύθυνου επεξεργασίας, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά οδηγούν σε αποτελεσματική διαγραφή, η οποία πρέπει να λαμβάνει χώρα χωρίς υπαίτια καθυστέρηση και πάντως όχι πέραν του ενός μηνός (άρθρο 12 παρ. 3 εδ. β' του Γ.Κ.Π.Δ.).

Το μέχρι τούδε διαμορφωμένο δικαίωμα συνίσταται στην απαλοιφή αποτελεσμάτων από τους μηχανισμούς αναζήτησεως. Μεμονωμένα, επίσης, έχει αναγνωριστεί δικαίωμα διαγραφής για διαδικτυακά αρχεία εφημερίδων¹⁰⁶. Καθοριστικής σημασίας είναι ο ρόλος των φορέων εκμεταλλεύσεως μηχανών

¹⁰⁶ Βλ. Tribunal Supremo, No 345/2015, 13.10.2015 (Ανώτατο Δικαστήριο Ισπανίας). Βλ. ανάλυση της απόφασης Schweda Sebastian, *Right to be Forghotten, Also Applies to Online News Archive*, *Supreme Court Rules*, *European Data Protection Law Review* 2015, σ. 301 επ. και Hanseatisches Oderlandesgericht Hamburg (Εφετείο του Αμβούργου), 7U 29/12, 7.7.2015, διαθέσιμο σε: <http://www.openjur.de/u/838786.html>>. Βλ. Ανάλυση της αποφάσεως από Schweda, *Hamburg Court of Appeal Obliges Pres Archive Operator to Prevent Name Search in Archived Articles*, *European Data Protection Law Review* 2015, σ. 299 επ..

αναζήτησης, που με την ιδιότητα του υπευθύνου επεξεργασίας θα αξιολογηθούν το πρώτον τα αιτήματα διαγραφής υποκειμένων δεδομένων. Προβληματισμό προκαλεί το γεγονός ότι η σχετική αρχική αξιολόγηση λαμβάνει χώρα από πρόσωπα στερουμένων της κατάλληλης εξειδίκευσης. Παράπονα εκφράζονται επίσης για έλλειψη διαφάνειας κατά τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων. Ο μεγαλύτερος ενδοιασμός έγκειται σε μία τάση ιδιωτικοποίησης της απονομής δικαιοσύνης, υπό την έννοια ότι οι φορείς εκμεταλλεύσεως μηχανισμών αναζητήσεων καθίστανται δικαστές που αποφαινόμενοι σχετικά με ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες. Η σχετική ανησυχία υπερκεράζεται πάντως από το γεγονός ότι η τελική κρίση των φορέων εκμετάλλευσης υπόκειται σε έλεγχο από την εποπτική αρχή. Τέλος, ερώτημα προκαλεί το γεγονός ότι η ενημέρωση των τρίτων πρέπει να λάβει χώρα μέσω του υπεύθυνου προστασίας δεδομένων, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, στις οποίες ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει λάβει όλα τα μέτρα για την ενημέρωση τρίτων, αλλά δεν γνωρίζει όλα τα διαθέσιμα αντίγραφα ή τις παραγωγές αυτών. Σε αυτή την περίπτωση, κρίνεται ότι κατ' εφαρμογή της κοινής στο ενωσιακό και εθνικό δίκαιο συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας, η ενημέρωση δύναται να παραλείπεται, εφόσον στη συγκεκριμένη περίπτωση αποδεδειγμένα η ενημέρωση που οφείλει ο υπεύθυνος επεξεργασίας είναι αδύνατη ή απαιτεί δυσανάλογες προσπάθειες. Επισημαίνεται ότι, βάσει της μέχρι τούδε νομολογίας των δικαστηρίων και της διοικητικής πρακτικής ανεξάρτητων αρχών, δεν επιβάλλονται περιορισμοί στους σχετικούς ιστότοπους που εμπεριείχαν τη σχετική πληροφόρηση, αλλά μόνο στις εταιρείες μηχανισμών αναζήτησης, οι οποίες επέτρεψαν τη διασύνδεση και τον εντοπισμό της σχετικής πληροφορίας.

Συνεπώς, γίνεται λόγος για μία περιορισμένη αναγνώριση του δικαιώματος στην ψηφιακή λήθη, καθώς, εάν λάβει χώρα αναζήτηση με διαφορετική λέξη-κλειδί, π.χ. την ημερομηνία έκδοσης μιας εφημερίδας, το υποκείμενο των δεδομένων θα εξακολουθεί να εμφανίζεται. Αυτή η μεγάλη ανασυνθετική δύναμη μηχανισμών αναζητήσεων γέρνει την πλάστιγγα υπέρ του δικαιώματος στην παράλειψη ενημέρωσης για πληροφορίες που σχετίζονται με το απώτερο παρελθόν και το υποκείμενό τους δεν επιθυμεί να διαδίδονται με ασυναγώνιστη ευκολία. Σημειώνεται, πάντως, ότι το κείμενο του Γ.Κ.Π.Δ., αλλά και το συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα στη λήθη, δεν περιορίζεται μόνο στην υποχρέωση των παροχών μηχανισμών αναζήτησης να φέρουν συνδέσμους που αφορούσε προσωπικά δεδομένα

τρίτων προσώπων που δεν επιθυμούν, αλλά επεκτείνεται και στο δικαίωμα των ατόμων να μπορούν να αφαιρούν προσωπικά τους δεδομένα, ιδίως εκείνων που έχουν δημοσιευθεί σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εκτός αν υπάρχει επιτακτικός λόγος για τη διατήρησή τους. Πρόκειται για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των συνεπειών του διαδικτύου που «δεν ξεχνά ποτέ», εξασφαλίζοντας την προσωπική αυτονομία του ατόμου και την προστασία της ιδιωτικής ζωής. Ως εκ τούτου, η διαγραφή αποτελεσμάτων από τους μηχανισμούς αναζήτησεως συνιστά συνέπεια σταθμίσεως μεταξύ του δικαιώματος στη λήθη και της ελευθερίας της πληροφόρησης, δεν σημαίνει όμως ότι σε κάθε περίπτωση η ορθή στάθμιση πρέπει να περιορίζεται μόνο στους μηχανισμούς αναζήτησης.

Ερώτημα ανακύπτει, εάν η αίτηση κάποιου από έναν μηχανισμό αναζήτησης για διαγραφή συνδέσμου μπορεί να οδηγήσει στη διαγραφή όλων των συνδέσμων παγκοσμίως και όχι μόνο εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου. Ο βασικός αντίλογος σε ένα αίτημα καθολικής διαγραφής είναι ότι δεν μπορεί το δίκαιο ενός κράτους να επηρεάζει το δίκαιο κάπου αλλού. Εάν, για παράδειγμα, η Γαλλία έχει υιοθετήσει ένα καθολικό δικαίωμα διαγραφής, αυτό δεν μπορεί να επεκταθεί πέραν των γεωγραφικών ορίων της Γαλλίας, καθώς κάτι τέτοιο θα παραβίαζε την ελευθερία εκφράσεως. Τον περιορισμό της διαγραφής υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, η Διεθνής Ομοσπονδία Ενώσεων Βιβλιοθηκών, με την αιτιολογία ότι η καθολική διαγραφή περιορίζει τη δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία. Επιπρόσθετα, η Επιτροπή Ρεπόρτες για την ελευθερία του τύπου έκρινε ότι οι γαλλικές αρχές δεν έχουν το δικαίωμα να επιβάλουν τα συμφέροντά τους σε χρήστες του διαδικτύου άλλων χωρών. Η σχετική Επιτροπή παρενέβη υπέρ της Google ενώπιον του Ανωτάτου Γαλλικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και το Ίδρυμα Wikimedia, το οποίο επίσης παρενέβη ενώπιον του ακυρωτικού δικαστηρίου υπέρ της Γαλλικής αρχής, υποστηρίζοντας την ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση. Τέλος, η Επιτροπή του άρθρου 19 της Διεθνούς Διακηρύξεως για τα Δικαιώματα του Ατόμου που υπερασπίζεται το δικαίωμα στην ελευθερία του λόγου παρενέβη υπέρ της Google στο δικαστήριο, ζητώντας από το Δικαστήριο να εξετασθούν τα διεθνή πρότυπα για την ελευθερία της έκφρασης κατά την εξέταση της υπόθεσης. Το Δικαστήριο αναγνώρισε το δικαίωμα ενός ατόμου να ζητήσει από τη Google την αφαίρεση συνδέσμων προς δεδομένα που το αφορούν και είναι μη σχετικά ή και χρονικά ξεπερασμένα, απόφαση, ωστόσο, η οποία είχε σημαντικές επιπτώσεις, ιδιαίτερα σε

εταιρείες του Διαδικτύου, όπως οι μηχανές αναζήτησης, όπως η Google, η οποία, λίγο μετά την έκδοση της απόφασης, έλαβε αρκετά τέτοια αιτήματα. Μάλιστα, ο τρόπος, με τον οποίο η Google χειρίστηκε τα αιτήματα αφαίρεσης, βρέθηκε στο επίκεντρο κριτικής από τις αρμόδιες ρυθμιστικές αρχές της Ε.Ε., καθώς περιόριζε την αφαίρεση των συνδέσμων μόνο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ προχωρούσε και στην ενημέρωση των ιδιοκτητών των σχετικών ιστοσελίδων αναφορικά με την αφαίρεση των συνδέσμων από τα αποτελέσματά της.

Υπό το φως της παρεμβάσεως στην ελεύθερη διάδοση της πληροφορίας και της δημιουργίας ενός καθεστώτος ανελευθερίας στο διαδίκτυο, εκφράζεται ο φόβος ότι το νέο δικαίωμα στη λήθη θα καταστήσει το διαδίκτυο σαν ένα «ελβετικό τυρί με τρύπες». Η ανησυχία έγκειται στο γεγονός ότι το διαδίκτυο θα πάψει να αποτελεί χώρο Ελευθερίας, αλλά κάποιος θα ελέγχει το περιεχόμενό του. Ο αντίλογος, βέβαια, στην ανωτέρω ανησυχία συνοψίζεται στο γεγονός ότι δεν σβήνεται το περιεχόμενο της ιστοσελίδας, αλλά το αποτέλεσμα της αναζητήσεως. Άρα, δεν υπάρχει ένα είδος λογοκρισίας, αλλά αποφυγή διασύνδεσης πληροφοριών με ένα συγκεκριμένο άτομο. Αποφεύγεται ο κίνδυνος να δημιουργηθεί μία βάση δεδομένων από τα συντρίμια του κάθε ατόμου που θα οδηγούν στην καταστροφή της ζωής του. Είναι γεγονός ότι η απόκρυψη του αποτελέσματος από ένα μόνο συγκεκριμένο τόπο δεν παρέχει επαρκή προστασία. Εξάλλου, το επιχείρημα ότι το δίκαιο ενός κράτους δεν μπορεί να επιβληθεί σε ένα άλλο δεν είναι πειστικό. Για ποιο λόγο πρέπει να απαιτείται, βάσει του δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας, η απομάκρυνση υλικού από το παγκόσμιο αρχείο της Google και να μην είναι εφικτή η απομάκρυνση πληροφοριών που δεν είναι χρήσιμες για την ενημέρωση του κοινού;;; Υπάρχει κάποιος λόγος που η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας υπερέχει της προστασίας της ιδιωτικής σφαίρας;; Εκτός από την απομάκρυνση υλικού λόγω παραβίασης της πνευματικής ιδιοκτησίας, το Εφετείο του Καναδά επέβαλε στην Google την απομάκρυνση παγκοσμίως 345 υπερσυνδέσμων που παραβιάζουν τα δικαιώματα των δικαιούχων εμπορικών σημάτων. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο του Καναδά έθεσε επί τάπητος τον πυρήνα της προβληματικής: όταν υπάρχει μία ρεαλιστική πιθανότητα ότι μία διαταγή διαγραφής περιεχομένου σε άλλη χώρα δύναται να προσβάλλει τις βασικές αρχές του άλλου κράτους, η διαταγή δεν θα πρέπει να επιβάλλεται. Το ερώτημα συνεπώς που πρέπει να απαντηθεί στις περιπτώσεις διαγραφής είναι, εάν το δικαίωμα ιδιωτικότητας και συναφώς πνευματικής ιδιοκτησίας και προστασίας εμπορικού σήματος έχει τόσο διευρυμένο σκοπό, ώστε να απαιτεί παγκόσμια προστασία. Εάν

στη συγκεκριμένη περίπτωση το δικαίωμα μπορεί να ικανοποιηθεί σε τοπικό επίπεδο, είναι λογικό να μην απαιτείται η παγκόσμια διαγραφή. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις, η τοπική διαγραφή δεν φέρεται να είναι ικανοποιητική για το υποκείμενο των δεδομένων.

Καταληκτικά, σε περίπτωση μη ικανοποίησης του δικαιώματος διαγραφής, το οποίο φαίνεται ότι μάλλον ασκείται σε χρόνο μεταγενέστερο από την άσκηση ή αδυναμία άσκησης των υπολοίπων δικαιωμάτων, το υποκείμενο μπορεί να προσφύγει ενώπιον της εποπτικής αρχής, βάσει του άρθρου 77 του Γ.Κ.Π.Δ., η οποία δυνάμει του άρθρου 58 παρ. 2 στοιχ. ζ' έχει την εξουσία να διατάξει την διαγραφή των προσωπικών δεδομένων. Παράλληλα επισείεται η υψηλότερη από τις προβλεπόμενες στο άρθρο 83 παρ. 5 στοιχ. β' κυρώσεις.

vii. Το δικαίωμα περιορισμού της επεξεργασίας¹⁰⁷

Αποτελεί δικαίωμα, το οποίο σε συνάρτηση με την βασική αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων που πρέπει να συλλέγονται ενόψει της λήψης μέτρων για τον περιορισμό της διασποράς της πανδημίας. Προβλέπεται ρητώς στα άρθρα 18 και το άρθρο 4 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ. και την αιτιολογική έκθεση 67 και εφαρμόζεται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, όταν: α) η ακρίβεια των προσωπικών δεδομένων αμφισβητείται από το υποκείμενο των αυτών, για χρονικό διάστημα που επιτρέπει στον υπεύθυνο επεξεργασίας να επαληθεύσει την ακρίβεια των προσωπικών δεδομένων, β) η επεξεργασία είναι παράνομη και το υποκείμενο των δεδομένων αντιτάσσεται στη διαγραφή των προσωπικών δεδομένων του και ζητεί αντ' αυτής τον περιορισμό της χρήσεως τους, γ) ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεν χρειάζεται πλέον τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για τους σκοπούς της επεξεργασίας, αλλά τα δεδομένα αυτά απαιτούνται από το υποκείμενο των δεδομένων για τη θεμελίωση την άσκηση και την υποψήφιοι υποστήριξη νομικών αξιώσεων, δ) το υποκείμενο των δεδομένων έχει αντιρρήσεις για την επεξεργασία σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., εν αναμονή της επαληθεύσεων του κατά πόσον οι νόμιμοι λόγοι του υπεύθυνου επεξεργασίας υπερσχύουν έναντι των λόγων του υποκειμένου των δεδομένων, όπως χαρακτηριστικά (πρέπει να) συμβαίνει στην περίπτωση της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων λόγω της πανδημίας. Εν συνεχεία, κατόπιν του περιορισμού της επεξεργασίας, το υποκείμενο των

¹⁰⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 87-88.

δεδομένων έχει, βάσει του άρθρου 18 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ. δικαίωμα ενημερώσεως από τον υπεύθυνο επεξεργασίας πριν από την άρση του περιορισμού επεξεργασίας, ενώ ο τελευταίος, μπορεί, με τον τρόπο αυτό, να χρησιμοποιεί τα δεδομένα, υπό τον όρο ότι έχει ληφθεί επαρκώς υπ' όψιν η παρουσίαση του υποκειμένου των δεδομένων. Και τούτο, διότι πρόκειται, κατ' ουσίαν, για ένα δικαίωμα αντιπαρουσιάσεως (“*Gegendarstellung*”)¹⁰⁸, υπό την έννοια διαφορετικής παρουσιάσεως του εαυτού μου. Η υποχρέωση ενημέρωσης του υποκειμένου των δεδομένων εκ μέρους του υπεύθυνου επεξεργασίας επεκτείνεται, πέρα της άρσεως του περιορισμού επεξεργασίας, και στην μετέπειτα επεξεργασία των δεδομένων¹⁰⁹. Το εν λόγω δικαίωμα, φαίνεται, λοιπόν, ότι συνιστά de facto προέκταση των δικαιωμάτων ενημερώσεως¹¹⁰ και αντιτάξεως¹¹¹, αφού το υποκείμενο μπορεί να αιτηθεί, αντί της διαγραφής, την προσωρινή προστασία από την επεξεργασία, εάν γνωρίζει ότι τα δεδομένα έτυχαν παράνομης επεξεργασίας και ο υπεύθυνος επεξεργασίας σκοπεύει να τα διαγράψει. Σκοπός του σχετικού άρθρου είναι η εξάλειψη των όποιων μειονεκτημάτων επιφέρει επεξεργασία προσωπικών δεδομένων¹¹². Περαιτέρω, ακόμη και χωρίς αίτηση του υποκειμένου των δεδομένων είναι δυνατή η χορήγηση προσωρινής προστασίας για τη θεμελίωση, την άσκηση ή την υποστήριξη νομικών αξιώσεων. Ωστόσο, αποτελεί μάλλον παράλειψη του Γ.Κ.Π.Δ. που δεν υποχρεώνει τον υπεύθυνο επεξεργασίας να ενημερώσει το υποκείμενο των δεδομένων για την πρόθεσή του να διαγράψει τα σχετικά δεδομένα¹¹³.

¹⁰⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 87, με περαιτέρω παραπομπή σε: Gola Peter, *Art. 18*, σε: Βλ. Gola Peter (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 4.

¹⁰⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 88, με περαιτέρω παραπομπή σε: Peter Gola, *Art. 18*, όπ. ανωτ. (υποσ. 109), αρ. περιθ. 9.

¹¹⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 88, με περαιτέρω παραπομπή σε: Kamann Martin/Braum Hans-Georg, *Art. 18*, σε: Ehmann Eugen/Selmayr Martin (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck Verlag, München 2017, αρ. περιθ. 2.

¹¹¹ Βλ. Χρήστου Βασιλική, *Το δικαίωμα στην προστασία από την επεξεργασία δεδομένων, Θεμελίωση-Ερμηνεία-Προοπτικές*, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σ. 235.

¹¹² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 88, με περαιτέρω παραπομπή σε: Kamann Martin/Braum Hans-Georg, *Art. 18*, όπ. ανωτ. (υποσ. 111), αρ. περιθ. 2.

¹¹³ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 88, με περαιτέρω παραπομπή σε: Gola Peter, *Art. 18*, όπ. ανωτ. (υποσ. 109), αρ. περιθ. 12.

Παραβιάσεις του δικαιώματος στη διόρθωση επιφέρουν την προβλεπόμενη στο άρθρο 83 παρ. 2 στοιχ. β' κύρωση της επιβολής προστίμου 20.000.000 ευρώ ή 4% του παγκόσμιου ετήσιου κύκλου εργασιών της επιχειρήσεως, αναλόγως τί είναι υψηλότερο.

viii. Το δικαίωμα Δικαστικής Προστασίας

Η ουσία του εν λόγω δικαιώματος έγκειται στο ότι ο εργαζόμενος έχει την δυνατότητα να επιδιώξει δικαστικά την αποκατάσταση ενδεχόμενης βλάβης (ηθικής ή περιουσιακής) στα έννομα συμφέροντα του λόγω παραβίασης των κανονιστικών διατάξεων του Γ.Κ.Π.Δ., με παράλληλη θεμελίωση στο άρθρο 24 αυτού της αστικής ευθύνης του εκάστοτε υπευθύνου επεξεργασίας. Το εν λόγω άρθρο προβλέπει τα εξής: *«1. Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση, το πεδίο εφαρμογής, το πλαίσιο και τους σκοπούς της επεξεργασίας, καθώς και τους κινδύνους διαφορετικής πιθανότητας επέλευσης και σοβαρότητας για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων, ο υπεύθυνος επεξεργασίας εφαρμόζει κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προκειμένου να διασφαλίζει και να μπορεί να αποδεικνύει ότι η επεξεργασία διενεργείται σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό. Τα εν λόγω μέτρα επανεξετάζονται και επικαιροποιούνται, όταν κρίνεται απαραίτητο. 2. Όταν δικαιολογείται σε σχέση με τις δραστηριότητες επεξεργασίας, τα μέτρα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 περιλαμβάνουν την εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών για την προστασία των δεδομένων από τον υπεύθυνο επεξεργασίας. 3. Η τήρηση εγκεκριμένων κωδίκων δεοντολογίας όπως αναφέρεται στο [άρθρο 40](#) ή εγκεκριμένου μηχανισμού πιστοποίησης όπως αναφέρεται στο [άρθρο 42](#) δύναται να χρησιμοποιηθεί ως στοιχείο για την απόδειξη της συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις του υπευθύνου επεξεργασίας.»*

ix. Το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση¹¹⁴

Ίσως το δικαίωμα περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων, το οποίο έχει, σε γενικό επίπεδο, τη μεγαλύτερη σημασία για τους εργαζομένους ως υποκείμενα των προς επεξεργασία δεδομένων, το οποίο έχει ως απώτερο σκοπό να αποτρέψει τον κίνδυνο εργαλειοποίησης του ατόμου. Συγκεκριμένα, συνίσταται στην απαγόρευση λήψεως, αποκλειστικά¹¹⁵ και όχι εν μέρει μόνο, αυτοματοποιημένης αποφάσεως, η

¹¹⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 106-114.

¹¹⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερνίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 106, με περαιτέρω παραπομπή σε: Schulz Sebastian, Art. 22, σε: Gola Peter (επιμ.), *Datenschutz – Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck, München 2017, αρ. περιθ. 1, 9.

οποία δεν λαμβάνει υπ' όψιν τα προσωπικά χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου, καθώς κρίνεται ότι αυτού του είδους οι αποφάσεις επιφέρουν μεγάλο κίνδυνο για αυτό. Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 71 και το άρθρο 22 του Γ.Κ.Π.Δ., το υποκείμενο των δεδομένων θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να μην υπόκειται σε απόφαση, με την οποία αξιολογούνται προσωπικές πτυχές που το αφορούν και η οποία παράγει έννομα αποτελέσματα έναντι του προσώπου αυτού ή το επηρεάζει σημαντικά κατά ανάλογο τρόπο, λαμβανόμενη αποκλειστικά βάσει αυτοματοποιημένης επεξεργασίας, όπως η αυτοματοποιημένη άρνηση επιγραμμικής¹¹⁶ αιτήσεως πιστώσεως¹¹⁷ ή πρακτικές ηλεκτρονικών προσλήψεων χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση. Υπό αυτή την έννοια, δεν υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής της ανωτέρω διατάξεως περιπτώσεις, όπως η πρόσληψη μέσω ατομικής απόφασης του εργοδότη που στηρίχθηκε σε αξιολόγηση των υποψηφίων εργαζομένων με τεχνικά μέσα, καθώς η τελική απόφαση δεν ελήφθη με τεχνικά μέσα, η απόφαση του πωλητή, αν θα δώσει στον καταναλωτή τη δυνατότητα πιστώσεως, εάν εμφοιλοχωρεί στην τελική απόφαση του μία εσωτερική δική του αξιολόγηση ή η απόρριψη από τα μηχανήματα αυτόματης ανάληψης χρημάτων, εάν ο πελάτης δεν έχει το απαιτούμενο ποσό στον τραπεζικό του λογαριασμό. Αντιθέτως, υπάγεται στο προστατευτικό πεδίο της διατάξεως η αυτοματοποιημένη απόρριψη εργαζομένων από μία ηλεκτρονική διαδικασία προσλήψεων (*“e-recruiting”*), διότι το σύστημα αναγνωρίζει ότι δεν έχετε να απαιτούμενα μόρια για την πρόσληψή του. Αν, όμως, η τελική απόφαση επαφίετο σε κάποιον άνθρωπο, στον οποίο αναγνωριζόταν η ευκαιρία να αποκλίνει από την μηχανική επιλογή, τότε η απόφαση αυτή δεν υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής της προστατευτικής διατάξεως.

Η επεξεργασία αυτή περιλαμβάνει την *«κατάρτιση προφίλ»* που αποτελείται από οποιαδήποτε μορφή αυτοματοποιημένης επεξεργασίας από υπολογιστικά - συγκριτικά προγράμματα προσωπικών δεδομένων για την αξιολόγηση προσωπικών πτυχών σχετικά με ένα φυσικό πρόσωπο, ιδίως την ανάλυση ή την πρόβλεψη πτυχών που αφορούν στις επιδόσεις στην εργασία, την οικονομική κατάσταση, την υγεία, τις

¹¹⁶ Χωρίς όμως να επεξηγείται επαρκώς, για ποιο λόγο δεν χαίρει αντίστοιχης προστασίας η απόφαση χρηματοδοτήσεως που λαμβάνει χώρα με αυτοματοποιημένα μέσα εκτός συνδέσεως (offline) στα καταστήματα τραπεζής. Βλ. Schulz Sebastian, *Art. 22, όπ. ανωτ. (υποσ. 116)*, αρ. περιθ. 27.

¹¹⁷ Υπό την έννοια της Οδηγίας 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23^{ης} Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της Οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου.

προσωπικές προτιμήσεις ή συμφέροντα, την αξιοπιστία ή τη συμπεριφορά, τη θέση ή τις κινήσεις του υποκειμένου των δεδομένων, στο βαθμό που παράγει νομικά αποτελέσματα έναντι του προσώπου αυτού ή το επηρέασε σημαντικά κατά ανάλογο τρόπο¹¹⁸.

Ωστόσο, η λήψη απόφασης που στηρίζεται σε αυτή την επεξεργασία, συμπεριλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ, πρέπει να επιτρέπεται, **κατ' εξαίρεση**, όταν προβλέπεται ρητά από το δίκαιο της Ενώσεως ή κράτους - μέλους, στο οποίο υπόκειται ο υπεύθυνος επεξεργασίας, μεταξύ άλλων, για σκοπούς παρακολούθησης και πρόληψης της απάτης και της φοροδιαφυγής, σύμφωνα με τους κανονισμούς, τα πρότυπα και τις συστάσεις των θεσμικών οργάνων της Ενώσεως ή των εθνικών οργάνων εποπτείας και προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια και αξιοπιστία της υπηρεσίας που παρέχει ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή όταν είναι αναγκαία για τη σύναψη ή την κατάρτιση συμβάσεων μεταξύ υποκειμένου των δεδομένων και υπεύθυνου επεξεργασίας ή όταν το υποκείμενο των δεδομένων παρέχει τη ρητή συγκατάθεσή του (*“explicit consent”*) και όχι απλώς αναμφίβολη (*“unambiguous”*), λαμβανομένων, ωστόσο, υπ' όψιν και των αντιθέτων επιχειρημάτων, σύμφωνα με τα οποία δεν επαρκεί ως νομιμοποιητική βάση της επεξεργασίας, εν προκειμένω, η συγκατάθεση του εργαζομένου ως υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων¹¹⁹, που αποτελεί και την εκπεφρασμένη γνώμη της γράφουσας. Περαιτέρω, περιορισμοί αναφέρονται στο άρθρο 23 του Γ.Κ.Π.Δ., το οποίο παραπέμπει ρητά στο άρθρο 22 αυτού.

Σε κάθε περίπτωση, η επεξεργασία αυτή τελεί υπό τον όρο παροχής ειδικής ενημέρωσης του υποκειμένου των δεδομένων και εξασφάλισης ανθρώπινης παρεμβάσεως, εξασφάλισης του δικαιώματος διατυπώσεως της απόψεως του, εξασφάλισης του δικαιώματος να λάβει αιτιολόγηση της αποφάσεως που ελήφθη στο πλαίσιο της εν λόγω εκτιμήσεως και το δικαίωμα αμφισβήτησεως της αποφάσεως, υπό την έννοια της δυνατότητας διορθωτικής παρεμβάσεως¹²⁰. Στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω δικαιώματος εντάσσεται και το δικαίωμα διαγραφής, υπό την έννοια ότι το δικαίωμα στην αφαίρεση από τη λίστα αναζητήσεως είναι βασισμένο στην

¹¹⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 108.

¹¹⁹ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 221-224.

¹²⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 109.

ανθρώπινη παρέμβαση, καθώς οποιαδήποτε αφαίρεση από τη λίστα αναζητήσεων απαιτεί ανθρώπινη παρέμβαση - αξιολόγηση¹²¹. Η παρέμβαση αυτή θα αξιολογήσει, ποια αποτελέσματα αναζήτησης είναι ακατάλληλα μη σχετικά, υπερβολικά ή δεν ισχύουν πλέον, δεδομένου ότι τέτοιου είδους κρίση δεν μπορεί να γίνει μηχανικώς¹²².

Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις, ο εργαζόμενος ως υποκείμενο των δεδομένων, αλλά και οι εκπρόσωποι αυτού¹²³, έχουν, βάσει του άρθρου 22 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ., δικαίωμα εξασφάλισης ανθρώπινης παρεμβάσεως από την πλευρά του υπεύθυνου επεξεργασίας, τουλάχιστον, εκφράσεως απόψεως και αμφισβήτησεως της αποφάσεως, αλλά και λήψης αιτιολογημένης απόφασης, στο πλαίσιο της εν λόγω εκτιμήσεως, η οποία ερείδεται, κατ' ουσίαν, στις υποχρεώσεις ενημερώσεως των άρθρων 13 παρ. 2 στοιχείο στ' και 14 παρ. 2 στοιχ. ζ' του Γ.Κ.Π.Δ.. Η αιτιολόγηση αυτή δεν είναι, ωστόσο, πάντοτε εφικτή, καθώς δεν είναι γνωστός ο τρόπος λήψεως αποφάσεων μέσω της τεχνητής νοημοσύνης¹²⁴. Τέλος, απαγορεύεται η λήψη αποφάσεων βάσει αυτοματοποιημένης επεξεργασίας για τις ειδικές κατηγορίες ευαίσθητων δεδομένων, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 22 παρ. 4 του Γ.Κ.Π.Δ. με αποτέλεσμα να επεκτείνονται και εδώ οι εξαιρέσεις του άρθρου 22 παρ. 2 του ιδίου άρθρου. Ωστόσο, ενόψει ρητής συγκατάθεσής του υποκειμένου των δεδομένων ή εσωτερικής νομοθεσίας κράτους-μέλους είναι επιτρεπτή αυτού του είδους η επεξεργασία¹²⁵.

Δικαιολογητική βάση της ανθρώπινης παρεμβάσεως είναι ο σεβασμός της ανθρώπινης ουσίας, της υποστάσεως και εν γένει της ελεύθερης ανθρώπινης προσωπικότητας, δεδομένου ότι οι άνθρωποι δεν είμαστε απλές πληροφορίες, αλλά κάτι πιο σύνθετο από τα δεδομένα που παράγουμε. Περαιτέρω, υπάρχει κάποια συγγένεια με το δικαίωμα στην παρουσίαση του εαυτού μου (*Recht auf*

¹²¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 110, με περαιτέρω παραπομπή σε: Haber Eldar, *Privatization of the Judiciary*, 40 Seattle University Law Review 2016, σ. 115 επ. (136).

¹²² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 110, με περαιτέρω παραπομπή σε: Haber Eldar, *The cyber civil war*, 44 Hofstra Law Review 2015, σ. 41 επ..

¹²³ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 223.

¹²⁴ Βλ. προβληματική από Knight Will, *The Dark Secret at the Heart of AI*, MIT Technology Review, διαθέσιμο σε: <http://www.technologyreview.com/s/604087/the-dark-secret-at-the-heart-of-ai/>.

¹²⁵ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 110.

“Selbstdarstellung”), με την ειδοποιό διαφορά ότι στην περίπτωση της παρουσίασης του εαυτού μου επιλέγω εγώ, πώς θα παρουσιάζω τον εαυτό μου στους άλλους, ενώ το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση κατατείνει στην ανθρώπινη επέμβαση του αξιολογητή και όχι του αξιολογούμενου¹²⁶.

Τέλος, δέον να επισημανθεί ότι, εφόσον δεν πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις εφαρμογής του εν λόγω άρθρου, τυγχάνει εφαρμογής του άρθρο 21 του Γ.Κ.Π.Δ. για το δικαίωμα εναντιώσεως του υποκειμένου των δεδομένων¹²⁷.

Παραβιάσεις του δικαιώματος πρόσβασης επιφέρουν την υψηλότερη από τις προβλεπόμενες στο άρθρο 83 παρ. 5 στοιχ. β΄ κυρώσεις.

2) Οι Αρχές του Γ.Κ.Π.Δ.

Η προστασία προσωπικών δεδομένων μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά με άλλα συγκρουόμενα αγαθά, ακόμη και σε περιόδους κρίσεως, εφόσον ερείδεται στις βασικές αρχές επεξεργασίας δεδομένων, οι οποίες, κατ’ άρθρο 5 του Γ.Κ.Π.Δ., πρέπει να τηρούνται **σωρευτικά**, για να ομιλούμε για «νόμιμη» επεξεργασία, συνιστούν το ασφαλές νομικό «οπλοστάσιο» της ανωτέρω νομοθεσίας περί προσωπικών δεδομένων και ιδίως του Γενικού Κανονισμού περί Προστασίας προσωπικών Δεδομένων. Οι αρχές αυτές είναι οι εξής: α) η αρχή της **νομιμότητας**, σύμφωνα με την οποία τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να αποκτηθούν με *νόμιμο* και *θεμιτό* τρόπο), β) η αρχή της **διαφάνειας – ενημέρωσης**, βάσει της οποίας το υποκείμενο των δεδομένων πρέπει να γνωρίζει, αν και ποια προσωπικά δεδομένα τηρούνται για αυτό), γ) η αρχή της **ελαχιστοποίησης των δεδομένων**, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με την προστασία της δημόσιας υγείας και επιτάσσει ότι τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να είναι κατάλληλα, σχετικά και όχι

¹²⁶ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 110 - 114. Ομοίως, επιμέρους προβληματικές του ζητήματος σε: Βλ. Hiring Hotties, *The Economist*, 21.7.2012, διαθέσιμο σε: <http://www.economist.com/node/21559357> και Don’t hate me, because I’m beautiful, *The Economist*, 31.1.2012, διαθέσιμο σε: <http://www.economist.com/node/21551535>. Βλ. Sweeney Latanya, *Discrimination in Online Ad Delivery* 11, 11.1.2013, διαθέσιμο σε: <http://dataprivacy.org/projects/onlineads/1071-1.pdf>, σ. 35. Βλ. Dwork Cynthia/Hardt Moritz/Pitassi Toniann/Reingold Omer/Zemel Richard, *Fairness Through Awareness* (2011), διαθέσιμο σε: <http://arxiv.org/pdf/1104.3913.pdf> > /node/21559357. Βλ. Thierer Adam, *The perils of classifying social media platforms as public utilities*, 21 CommLaw Conspectus 2013, σ. 249 επ. (258 – 259).

¹²⁷ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 3), σ. 224.

περισσότερα απ' ό,τι επιβάλλει ο σκοπός που δικαιολογεί την επεξεργασία τους και εν προκειμένω η πρόληψη της νόσου)¹²⁸, δ) η αρχή του **σκοπού της επεξεργασίας**, η οποία έχει την έννοια ότι τα προσωπικά δεδομένα υποβάλλονται σε επεξεργασία και τηρούνται με νόμιμο και θεμιτό τρόπο μόνο για περιορισμένους, σαφώς προσδιορισμένους και νόμιμους σκοπούς, δηλαδή την καταπολέμηση των συνεπειών και την πρόληψη της διαδόσεως του κορωνοϊού)¹²⁹, ε) η αρχή του **χρονικού περιορισμού**, σύμφωνα με την οποία τα προσωπικά δεδομένα δεν μπορεί να τηρούνται περισσότερο από τον αναγκαίο χρόνο), στ) η αρχή της **ακρίβειας**, υπό την έννοια ότι τα δεδομένα πρέπει να είναι ακριβή και να ενημερώνονται τακτικά, π.χ. να καταγραφεί ότι κάποιος θεραπεύθηκε), ζ) η αρχή της **ακεραιότητας**, η οποία επιτάσσει την λήψη κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων ασφαλείας, προκειμένου να αποφεύγονται μη εξουσιοδοτημένες προσβάσεις, αλλαγές, διαρροές προσωπικών δεδομένων και τυχαία.

4. Σε εθνικό επίπεδο: ο Νόμος 2472/1997 που ενσωμάτωσε την Οδηγία 95/46/EK, ο Νόμος 3471/2006 και ο Νόμος 3917/2011.

Με τον Νόμο 2472/1997 ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία 95/46/EK, η οποία αποτέλεσε ένα από τα πρώτα ευρωπαϊκής ισχύος νομοθετήματα για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, με την οποία συμμορφώθηκε και υιοθέτησε και η δική μας έννομη τάξη. Μεταξύ των προβλεπομένων στον ανωτέρω Νόμο συγκαταλεγόταν και η ίδρυση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, η οποία έκτοτε συνιστά μία συνταγματικώς κατοχυρωμένη ανεξάρτητη Αρχή. Βέβαια με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων), ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή στις 25/5/2018 σε όλες τις χώρες της ΕΕ, η Οδηγία 95/45/EK καταργήθηκε. Ομοίως ο Νόμος 2472/1997 καταργήθηκε με την θέση σε ισχύ του νέου Νόμου 4624/2019, ο οποίος με την επιφύλαξη των ορισμών του άρθρου 2, διατήρησε σε ισχύ ορισμένες διατάξεις που προΐσχυσαντος αυτού Νόμου, όπως εκείνες για την ανακοίνωση και δημοσιοποίηση

¹²⁸ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, *Τα προσωπικά δεδομένα στην εποχή του Κορωνοϊού*, Syntagma Watch, 16.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>.

¹²⁹ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 143).

δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, την εγκατάσταση και λειτουργία συστημάτων επιτήρησης και την επιβολή διοικητικών κυρώσεων.

Επίσης, όσον αφορά την προστασία των προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, εφαρμόζεται επίσης ο Νόμος **3471/2006** που αντίστοιχα ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο την ανωτέρω Ευρωπαϊκή Οδηγία 58/2002. Ο Νόμος αυτός περιέχει διατάξεις για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και τροποποιεί τον ν. 2472/1997, έχει δε ως σκοπό κατά το άρθρο 1 αυτού την *«προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων και ιδίως της ιδιωτικής ζωής και η θέσπιση των προϋποθέσεων για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και τη διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών»*.

Τέλος, ο Νόμος **3917/2011** περί *«Διατήρησης δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημόσιων δικτύων επικοινωνιών, χρήση συστημάτων επιτήρησης με τη λήψη ή καταγραφή ήχου ή εικόνας σε δημόσιους χώρους και συναφείς διατάξεις»*, αποτελεί ενσωμάτωση της Οδηγίας 2006/24/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαρτίου 2006 και τροποποιούν την Οδηγία 2002/58/EK.

Στον τομέα των **εργασιακών σχέσεων**, ιδίως, η Γνώμη **2/2017** Ομάδας Εργασίας του Άρθρου 29 σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων στην εργασία συμπλήρωσε τις προηγούμενες δημοσιεύσεις της ομάδας εργασίας του άρθρου 29 («OE29») με τίτλο Γνώμη 8/2001 για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο εργασιακό πλαίσιο (WP48)¹³⁰ και Έγγραφο εργασίας για την επιτήρηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών στον τόπο εργασίας του 2002 (WP55)¹³¹. Από την έκδοση των εν λόγω εγγράφων, έχουν αρχίσει να χρησιμοποιούνται νέες τεχνολογίες οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα πιο συστηματικής επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων στην εργασία, δημιουργώντας

¹³⁰ OE29, Γνώμη 08/2001 για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο εργασιακό πλαίσιο, WP48, 13 Σεπτεμβρίου 2001, διεύθυνση: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2001/wp48_en.pdf.

¹³¹ OE29, Έγγραφο εργασίας για την επιτήρηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών στον τόπο εργασίας, WP55, 29 Μαΐου 2002, διεύθυνση: <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/news-overview.cfm>.

σημαντικές προκλήσεις για την προστασία της ιδιωτικότητας και των δεδομένων. Η παρούσα γνώμη προβαίνει σε μια νέα εκτίμηση της ισορροπίας μεταξύ των έννομων συμφερόντων των εργοδοτών και της εύλογης προσδοκίας ιδιωτικότητας την οποία έχουν οι εργαζόμενοι, περιγράφοντας τους κινδύνους που προκύπτουν από τις νέες τεχνολογίες και προβαίνοντας σε αξιολόγηση αναλογικότητας διαφόρων σεναρίων στα οποία αυτές θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν. Η γνώμη, αν και εστιάζεται πρωτίστως στην οδηγία για την προστασία των δεδομένων, εξετάζει και τις επιπρόσθετες υποχρεώσεις που επιβάλλει στον εργοδότη ο γενικός κανονισμός για την προστασία των δεδομένων.

Επίσης, επαναλαμβάνει τις θέσεις και τα συμπεράσματα της Γνώμης 8/2001 και του εγγράφου εργασίας WP55, και συγκεκριμένα ότι κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων: οι εργοδότες θα πρέπει να έχουν πάντα υπόψη τις θεμελιώδεις αρχές προστασίας των δεδομένων, ανεξάρτητα από την τεχνολογία που χρησιμοποιείται· το περιεχόμενο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών που πραγματοποιούνται σε επαγγελματικές εγκαταστάσεις απολαμβάνει την ίδια προστασία ως προς τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως και οι αναλογικές επικοινωνίες· η συγκατάθεση είναι εξαιρετικά απίθανο να συνιστά νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων στην εργασία, εκτός εάν οι εργαζόμενοι μπορούν να αρνηθούν την επεξεργασία χωρίς αρνητικές συνέπειες· μπορεί ενίοτε να γίνει επίκληση της εκτέλεσης σύμβασης και των εννόμων συμφερόντων, υπό τον όρο ότι η επεξεργασία είναι αυστηρά απαραίτητη για νόμιμο σκοπό και είναι σύμφωνη με τις αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας· οι εργαζόμενοι θα πρέπει να λαμβάνουν αποτελεσματική ενημέρωση για την παρακολούθηση που πραγματοποιείται· και κάθε διεθνής διαβίβαση δεδομένων των εργαζομένων θα πρέπει να πραγματοποιείται μόνο εφόσον διασφαλίζεται κατάλληλο επίπεδο προστασίας.

5. Ο Νόμος 4624/2019.

Από 29/8/2019 στην ελληνική έννομη τάξη ισχύει, πλέον, ο **Νόμος 4624/2019** με τίτλο: *«Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενσωμάτωση στην εθνική*

νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 και άλλες διατάξεις».

Ο Νόμος αυτός, ως ειδικός εθνικός Νόμος, ο οποίος ψηφίστηκε κατ' εφαρμογή του άρθρου 88 του Γ.Κ.Π.Δ. και της αντίστοιχης αιτιολογικής σκέψης 155, αφενός μεν κατήγγησε τον Ν. 2472/1997 σχετικά με τα οριζόμενα για την Α.Π.Δ.Π.Χ. (άρθρο 84 του Ν. 4624/2019), αφετέρου δε περιλαμβάνει τη μεταφορά στην ελληνική έννομη τάξη της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Απριλίου 2016, η οποία αφορά στην προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της απόφασης - πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου¹³².

Μάλιστα, στο **άρθρο 27** του εν λόγω Νόμου προβλέπονται ειδικοί κανόνες για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο των σχέσεων απασχόλησης. Το εν λόγω άρθρο προβλέπει ρητώς τα εξής: *«1. Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων μπορούν να υποβάλλονται σε επεξεργασία για σκοπούς της σύμβασης εργασίας, εφόσον είναι απολύτως απαραίτητο για την απόφαση σύναψης σύμβασης εργασίας ή μετά τη σύναψη της σύμβασης εργασίας για την εκτέλεσή της. 2. Στην περίπτωση που η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εργαζομένου έχει κατ' εξαίρεση ως νομική βάση τη συγκατάθεσή του, για την κρίση ότι αυτή ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κυρίως:*

α) η υφιστάμενη στη σύμβαση εργασίας εξάρτηση του εργαζομένου και

β) οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες χορηγήθηκε η συγκατάθεση. Η συγκατάθεση παρέχεται είτε σε έγγραφη είτε σε ηλεκτρονική μορφή και πρέπει να διακρίνεται σαφώς από τη σύμβαση εργασίας. Ο εργοδότης πρέπει να ενημερώνει τον εργαζόμενο είτε σε έγγραφη είτε σε ηλεκτρονική μορφή σχετικά με τον σκοπό της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και το δικαίωμά του να ανακαλέσει τη συγκατάθεση σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 3 του Γ.Κ.Π.Δ..

¹³² Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 214-218.

3. Κατά παρέκκλιση από το άρθρο 9 παράγραφος 1 του Γ.Κ.Π.Δ. η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με την έννοια του άρθρου 9 παράγραφος 1 του Γ.Κ.Π.Δ. για τους σκοπούς της σύμβασης εργασίας επιτρέπεται, εάν είναι απαραίτητη για την άσκηση των δικαιωμάτων ή την εκπλήρωση νόμιμων υποχρεώσεων που απορρέουν από το εργατικό δίκαιο, το δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης και της κοινωνικής προστασίας και δεν υπάρχει κανένας λόγος να θεωρηθεί ότι το έννομο συμφέρον του υποκειμένου των δεδομένων σε σχέση με την επεξεργασία υπερτερεί. Η παράγραφος 2 ισχύει επίσης για τη συγκατάθεση στην επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η συγκατάθεση πρέπει να αναφέρεται ρητά στα δεδομένα αυτά. Το άρθρο 22 παράγραφος 3 εδάφιο β' εφαρμόζεται ανάλογα.

4. Επιτρέπεται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, συμπεριλαμβανομένων των ειδικών κατηγοριών δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα των εργαζομένων για τους σκοπούς της σύμβασης εργασίας βάσει συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Τα διαπραγματευόμενα μέρη συμμορφώνονται με το άρθρο 88 παράγραφος 2 του Γ.Κ.Π.Δ.. **5.** Ο υπεύθυνος επεξεργασίας λαμβάνει τα ενδεδειγμένα μέτρα για να εξασφαλίσει ότι τηρούνται ιδίως οι αρχές για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που ορίζονται στο άρθρο 5 του Γ.Κ.Π.Δ.. **6.** Οι παράγραφοι 1 έως 5 εφαρμόζονται επίσης, όταν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, συμπεριλαμβανομένων των ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων, υπόκεινται σε επεξεργασία, χωρίς αυτά να αποθηκεύονται ή να προορίζονται να αποθηκευτούν σε ένα σύστημα αρχειοθέτησης. **7.** Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μέσω κλειστού κυκλώματος οπτικής καταγραφής εντός των χώρων εργασίας, είτε είναι δημοσίως προσβάσιμοι είτε μη, επιτρέπεται μόνο εάν είναι απαραίτητη για την προστασία προσώπων και αγαθών. Τα δεδομένα που συλλέγονται μέσω κλειστού κυκλώματος οπτικής καταγραφής δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν ως κριτήριο για την αξιολόγηση της αποδοτικότητας των εργαζομένων. Οι εργαζόμενοι ενημερώνονται εγγράφως, είτε σε γραπτή είτε σε ηλεκτρονική μορφή για την εγκατάσταση και λειτουργία κλειστού κυκλώματος οπτικής καταγραφής εντός των χώρων εργασίας. **8.** Για τους σκοπούς του παρόντος νόμου ως εργαζόμενοι νοούνται οι απασχολούμενοι με οποιαδήποτε σχέση εργασίας ή σύμβαση έργου ή παροχής υπηρεσιών στο δημόσιο και στον ιδιωτικό φορέα, ανεξαρτήτως του κύρους της σύμβασης, οι υποψήφιοι για εργασία και οι πρώην απασχολούμενοι.».

Ευρεία κριτική ασκήθηκε στον ανωτέρω νόμο, πολλές από τις διατάξεις του οποίου κρίθηκαν ως ανεπιτυχείς¹³³, με την κατωτέρω αναφερόμενη Γνωμοδότηση 1/2020 της Α.Π.Δ.Π.Χ., με την οποία η Αρχή ουσιαστικά απεφάνθη ότι περισσότερες διατάξεις του Νόμου 4624/2019 είναι ασύμβατες προς τον Γ.Κ.Π.Δ. και, συνεπώς, δεν θα τύχουν εφαρμογής από την Αρχή κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων της. Εν προκειμένω δε, το άρθρο 27 του ανωτέρω νόμου είναι άμεσα συνυφασμένο με τα δικαιώματα των εργαζομένων ως υποκειμένων των προσωπικών δεδομένων.

Β. Γνώμες

Η Γνωμοδότηση 1/2020 περιέχει και εκτενή αξιολόγηση της συμβατότητας των διατάξεων του άρθρου 27 του Νόμου 4624/2019 προς εκείνες του Γ.Κ.Π.Δ.. Η Αρχή θεωρεί, ιδίως, ότι η παρ. 1 του άρθρου 27 του εν λόγω νόμου αντίκειται στις διατάξεις του άρθρου 88 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., στο μέτρο που επιχειρεί να εισαγάγει μοναδική νομική βάση επεξεργασίας για κάθε σκοπό επεξεργασίας στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων, στην όποια «συγχωνεύονται» οι νομικές βάσεις του άρθρου 6 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ. και, άρα, αποκλείεται η αυτοτελής εφαρμογή τους, πλην της συγκατάθεσης που προβλέπεται ρητά στην παρ. 2 του άρθρου 29 του εν λόγω νόμου. Νομική, όμως, βάση της επεξεργασίας των δεδομένων, έκρινε η Αρχή ότι, δεν συνιστά η εκτέλεση της σύμβασης, όπως υπονοείται στην αιτιολογική έκθεση, αλλά, ιδίως, η ικανοποίηση του εννόμου συμφέροντος του εργοδότη, κατ' άρθρο 6 παρ. 1 εδάφιο του Γ.Κ.Π.Δ.¹³⁴. Με την εκδοχή, κατά την οποία με την παρ. 1 του άρθρου 27 του λόγω Νόμου εισάγεται μοναδική νομική βάση επεξεργασίας για κάθε σκοπό επεξεργασία στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων, στην οποία, κατ' ουσίαν, «συγχωνεύονται» οι νομικές βάσεις του άρθρου 6 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ. και άρα, αποκλείεται η αυτοτελής εφαρμογή τους, η ρύθμιση έρχεται σε αντίθεση με τις διατάξεις του άρθρου 88 παρ.1 του Γ.Κ.Π.Δ..

Συμπερασματικά, λοιπόν, η Αρχή έκρινε ότι η παρ. 1 του άρθρου 27 του εν λόγω νόμου 4626/2019, είτε θεωρηθεί επανάληψη του εδ. β' της παρ. 1 του άρθρου 6 του Γ.Κ.Π.Δ., είτε θεωρηθεί ως μία νέα αποκλειστική νομική βάση για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, με την οποία αποκλείεται η

¹³³ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 235- 254 (239).

¹³⁴ Βλέπε και Α.Π.Δ.Π.Χ. Αποφάσεις 37/2019 παρ. 5, 34/2018, 43/2019 και 44/2019, 26/2019 παρ. 15-16 της.

εφαρμογή των νομικών βάσεων του άρθρου 6 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., έρχεται σε αντίθεση με αυτόν.

Στις 20.09.2001 εκδόθηκε η υπ' αριθμόν **115/2001 Οδηγία της Α.Π.Δ.Π.Χ.** για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, με σκοπό να καθορισθούν τα ακραία όρια, εντός των οποίων ο εργοδότης/προϊστάμενος και Υπεύθυνος επεξεργασίας, ασκώντας το διευθυντικό του δικαίωμα και το δικαίωμα οργάνωσης της επιχείρησης, δικαιούται, κατά την κείμενη νομοθεσία, να επεξεργάζεται τα προσωπικά δεδομένα των εργαζόμενων. Έθεσε, κατ' ουσίαν, με ένα λόγο, τις κατευθυντήριες γραμμές που πρέπει να ακολουθούνται, ειδικά στην περίπτωση της παρακολούθησης των εργαζομένων με ηλεκτρονικά μέσα.

Γ. Νομολογία

Εξαιρετικά ενδεδεχής είναι η γαλλική νομολογία αναφορικά με την επιτήρηση των εργαζομένων. Στην υπόθεση “Nikon”¹³⁵ το Τμήμα Εργατικών Υποθέσεων του γαλλικού Ακυρωτικού οριοθέτησε την σφαίρα ιδιωτικότητας του εργαζομένου, την οποία θα πρέπει να σέβεται ο εργοδότης, εφόσον το δικαίωμα του εργαζομένου στην ιδιωτική ζωή χρήζει προστασίας ακόμη και κατά τον χρόνο και τόπο παροχής της εργασίας. Δεδομένου ότι ο σεβασμός της ιδιωτικότητας του εργαζομένου περικλείει και την υποχρέωση σεβασμού του απορρήτου των επικοινωνιών, ο εργοδότης παραβιάζει καταρχήν το δικαίωμα της ιδιωτικότητας του εργαζομένου, όταν λαμβάνει γνώση των μηνυμάτων που αποστέλλονται και λαμβάνονται με την χρήση ηλεκτρονικών μέσω και συσκευών που παραχωρήθηκαν στον εργαζόμενο προς εκπλήρωση των εργασιακών του υποχρεώσεων, ακόμη και στην περίπτωση που ο εργοδότης είχε προηγουμένως απαγορεύσει την χρήση τέτοιων μέσων για λόγους μη επαγγελματικούς. Σύμφωνα με την ανωτέρω απόφαση, οι εργαζόμενοι ακόμη και όταν χρησιμοποιούν μέσα επικοινωνίας της επιχείρησεως, διατηρούν την αξίωση προστασίας της ιδιωτικότητάς τους και, ως εκ τούτου, ο εργοδότης δεν έχει δίχως άλλο δικαίωμα προσβάσεως σε αρχεία ή μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, τα οποία είναι προσωπικά. Εντούτοις, ο εργοδότης έχει δικαίωμα να λάβει γνώση του περιεχομένου ενός προσωπικού αρχείου του εργαζομένου σε περίπτωση ανάγκης ή συνδρομής ειδικών περιστάσεων και υπό την παρουσία του εργαζομένου ή του νομίμου εκπροσώπου του. Ο εργοδότης έχει δικαίωμα να λαμβάνει γνώση

¹³⁵ Cass. Soc. 2/10/2001 n° 99-42.942, St. Nikon France, RJS 12/01 n° 1394.

μηνυμάτων και αρχείων του εργαζομένου, εφόσον τα αρχεία αυτά δημιουργήθηκαν από τον τελευταίο με την χρήση μέσων που τέθηκαν στη διάθεσή του από τον εργοδότη, εκτός κι αν πρόκειται για αρχεία προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία φέρουν και ανάλογη ονομασία¹³⁶.

Επιπροσθέτως, η γαλλική νομολογία φαίνεται ότι συγκλίνει σε ένα τεκμήριο επαγγελματικού περιεχομένου των μηνυμάτων που είναι αποθηκευμένα στον σκληρό δίσκο του υπολογιστή¹³⁷. Ομοίως, μία σημαντική απόφαση του Ακυρωτικού Δικαστηρίου του 2008 αναγνώρισε ένα παρόμοιο τεκμήριο αναφορικά με την χρήση της συνδέσεως της εταιρείας στο διαδίκτυο από τον εργαζόμενο. Η σύνδεση που πραγματοποιείται από τον εργαζόμενο σε ιστοσελίδες κατά τη διάρκεια του χρόνου εργασίας του με την χρήση μέσων που έχουν τεθεί από τον εργοδότη για την εκτέλεση της εργασίας του τεκμαίρεται ότι πραγματοποιείται για επαγγελματικούς σκοπούς και επομένως ο εργοδότης νομιμοποιείται στην αναζήτηση και τον εντοπισμό των εν λόγω αρχείων χωρίς την παρουσία του εργαζομένου¹³⁸. Η απόφαση αυτή γενικεύει το δικαίωμα προσβάσεως στο ιστορικό των περιηγήσεως του κάθε εργαζομένου και δίνει την εξουσία στον εργοδότη να εξετάζει, αν ο εργαζόμενος έκανε όντως μία λογική και αναμενόμενη χρήση της διασυνδέσεως που του διατίθεται στο πλαίσιο της εργασιακής συμβάσεως¹³⁹. Ας σημειωθεί δε ότι ο εργαζόμενος δεν έχει κανένα δικαίωμα να κρυπτογραφήσει αρχεία της επιχειρήσεως, χωρίς η ρητή άδεια του εργοδότη¹⁴⁰.

Το θέμα της επιτηρήσεως των εργαζομένων με ηλεκτρονικά μέσα αποκτά μία διαφορετική υφή υπό το πρίσμα της έννομης τάξεως των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, όπου θεσμικά προτιμάται η προστασία των επιχειρήσεων και του εμπορίου.

¹³⁶ Cass. Soc. 21/10/2009 n° 07-43.877, St. Seit Hydr'Eau, RJS 1/10 n° 2.

¹³⁷ Cass. Soc. 2/10/2001 n° 99-42.942, St. Nikon France, RJS 12/01 n° 1394.

¹³⁸ Cass. Soc. 9/07/2008 n° 6-45.800, St. Enterprise Martin.

¹³⁹ Σύμφωνα με τη γαλλική νομολογία, η εγγραφή μιας ιστοσελίδας στη λίστα των αγαπημένων του φυλλομετρητή δεν προδίδει στην επίσκεψη κανένα προσωπικό χαρακτήρα, Cass. Soc. 9/02/2010 n° 08-45.253.

¹⁴⁰ Cass. Soc. 18/10/2006 n° 04-48.025.

Παρά το γεγονός ότι στις Η.Π.Α. η εμπιστευτικότητα των επικοινωνιών προστατεύεται από την Electronic Communications Privacy Act του 1986¹⁴¹, ο εργοδότης μπορεί αν επιτηρεί τους εργαζομένους και να παρακολουθεί την ηλεκτρονική τους επικοινωνία για λόγους που υπηρετούν το συμφέρον της επιχειρήσεως. Σε ορισμένες πολιτείες το δικαίωμα αυτό του εργοδότη ασκείται με την επιφύλαξη της προηγούμενης σχετικής ενημέρωσης του εργαζομένου και των τρίτων προσώπων που παρακολουθούνται¹⁴². Σημαντική είναι πάντως η υπόθεση “*Watkins v. L.M. Berry & Co*”¹⁴³, όπου κρίθηκε ότι ο εργοδότης είναι υποχρεωμένος να διακόψει την παρακολούθηση, εφόσον αντιληφθεί ότι πρόκειται για επικοινωνία προσωπικού χαρακτήρα του εργαζομένου.

III. Πεδίο εφαρμογής

Είναι ήδη γνωστό και σε γενικό επίπεδο ότι, σε σχέση με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εν γένει υποκειμένων αυτών, η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων στον ευρύτερο εργασιακό τομέα εμφανίζει ορισμένες **ιδιαιτερότητες**, οι οποίες θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να λαμβάνονται υπ’ όψιν και να αποτελούν κριτήρια στάθμισης των εν γένει συγκρουόμενων με τα προσωπικά δεδομένα έννομων αγαθών, όπως εν προκειμένω του εννόμου αγαθού της δημόσιας υγείας, το οποίο θα αναλυθεί κάτωθι.

Συγκεκριμένα, βάσει της Γνωμοδοτήσεως 2/2017 της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29, η οποία αφορά πρωτίστως στην εφαρμογή της ισχύουσας τότε Οδηγίας 95/46/EK και έχει λάβει υπ’ όψιν της και τις επιταγές του Κανονισμού έναντι των εργοδοτών ως υπευθύνων επεξεργασίας, ισχύουν τα εξής:

α) Οι εργοδότες ως υπεύθυνοι επεξεργασίας οσάκις διενεργείται επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εργαζομένων οφείλουν να λαμβάνουν οπωσδήποτε υπόψη τους τις θεμελιώδεις αρχές κάθε επεξεργασίας ανεξάρτητα από κάθε συγκεκριμένη τεχνολογία τις οποίες γίνεται χρήση.

¹⁴¹ 18 USC §§ 2510 επ..

¹⁴² Πρβλ. California Public Utilities Commission General Order 107-B.

¹⁴³ *Watkins v. L.M. Berry & Co.*, 704 F.2d 577, 583 (11th Cir. 1983).

β) Όσον αφορά στην προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών το περιεχόμενο των ηλεκτρονικών Επικοινωνιών που έχουν διενεργηθεί από τους εργασιακούς χώρους δέον, όπως προστατεύεται όπως κάθε άλλη επικοινωνία.

γ) Αποκλείεται μάλλον, ως πιθανότητα η συγκατάθεση να αποτελεί τη νομιμοποιητική βάση της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την παροχή της εργασίας, εκτός από τις περιπτώσεις που οι εργαζόμενοι δύνανται πράγματι να αρνηθούν να παράσχουν τη συγκατάθεσή τους, χωρίς να υποστούν αρνητικές συνέπειες. Ως εκ τούτου, η συγκατάθεση του εργαζομένου ως υποκειμένου των δεδομένων θα πρέπει να κριθεί, μάλλον, ως ανεπαρκής και, καταρχήν, απρόσφορη, δεδομένης της ανισότητας μεταξύ εργοδότη – εργαζομένου και της πρόκρισης από μεριάς του πρώτου των συμφερόντων του σε βάρος του τελευταίου.

δ) Οι ανάγκες εκτέλεσης σύμβασης και προάσπισης των συμφερόντων δύνανται να αποτελέσουν νομιμοποιητικές βάσεις για επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εφόσον οι επεξεργασίες αυτές είναι οπωσδήποτε αναγκαίες για την πλήρωση θεμιτών σκοπών και σύμφωνες προς τις επιταγές των αρχών της αναλογικότητας και της επικουρικότητας.

ε) Οι εργαζόμενοι πρέπει πράγματι να λαμβάνουν προσήκουσα ενημέρωση για τον έλεγχο, ο οποίος διενεργείται.

στ) Οποιαδήποτε διασυννοριακή ροή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εργαζομένων διενεργείται αποκλειστικά προς προορισμούς, όπου διασφαλίζεται ένα επαρκές επίπεδο προστασίας.

Ενδεικτικά, λοιπόν, ως κριτήρια στάθμισης λεκτέα είναι η αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση με το εργατικό δίκαιο, η έννοια της ιδιωτικότητας του υποκειμένου στον χώρο εργασίας, η σύγκρουση εννόμων αγαθών του εργοδότη και «Υπευθύνου επεξεργασίας» με τα αντίστοιχα έννομα αγαθά των εργαζομένων και υποκειμένων των προσωπικών δεδομένων, το μείζον και διφορούμενο ζήτημα της συγκατάθεσης του υποκειμένου ως νομιμοποιητικής βάσης της επεξεργασίας των δεδομένων του στον εργασιακό τομέα, καθώς επίσης και η εξέλιξη της τεχνολογίας που επιφέρει εξέλιξη και συνεχή επικαιροποίηση της προβληματικής. Όλα τα ανωτέρω θα εκτεθούν κάτωθι στις επιμέρους ενότητες προβληματικής του υπό εξέταση ζητήματος.

Οι «εργαζόμενοι», αφενός, ως υποκείμενα δικαιωμάτων προσωπικών δεδομένων, αποτελούν μία από τις βασικές κατηγορίες που εντάσσονται στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του ανωτέρω Γ.Κ.Π.Δ., αλλά και του συνόλου της ισχύουσας νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Οι «εργοδότες», αφετέρου, ως υπεύθυνοι επεξεργασίας, έχουν ευθύνη για τη διαχείριση των προσωπικών δεδομένων των υπαλλήλων τους, καθώς και υποχρεώσεις, με βάση τον Γ.Κ.Π.Δ.. Απαιτείται δε μεταξύ εργαζόμενου και εργοδότη να υφίσταται σχέση εξάρτησης, ήτοι εργασία υπό τον έλεγχο και την εποπτεία του εργοδότη, ανεξαρτήτως του κύρους της σχέσης απασχόλησης¹⁴⁴. Ταυτοχρόνως, όμως υποστηρίζεται η ανάγκη διευρύνσεως των υποκειμενικών ορίων εφαρμογής του σύγχρονου εργατικού δικαίου, κατά τρόπο ώστε οι κανόνες του να παρέχουν προστασία της αξίας κάθε εργαζομένου ως ανθρώπου και της προσωπικότητας αυτού κατά την παροχή της εργασίας του, ανεξάρτητα από τον ειδικότερο χαρακτηρισμό της σύμβασης παροχής της εργασίας του (π.χ. σύμβαση εξαρτημένης ή ανεξάρτητης παροχής εργασίας, σύμβαση έργου, σύμβαση εντολής ή σύμβαση franchising κ.λ.π.)

Ως «εργαζόμενοι», λοιπόν, νοούνται οι απασχολούμενοι με οποιαδήποτε σχέση απασχόλησης τόσο στο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα, καθώς επίσης και οι υποψήφιοι για εργασία και οι πρώην εργαζόμενοι, ως «εργοδότης» (ή προϊστάμενος στην περίπτωση των δημοσίων αρχών) νοείται αυτός που προσδιορίζει δεσμευτικά την οργάνωση, το περιεχόμενο και γενικά τους όρους της εργασίας, περιλαμβάνοντας το σύνολο των μορφών απασχόλησης¹⁴⁵, ενώ ως «σχέση εξάρτησης» νοείται η εργασία που παρέχεται υπό τον έλεγχο και την εποπτεία του εργοδότη, ανεξαρτήτως του κύρους της σχέσης απασχόλησης¹⁴⁶.

Ως προς την περίπτωση των υποψηφίων εργαζομένων μπορεί ειδικότερα να λεχθεί ότι, καίτοι δεν συντρέχει, εξ αρχής, η σχέση εξάρτησης που χαρακτηρίζει την εργασιακή σχέση, ωστόσο είναι προφανές ότι κάποιος που αναζητεί εργασία βρίσκεται κατά κανόνα σε θέση που δεν του επιτρέπει να επιλέξει ελεύθερα ποια δεδομένα που τον αφορούν θα καταστήσει γνωστά και προσιτά σε τρίτους και άρα χρειάζεται αυξημένη προστασία. Στην περίπτωση των πρώην εργαζομένων είναι

¹⁴⁴ Βλ. Οδηγία 115/2001 Α.Π.Δ.Π.Χ..

¹⁴⁵ Βλ. Οδηγία 115/2001 Α.Π.Δ.Π.Χ..

¹⁴⁶ Βλ. Οδηγία 115/2001 Α.Π.Δ.Π.Χ. και Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 210-211.

προφανές ότι η λύση της εργασιακής σχέσης δεν σημαίνει και αποδέσμευση από τους κανόνες νόμιμης και θεμιτής επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων. Περαιτέρω χρήση των δεδομένων θα μπορούσε να έχει δυσμενείς επιπτώσεις τόσο για την προστασία της προσωπικότητας και της ιδιωτικότητας όσο και για τα ιδιαίτερα έννομα συμφέροντα του πρώην εργαζομένου (π.χ. αναζήτηση νέας εργασίας κλπ.). Όλα δε τα ανωτέρω απευθύνονται στους υπεύθυνους επεξεργασίας, ανεξαρτήτως εάν ταυτίζονται με τον εργοδότη ή προϊστάμενο. Αυτούς βαρύνει η συμμόρφωση προς τους γενικούς κανόνες επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως αυτοί ερμηνεύονται και διευκρινίζονται στην παρούσα Οδηγία.

Η γενική αρχή που διέπει τον Γ.Κ.Π.Δ. και τον ελληνικό Νόμο 4624/2019 είναι ότι η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων θα πρέπει να πραγματοποιείται με θεμιτά μέσα και με τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται ο σεβασμός της αξιοπρέπειας, της προσωπικότητας και της ιδιωτικής ζωής και του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων στο πλαίσιο των σχέσεων απασχόλησης και στο χώρο εργασίας.

Άλλωστε, **προϋπόθεση εφαρμογής** του εν λόγω Γ.Κ.Π.Δ., του ν. 4624/2019 και εν γένει της νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, εν προκειμένω των εργαζομένων, αποτελεί, μεταξύ άλλων, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., στην εν όλω ή εν μέρει αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς και στη μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία τέτοιων δεδομένων τα οποία περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης. Έτσι, λόγου χάρη, η προφορική ενημέρωση ότι το υποκείμενο των δεδομένων νοσεί από τον κορωνοϊό ή ότι η σωματική θερμοκρασία του έχει μετρηθεί ως ανώτερη του φυσιολογικού συνιστούν μεν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, πλην όμως η σχετική νομοθεσία δεν εφαρμόζεται, εάν οι ανωτέρω πληροφορίες δεν έχουν περιληφθεί σε σύστημα αρχειοθέτησης σε περίπτωση μη αυτοματοποιημένης (χειροκίνητης) επεξεργασίας ή δεν έχουν περιληφθεί σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία. Επισημαίνεται ότι το πεδίο εφαρμογής του Γ.Κ.Π.Δ. προσδιορίζεται κατά τρόπο δεσμευτικό από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 αυτού και δεν είναι δυνατή η επέκτασή του με διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας.

Η συλλογή και επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων από τον εργοδότη ως υπεύθυνο επεξεργασίας, **επιτρέπεται** μόνο, όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω, όταν είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση

καθορισμένων, ρητών και νόμιμων σκοπών, οι οποίοι συνδέονται άμεσα με τη σχέση απασχόλησης ή προκύπτουν από διάταξη νόμου - οι οποίοι θα πρέπει να είναι εκ των προτέρων γνωστοί και κατανοητοί από τους εργαζόμενους- και οι εργαζόμενοι ενημερώνονται εκ των προτέρων για τη συλλογή αυτή.

Ως εκ τούτου, ως «**νομικές/νομιμοποιητικές βάσεις**» της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, που καθιστούν την επεξεργασία νόμιμη, τηρουμένων και των επιταγών της αρχής της νομιμότητας, νοούνται οι εξής:

1) Αν και διαφορούμενη εν προκειμένω, η προβλεπόμενη εκ του νόμου συναίνεση/συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων, ήτοι των εργαζομένων για έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους σκοπούς (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. α' του Γ.Κ.Π.Δ.), η οποία θα αναλυθεί και κατωτέρω ως επιμέρους ζήτημα προβληματισμού. Εύλογος ομοίως και ο προβληματισμός, αν είναι νόμιμη η επεξεργασία, βασιζόμενο αποκλειστικά στην παρούσα νομική βάση. Σύμφωνα δε με την αιτιολογική σκέψη 43 του Γ.Κ.Π.Δ. *«Για να διασφαλιστεί ότι η συγκατάθεση έχει δοθεί ελεύθερα, η συγκατάθεση δεν θα πρέπει να παρέχει έγκυρη νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, όταν υπάρχει σαφής ανισότητα μεταξύ του υποκειμένου των δεδομένων και του υπευθύνου επεξεργασίας, ιδίως στις περιπτώσεις που ο υπεύθυνος επεξεργασίας είναι δημόσια αρχή και είναι επομένως σχεδόν απίθανο να έχει δοθεί η συγκατάθεση ελεύθερα σε όλες τις περιστάσεις αυτής της ειδικής κατάστασης. Η συγκατάθεση θεωρείται ότι δεν έχει παρασχεθεί ελεύθερα, εάν δεν επιτρέπεται να δοθεί χωριστή συγκατάθεση σε διαφορετικές πράξεις επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ακόμη και αν ενδείκνυται στη συγκεκριμένη περίπτωση, ή όταν η εκτέλεση μιας σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της παροχής μιας υπηρεσίας, προϋποθέτει τη συγκατάθεση, ακόμη και αν η συγκατάθεση αυτή δεν είναι αναγκαία για την εν λόγω εκτέλεση.»*. Άλλωστε, ως αναφέρθηκε και ανωτέρω και θα καταδειχθεί και στη συνέχεια, η συγκατάθεση του εργαζομένου ως υποκειμένου των δεδομένων μάλλον ως ανεπαρκής και, καταρχήν, απρόσφορη είναι ορθότερο να χαρακτηριστεί, δεδομένης της ανισότητας μεταξύ εργοδότη – εργαζομένου και της πρόκρισης από μεριάς του πρώτου των συμφερόντων του σε βάρος του τελευταίου.

2) Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση σύμβασης, της οποίας το υποκείμενο των δεδομένων είναι συμβαλλόμενο μέρος ή για να ληφθούν

μέτρα κατ' αίτηση του υποκειμένου των δεδομένων πριν από τη σύναψη σύμβασης (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. β' του Γ.Κ.Π.Δ.).

3) Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για εκπλήρωση/συμμόρφωση νόμιμης υποχρέωσης του υπευθύνου επεξεργασίας (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. γ' του Γ.Κ.Π.Δ.).

4) Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη διαφύλαξη ζωτικού εννόμου συμφέροντος του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. δ' του Γ.Κ.Π.Δ.). Για την επίκληση εννόμου συμφέροντος του εργοδότη θα πρέπει να είναι νόμιμος και ο σκοπός της επεξεργασίας, η επιλεγείσα μέθοδος ή ειδική τεχνολογία να είναι απαραίτητη για το έννομο συμφέρον του εργοδότη, η επεξεργασία να είναι ανάλογη προς τις ανάγκες της επιχείρησης, προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, με το λιγότερο δυνατόν παρεμβατικό τρόπο και αν επικεντρώνεται στον συγκεκριμένο τομέα κινδύνου. Τέλος, είναι απαραίτητο να υπάρχουν ειδικά μέτρα μετριασμού, ώστε να διασφαλίζεται η δίκαιη ισορροπία μεταξύ του εννόμου συμφέροντος του εργοδότη και των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των εργαζομένων.

5) Η διαφύλαξη του «δημοσίου συμφέροντος» και δη η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. ε' του Γ.Κ.Π.Δ.).

6) Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τους σκοπούς των έννομων συμφερόντων που επιδιώκει ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή τρίτος, εκτός εάν έναντι των συμφερόντων αυτών υπερισχύει το συμφέρον ή τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων που επιβάλλουν την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως εάν το υποκείμενο των δεδομένων είναι παιδί (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. στ' του Γ.Κ.Π.Δ.). Η εν λόγω νομική βάση δεν εφαρμόζεται στην επεξεργασία που διενεργείται από δημόσιες αρχές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

7) Τέλος, διακριτή νομική βάση επεξεργασίας και ως εκ τούτου προϋπόθεση, για να θεωρηθεί σύννομη η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, θα πρέπει να θεωρηθεί και η διενέργεια από πλευράς του

υπευθύνου επεξεργασίας - εργοδότη, εκτίμησης αντικτύπου (Data Protection Impact Assessment - D.P.I.A)¹⁴⁷, πριν την όποια επεξεργασία.

Ειδικότερα, ως «εκτίμηση αντικτύπου» στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η οποία προβλέπεται στην αιτιολογική σκέψη 84 του Προοιμίου του Γ.Κ.Π.Δ., ορίζεται το σύνολο των ενεργειών που πρέπει να πραγματοποιούν οι υπεύθυνοι επεξεργασίας στις περιπτώσεις επεξεργασιών «υψηλού κινδύνου». Αντικείμενό της αποτελούν οι πράξεις επεξεργασίας απλές ή σύνθετες ή σύνολο παρόμοιων επεξεργασιών, όπως το σύνολο των επεξεργασιών ενός νοσοκομείου, μίας επιχείρησης ή περισσότερα παρόμοια συστήματα επεξεργασιών, όπως συστήματα βιντεοσκόπησης αυτοκινητοδρόμων. Την ευθύνη, λοιπόν, της εκτίμησης αντικτύπου (άρθρο 35 Γ.Κ.Π.Δ.) φέρει ο υπεύθυνος επεξεργασίας για πράξεις επεξεργασίας που πραγματοποιεί. Ζητείται, βέβαια, και η συνδρομή του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων (Data Protection Officer – D.P.O.), αν υπάρχει, και των εκτελούντων την επεξεργασία, εφόσον εμπλέκονται. Επίσης, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να επιζητήσει και τις απόψεις των υποκειμένων των δεδομένων ή των εκπροσώπων τους, καθώς και τις απόψεις των ειδικών, όπως νομικών, πληροφορικών, ειδικών στην ασφάλεια πληροφοριών και δικτύων.

Περιπτώσεις επεξεργασιών υψηλής επικινδυνότητας, όπου είναι υποχρεωτική η διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου (παρ. 3 του άρθρου 35 του Γ.Κ.Π.Δ.) αποτελούν: α) η αξιοποίηση νέων τεχνολογιών στην επεξεργασία, συνδυασμένη χρήση περισσότερων βιομετρικών μεθόδων, συστημάτων παρακολούθησης και αναγνώρισης ταυτότητας, β) η συστηματική παρακολούθηση, συμπεριλαμβανομένης της συλλογής δεδομένων μέσω δικτύων, γ) η συστηματική και εκτενής αξιολόγηση προσωπικών πτυχών ατόμων, η οποία βασίζεται σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία, περιλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ και στην οποία βασίζονται αποφάσεις που παράγουν έννομα αποτελέσματα σχετικά με το φυσικό πρόσωπο ή το επηρεάζουν σημαντικά, δ) η επεξεργασία δεδομένων μεγάλης κλίμακας, ε) η επεξεργασία δεδομένων ειδικών κατηγοριών, όπως εν προκειμένω, κατεξοχήν τα δεδομένα υγείας, στις οποίες περιλαμβάνονται τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, κατηγορίες σχετιζόμενες με ηλεκτρονικές επικοινωνίες, γεωγραφική θέση του υποκειμένου ή με την οικονομική κατάσταση, στ) η επεξεργασία δεδομένων που αφορούν σε ευάλωτα άτομα ή ομάδες, όπως τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, λόγω της αδυναμίας των τελευταίων

¹⁴⁷ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 228-235.

να εναντιωθούν ή να συγκατατεθούν στην επεξεργασία και ζ) οι επεξεργασίες που αποσκοπούν στο να επιτρέψουν ή να αποτρέψουν άτομα από την άσκηση δικαιώματος ή τη χρήση υπηρεσίας ή τη σύναψη σύμβασης, όπως π.χ. έλεγχος βάσης δεδομένων πιστοληπτικής ικανότητας πριν από την έγκριση κάποιας δανειακής σύμβασης.

Ως γενικός κανόνας αναφέρεται ότι οι επεξεργασίες που πληρούν δύο τουλάχιστον κριτήρια πρέπει να υποβάλλονται σε προηγούμενη εκτίμηση αντικτύπου.

Η εκτίμηση αντικτύπου δεν είναι υποχρεωτική (αιτιολογική σκέψη 91), αν και πληρούνται ένα ή περισσότερα κριτήρια, όταν η επεξεργασία αφορά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ασθενών ή πελατών ιδιώτη ιατρού, άλλου επαγγελματία του τομέα υγείας ή δικηγόρου. Ως άλλα παραδείγματα επεξεργασιών, αναφέρονται η χρήση συλλογής διευθύνσεων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για την αποστολή από διαδικτυακό περιοδικό ημερήσιας σύνοψης στους συνδρομητές του, παρουσίαση από ιστοσελίδα ηλεκτρονικού εμπορίου στους επισκέπτες-πελάτες της διαφημίσεων για ανταλλακτικά αυτοκινήτων, με τη βοήθεια κατάρτισης προφίλ που βασίζεται σε δεδομένα επισκέψεων ή αγορών από τη συγκεκριμένη ιστοσελίδα. Δεν απαιτείται, επίσης, και στην περίπτωση που η φύση, το πεδίο, το πλαίσιο και οι σκοποί μιας επεξεργασίας είναι παρόμοια με αυτά άλλης επεξεργασίας, για την οποία πραγματοποιήθηκε ήδη εκτίμηση αντικτύπου καθώς και όταν η επεξεργασία απορρέει από εθνικό νόμο στο πλαίσιο ψήφισης του οποίου εκπονήθηκε εκτίμηση αντικτύπου. Τέλος, δεν απαιτείται εκπόνηση μελέτης εκτίμησης αντικτύπου σε πράξεις επεξεργασίας, που έχουν ελεγχθεί από εποπτική αρχή ή τον υπεύθυνο υπάλληλο προστασίας δεδομένων, σύμφωνα με το άρθρο 20 της Οδηγίας 95/46/EK, εφόσον δεν επήλθαν αξιόλογες αλλαγές στους κινδύνους που συνεπάγονται.

Η εκτίμηση αντικτύπου (αιτιολογική σκέψη 90 και 93 και παρ. 1 και 10 άρθρου 35 Γ.Κ.Π.Δ.) πρέπει, λοιπόν, να γίνεται πριν από την έναρξη της επεξεργασίας. Αρχίζει όσο πιο νωρίς γίνεται, κατά την ανάπτυξη ενός συστήματος ή προγράμματος, στο οποίο προβλέπεται η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Συνεχίζεται και μετά την ανάπτυξη και θέση σε εφαρμογή του συστήματος ή προγράμματος. Συγκροτείται ομάδα εργασίας με τον ορισμό υπεύθυνου συντονιστή και υπεύθυνου έγκρισης της τελικής εκτίμησης του αντικτύπου, καταστρώνεται σχετικό πλάνο καθορίζεται το πεδίο εφαρμογής της επεξεργασίας και η απαιτούμενη

τεχνογνωσία και προσδιορίζεται ο προϋπολογισμός και το ανθρώπινο δυναμικό που θα εμπλακεί στη διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου.

Στη συνέχεια, πραγματοποιείται η εκτίμηση αντικτύπου, η οποία πρέπει να περιλαμβάνει (παρ. 7 του άρθρου 35 Γ.Κ.Π.Δ.):

Συστηματική περιγραφή των προβλεπόμενων πράξεων επεξεργασίας (φύση, πεδίο εφαρμογής, πλαίσιο και σκοποί επεξεργασίας, έννομο συμφέρον υπευθύνου επεξεργασίας), εκτίμηση της **αναγκαιότητας και αναλογικότητας** των πράξεων επεξεργασίας σε συνάρτηση με τους σκοπούς, εκτίμηση των **κινδύνων** για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων, τα προβλεπόμενα μέτρα για την αντιμετώπιση των κινδύνων.

Σύμφωνα με το άρθρο 36 του Γ.Κ.Π.Δ., όταν η εκτίμηση αντικτύπου υποδεικνύει ότι και μετά τη λήψη μέτρων παραμένουν υψηλοί κίνδυνοι για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων, τότε ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να ζητήσει την γνώμη της εποπτικής αρχής, πριν την έναρξη της επεξεργασίας. Για παράδειγμα, αν η επεξεργασία αφορά στη συλλογή δεδομένων υγείας ή και οικονομικών δεδομένων, η αποκάλυψη των οποίων θα μπορούσε να οδηγήσει ακόμη και σε κίνδυνο για τη ζωή των υποκειμένων, τότε, εφόσον, παρόλα τα μέτρα που προβλέφθηκε να ληφθούν, η πιθανότητα επέλευσης του κινδύνου παραμένει μη αμελητέα, τότε είναι υποχρεωτική η διαβούλευση. Επίσης, κατά την εκπόνηση νομοθετικών προτάσεων ή κανονιστικών μέτρων θα πρέπει να ζητείται η γνώμη της εποπτικής αρχής. Προτείνεται, μάλιστα, να δημοσιεύεται τουλάχιστον μια σύνοψή της και να υποβάλλεται στην εποπτική αρχή εφόσον ζητηθεί.

Συνέπειες από την παράλειψη διενέργειας εκτίμησης αντικτύπου, σύμφωνα με το άρθρο 82 και 83 του Γ.Κ.Π.Δ., αποτελούν η ευθύνη προς αποζημίωση για τη ζημία που προκαλείται και επιβολή διοικητικών προστίμων.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η εκτίμηση αντικτύπου στην προστασία δεδομένων θεωρείται χρήσιμο εργαλείο για τη συμμόρφωση με τις προβλέψεις του Γ.Κ.Π.Δ., ιδίως στις περιπτώσεις επεξεργασιών, για τις οποίες πιθανολογούνται υψηλοί κίνδυνοι για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων.

Με βάση, λοιπόν, τα προαναφερόμενα, η επεξεργασία είναι σύννομη, μόνο εάν και εφόσον ισχύει τουλάχιστον μία από τις ανωτέρω προϋποθέσεις.

IV. Περιορισμοί των δικαιωμάτων των εργαζομένων και περιπτώσεις νόμιμης επεξεργασίας αυτών.

Είναι ήδη γνωστό ότι το δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι ένα απόλυτο, «τυραννικό» δικαίωμα¹⁴⁸. Αυτό επισημαίνεται εξάλλου, εμφαντικά και στον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα στο άρθρο 1 παρ. 3, την αιτιολογική σκέψη 4 και το άρθρο 85 αυτού. Η ισχύουσα, λοιπόν, νομοθεσία περιέχει τις σχετικές προβλέψεις, εφαρμοστέες ακόμη και σε τέτοιες εξαιρετικές περιστάσεις.

Η κατάσταση περιπλέκεται, ωστόσο, διότι διαφάνηκε ότι η πανδημία προκάλεσε την ευρύτερη υποχώρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις δημοκρατίες του δυτικού κόσμου μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁴⁹. Η υψηλή μεταδοτικότητα του ιού η ανετοιμότητα των συστημάτων υγείας να προβλέψουν, να προλάβουν και να αντιμετωπίσουν την εξάπλωσή του οδήγησαν στη σταδιακή υιοθέτηση, από περισσότερα κράτη του κόσμου, μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, καθώς και παρεμβάσεων που αποσκοπούν στην ενδυνάμωση του υγειονομικού συστήματος και στη στήριξη της οικονομίας, περιορίζοντας, ωστόσο, παράλληλα επιμέρους ατομικά και συλλογικά δικαιώματα, όπως και εν προκειμένω την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων¹⁵⁰.

Τα μέτρα και οι παρεμβάσεις που αποφασίστηκαν με βάση τις συστάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, των αρμόδιων συμβουλευτικών οργάνων, των επιδημιολόγων και των εμπειρογνομόνων δημόσιας υγείας, αλλού έλαβαν τη μορφή της κήρυξης της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης (state of emergency) ή σε κατάσταση πολιορκίας (state of siege) και την συνακόλουθη αναστολή ισχύος μιας σειράς δικαιωμάτων, ενώ σε άλλες χώρες τα δικαιώματα περιορίστηκαν με νόμους ή, κατά κανόνα, με πράξεις νομοθετικού περιεχομένου της εκτελεστικής εξουσίας που εκδίδονται σε περιπτώσεις επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης, υπό τους όρους του άρθρου 44 του Σ.¹⁵¹

¹⁴⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 24.

¹⁴⁹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα, Ο κόσμος μετά τον Covid-19*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2020, σ. 89.

¹⁵⁰ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 89.

¹⁵¹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 89-90.

Σε κοινή τους ανακοίνωση την 1^η Απριλίου 2020, δεκατρία κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, εξέφρασαν την ανησυχία τους για τον κίνδυνο παραβίασης των αρχών του δημοκρατικού κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με πρόσχημα τη λήψη έκτακτων μέτρων για την προστασία της υγείας¹⁵². Γρήγορα, κατέστη αναμφίβολο ότι, μεταξύ των κυριότερων δικαιωμάτων που πλήττονται συγκαταλέγονται η *stricto sensu* προσωπική ελευθερία, υπό την έννοια του περιορισμού της κίνησης και εγκατάστασης, καθώς και εισόδου και εξόδου στην επικράτεια των πληττόμενων κρατών, αλλά και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹⁵³. Οι βιοπολιτικοί περιορισμοί, ωστόσο, δεν επιτρέπεται να εκμηδενίζουν τα δικαιώματα, ούτε να ισοδυναμούν με στέρηση τους¹⁵⁴. Παρά ταύτα ο πυρήνας των δικαιωμάτων δεν είναι προκαθορισμένος και εκ των προτέρων παγιωμένος, αλλά μεταβλητός¹⁵⁵. Ο προσδιορισμός του πυρήνα συναρτάται με τα κοινωνικά και θεσμικά συμφραζόμενα, ενώ στην περίπτωση της πανδημίας κρίσιμη είναι η γνώμη των επιστημονικών και συμβουλευτικών οργάνων. Άλλωστε, η αναφορά σε έναν αδιαπραγμάτευτο πυρήνα αποτελεί η «*νοσταλγική αναπόληση*» μιας περιόδου που έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί, όταν το περιεχόμενο των δικαιωμάτων δεν είχε ακόμα τεθεί στο πλαίσιο των διεκδικήσεων και των συγκρούσεων που διευθετεί ο Δικαστής¹⁵⁶.

Στην περίπτωση των περιοριστικών μέτρων της ελευθερίας κίνησης, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με τα εργασιακά δικαιώματα, που πρακτικά επιβλήθηκαν απαγόρευση της κυκλοφορίας με συγκεκριμένες εξαιρέσεις, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ακόμα και ότι η στάθμιση μεταξύ συγκρουόμενων δικαιωμάτων για αγαθών αποδείχθηκε εν τοις πράγμασι αφηρημένη, δηλαδή ότι η προστασία της ζωής και της υγείας προηγήθηκαν κάθε άλλου δικαιώματος, παρ' ότι μία τέτοια ιεράρχηση δεν είναι αποδεκτή από τη συνταγματική θεωρία. Στην πράξη, ωστόσο, υπό συνθήκες

¹⁵² Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 91.

¹⁵³ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 92.

¹⁵⁴ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 92.

¹⁵⁵ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 91, 93, με περαιτέρω παραπομπή σε: Σπυρόπουλο Φίλιππο, *Θεμελιώδη Δικαιώματα – Γενικό Μέρος*, 2012, σ. 64 επ..

¹⁵⁶ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 91, 93, με περαιτέρω παραπομπή σε: Φωτιάδου Αλκμήνη, *Σταθμίζοντας την ελευθερία του λόγου*, 2006, σ. 150· De Schutter Olivier, *Fonction de juger et droits fondamentaux*, Editions Bruylant, Bruxelles 1999.

Πανδημίας, η προτεραιότητα της προσέγγισης της υγείας και της ζωής εμφανίζεται εύλογη ενόψει της τεράστιας διακινδύνευσης τους. Άρα, πρόκειται για μία μορφή στάθμισης, όπου η προτεραιότητα συγκεκριμένων δικαιωμάτων και αγαθών είναι προφανής. Παρ' ότι, λοιπόν, η στάθμιση του Νομοθέτη και στη συνέχεια του δικαστή αφορά δικαιώματα και αξίες, που τελούν σε ισοτιμία, χωρίς να θεωρείται κάποιο *a priori* υπέρτερο του άλλου, η προτεραιοποίηση της ζωής και της υγείας επιβάλλεται, ενόψει των πραγματικών συνθηκών, δηλαδή της πανδημίας, λαμβάνοντας υπόψη τη θυσία στην οποία υποβάλλεται κάθε δικαίωμα με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας¹⁵⁷.

Οι περιορισμοί στην ελευθερία της μετακίνησης επηρεάζουν σειρά δικαιωμάτων, και δη ανεξάρτητα από την απαγόρευση κυκλοφορίας, όπως η οικονομική ελευθερία, η επιχειρηματική ελευθερία, η ελευθερία της έκφρασης και η προστασία των προσωπικών δεδομένων. Η συμβατότητα των ειδικότερων περιορισμών κάθε δικαιώματος πρέπει να αξιολογείται αυτοτελώς. Ωστόσο, χρήσιμο είναι σε όλες τις περιπτώσεις να επιβεβαιώνονται η προσωρινότητα των μέτρων και η ευρεία συναίνεση των ειδικών επιστημόνων για την αναγκαιότητα και την καταλληλότητά τους¹⁵⁸.

Ποιος θα κρίνει, αν τα μέτρα είναι κατάλληλα, αναγκαία και *stricto sensu* αναλογικά; Καταρχάς, ο νομοθέτης και, σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, και η εκτελεστική εξουσία. Οι δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις αναλαμβάνουν την πολιτική ευθύνη για τα μέτρα αντιμετώπισης των έκτακτων συνθηκών, με γνώμονα το Σύνταγμα, το δημόσιο συμφέρον και τις τεχνικές αναλύσεις των επιδημιολόγων και των εμπειρογνομόνων δημόσιας υγείας. Σε τελική κρίση, θα διαπιστώσει ο δικαστής, χωρίς να είναι, όμως, ανεκτή η μετατροπή του ελέγχου συνταγματικότητας των περιορισμών σε έλεγχο σκοπιμότητας υποκαθιστώντας τις αποφάσεις της πολιτικής εξουσίας¹⁵⁹.

Σε επίπεδο πρόβλεψης του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των προσωπικών Δεδομένων, κατοχυρώνεται ρητώς ότι η επεξεργασία δεδομένων

¹⁵⁷ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 93-94, με περαιτέρω παραπομπή *όπ. ανωτ.* (υποσ. 155).

¹⁵⁸ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 94-95.

¹⁵⁹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 97-98, με περαιτέρω παραπομπή σε: Βενιζέλο Ευάγγελο, *Πανδημία, Θεμελιώδη Δικαιώματα και δημοκρατία*, 04.04.2020, διαθέσιμο σε: <https://evenizelos.gr/>.

προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται, όταν είναι απαραίτητο για λόγους δημοσίου συμφέροντος, ενώ το συμφέρον αυτό θα πρέπει να είναι ουσιώδες, όταν πρόκειται για τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα του άρθρου 9, όπως εν προκειμένω ειδικότερα τα δεδομένα υγείας των εργαζομένων.

Ειδικότερα δε, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 περ. ε' του Γ.Κ.Π.Δ., Όταν πρόκειται να πραγματοποιηθεί επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως δεδομένα υγείας, όπως εν προκειμένω, αν έχει διαγνωστεί ότι κάποιος είναι θετικός στον κορωνοϊό ή φορέας του, αυτή είναι δυνατή, όταν είναι απαραίτητη για λόγους ουσιώδους δημοσίου συμφέροντος, το οποίο προβλέπεται ρητά από εθνικό ή ενωσιακό νόμο, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2 περ. ζ' του Γ.Κ.Π.Δ. ή για λόγους δημοσίου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2 περ. θ' του Γ.Κ.Π.Δ..

Ανάλογη είναι και η διάταξη του άρθρου 22 παρ. 2 του Ν. 4624/2019, κατά την οποία η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μπορεί να λάβει χώρα από δημόσιους φορείς κατά παρέκκλιση από τις προστατευτικές διατάξεις του άρθρου 9 παρ. ι του ίδιου νόμου, αν είναι απαραίτητη για λόγους ουσιώδους δημοσίου συμφέροντος, για την αποτροπή σημαντικής απειλής για την εθνική ή δημόσια ασφάλεια ή είναι απαραίτητη για την λήψη ανθρωπιστικών μέτρων.

Προβλέπεται μάλιστα ρητώς η (νόμιμη) επεξεργασία ακόμη και ευαίσθητων δεδομένων, *«όταν είναι απαραίτητη για όλους δημοσίου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας.»*¹⁶⁰. Στο ίδιο πνεύμα και η αιτιολογική σκέψη 46 αναφέρει ότι *«[ο]ρισμένοι τύποι επεξεργασίας μπορούν να χρησιμεύσουν αφενός για σημαντικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος και αφετέρου για ζωτικά συμφέροντα του υποκειμένου των δεδομένων, όπως, για παράδειγμα, όταν η επεξεργασία είναι απαραίτητη για ανθρωπιστικούς σκοπούς, μεταξύ άλλων για την παρακολούθηση επιδημιών και την εξάπλωσή τους...»*, ενώ η αιτιολογική σκέψη 52 εξειδικεύει το δημόσιο συμφέρον με την διευκρίνιση ότι η παρέκκλιση από την απαγόρευση επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων επιτρέπεται *«για σκοπούς υγειονομικής ασφάλειας, παρακολούθησης και συναγερμού και για την πρόληψη ή τον έλεγχο των μεταδοτικών ασθενειών και άλλων σοβαρών απειλών κατά της υγείας.»*.

¹⁶⁰ Βλ. Άρθρο 9 παρ. 2 περ. θ'.

Συνεπώς, σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων με άλλα έννομα αγαθά, όπως η προστασία της δημόσιας υγείας, θα πρέπει να λαμβάνει χώρα στάθμιση αυτών, με βάση τους κανόνες της αρχής της αναλογικότητας¹⁶¹.

Μάλιστα, η άσκηση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Γ.Κ.Π.Δ. υπόκεινται στη ρήτρα¹⁶² περιορισμών του άρθρου 23 του Γ.Κ.Π.Δ.. Το συγκεκριμένο άρθρο αναγνωρίζει τη διακριτική ευχέρεια στον ενωσιακό ή το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών να περιορίσει μέσω νομοθετικού μέτρου το πεδίο εφαρμογής των προαναφερομένων δικαιωμάτων που προβλέπονται στα άρθρα 12 έως 22 του Γ.Κ.Π.Δ., όταν ένας τέτοιος περιορισμός σέβεται την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών και συνιστά αναγκαίο και αναλογικό μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διασφάλιση υπέρμετρων αγαθών. Τα αγαθά αυτά έγκεινται:

α) στην ασφάλεια του Κράτους,

β) στην εθνική άμυνα,

γ) στην δημόσια ασφάλεια,

δ) στην πρόληψη, την διερεύνηση, την ανίχνευση ή τη δίωξη ποινικών αδικημάτων ή την εκτέλεση ποινικών κυρώσεων, περιλαμβανομένης της προστασίας από απειλές κατά της δημόσιας ασφάλειας και την πρόληψη αυτών,

ε) άλλους σημαντικούς στόχους γενικού δημοσίου συμφέροντος της ενώσεως ή του κράτους μέλους, ιδίως σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος της Ενώσεως ή κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων των νομισματικών, δημοσιονομικών και φορολογικών θεμάτων, της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής ασφαλίσεως,

στ) στην προστασία της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και των δικαστικών διαδικασιών,

¹⁶¹ Ψήφοι 11 έναντί 6.

¹⁶² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτέρω (υποσ. 21), σ. 114, με περαιτέρω παραπομπή σε: Bertermann Nikolaus, Art. 23, σε: Ehmann Eugen/Selmayr Martin (επιμ.), *Datenschutz-Grundverordnung Kommentar*, C.H. Beck Verlag, München 2017, αρ. περιθ. 1.

ζ) στην πρόληψη, την διερεύνηση, την ανίχνευση και την δίωξη παραβάσεων δεοντολογίας σε νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα,

η) στην παρακολούθηση, επιθεώρηση ή κανονιστική λειτουργία που συνδέεται, έστω περιστασιακά, με την άσκηση δημόσιας εξουσίας στις περιπτώσεις που αναφέρονται στα στοιχεία α) έως ε) και ζ),

θ) στην προστασία του υποκειμένου των δεδομένων ή των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων,

ι) στην εκτέλεση αστικών αξιώσεων.

Η επιβολή των περιορισμών δεν γίνεται εν λευκώ. Σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ., τα τιθέμενα νομοθετικά μέτρα που περιορίζουν την άσκηση δικαιωμάτων πρέπει να αναφέρουν ρητά:

α) τους σκοπούς ή τις κατηγορίες της επεξεργασίας,

β) τις κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα,

γ) το πεδίο εφαρμογής των περιορισμών που επιβλήθηκαν,

δ) τις εγγυήσεις για την πρόληψη καταχρήσεων ή παράνομης προσβάσεως ή διαβιβάσεως,

ε) την ειδική περιγραφή του υπευθύνου επεξεργασίας ή των κατηγοριών του υπευθύνου επεξεργασίας,

στ) τις περιόδους αποθήκευσης και τις ισχύουσες εγγυήσεις, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη φύση, το πεδίο εφαρμογής και τους σκοπούς της επεξεργασίας ή τις κατηγορίες της επεξεργασίας,

ζ) τους κινδύνους για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων,

η) το δικαίωμα των υποκειμένων των δεδομένων να ενημερώνονται σχετικά με τον περιορισμό, εκτός αν αυτό μπορεί να αποβεί επιζήμιο για τους σκοπούς του περιορισμού.

Οι σχετικοί περιορισμοί, οι οποίοι έχουν επικριθεί ως εξαιρετικά πιο διευρυμένοι από τους αντίστοιχους του άρθρου 13 της προγενέστερης Οδηγίας 95/46/EK, τυγχάνουν εφαρμογής σε όλα τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο 3^ο

Κεφάλαιο του Γ.Κ.Π.Δ. (άρθρα 12-23), αλλά και στο άρθρο 34 περί ανακοινώσεως παραβίασης δεδομένων στο υποκείμενο αυτών και το άρθρο 5 κατά το μέτρο που αφορά στα άρθρα 12 - 22 του Γ.Κ.Π.Δ.¹⁶³. Ωστόσο, οι περιορισμοί του άρθρου 23 του Γ.Κ.Π.Δ. περιέχουν την ρήτρα προστασίας του πυρήνα του δικαιώματος, σε αντίθεση με τους περιορισμούς του άρθρου 13 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ¹⁶⁴. Επισημαίνεται ότι η προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της προλήψεως, της διερεύνησης, της ανίχνευσης ή της δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προστατεύεται από την Οδηγία 680/2016.

Σε επίπεδο συνταγματικό, οι περιορισμοί πέραν του ότι κρίνονται ως μη νόμιμοι και επιτρεπτοί, όταν θίγουν τον σκληρό και απρόσβλητο «πυρήνα» του εκάστοτε προστατευόμενου δικαιώματος, σε ένα δεύτερο επίπεδο θα πρέπει να σέβονται και τις αρχές της αναλογικότητας, της ισότητας και της προσωρινότητας, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται ένα όριο στην κλιμάκωση αυτών. Μάλιστα, μία υποστηρίξιμη ενδιάμεση προσέγγιση του ζητήματος τίθεται ανάμεσα στη γενική καταγγελία της αντισυνταγματικότητας των περιορισμών και στο συλλήβδην χαρακτηρισμό τους ως συνταγματικά επιτρεπτών, εν ονόματι του σεβασμού της ασφάλειας και της δημόσιας υγείας. Οι απαντήσεις – λύσεις σε ερωτήματα που ανακύπτουν κάθε φορά, κρίνεται προτιμότερο να δίνονται κατόπιν εξέτασης *ad hoc* και όχι γενικά και αφηρημένα¹⁶⁵.

Εκτός από την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και την προσωρινότητα των περιορισμών των δικαιωμάτων ιδιαίτερη σημασία έχει, επίσης, ο σεβασμός της αρχής της ισότητας, υπό την έννοια της ισότητας ενώπιον των περιορισμών¹⁶⁶. Αυτή η μορφή ισότητας λειτουργεί ως παρότρυνση και ένταση στους ανθρώπους σε μία

¹⁶³ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 114, με περαιτέρω παραπομπή σε: Bertermann Nikolaus, *Art. 23*, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 49), αρ. περιθ. 1-2.

¹⁶⁴ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 21), σ. 114, με περαιτέρω παραπομπή σε: Bertermann Nikolaus, *Art. 23*, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 49), αρ. περιθ. 3.

¹⁶⁵ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 81-82.

¹⁶⁶ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), με περαιτέρω παραπομπή σε: Φωτιάδου Αλκμήνη, *Η συνταγματική καθημερινότητα της πανδημίας*, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatiki-kathimerinotita-tis-pandimias/>.

πολιτική κοινότητα όπου όλο καθίστανται κοινωνικές προσπάθειες να αποτραπεί μία απειλή από την οποία δεν εξαιρείται κανείς από την άλλη πλευρά όμως η πραγματική οικονομική επιβάρυνση που υφίστανται οι πολίτες παρουσιάζει ουσιώδεις αποκλίσεις καθώς το εισόδημα ορισμένων συρρικνώνεται υπέρμετρα οδηγώντας τους στα όρια της επιβίωσης και δοκιμάζοντας την κοινωνική συνοχή. Συνεπώς, είναι επιβεβλημένη η παραγωγική λειτουργία του κράτους, με την εφαρμογή οριζόντιων μέτρων οικονομικής ενίσχυσης και ιδίως των ασθενέστερων εισοδηματικών στρωμάτων. Ισότητα δεν σημαίνει μόνο όμοια έκθεση σε διακινδυνεύσεις και κοινούς περιορισμούς δικαιωμάτων, άρα θεσμική ισότητα, αλλά κατεξοχήν υπό συνθήκες πανδημίας είναι ανάγκη η εφαρμογή της πραγματικής, επανορθωτικής ισότητας, με παροχές σε βασικά αγαθά, διασφάλιση μέσων πρόσβασης ή και απλές οικονομικές ενισχύσεις, στο πλαίσιο μιας προσαρμοσμένης ανακατανομής αυτονόητη θεωρητικά αμφισβητούμενη στην πράξη είναι ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.

Συμπερασματικά¹⁶⁷, λοιπόν, οι περιορισμοί πρέπει α) να εφαρμόζονται μόνο στα αναφερόμενα στο άρθρο 23 Γ.Κ.Π.Δ. δικαιώματα, β) να μην παραβιάζουν τον πυρήνα του δικαιώματος, αλλά να αφορούν σε αναγκαία και αναλογικά μέτρα που οφείλει να λαμβάνει μία δημοκρατική κοινωνία, γ) να εξυπηρετούν κάποιον από τους σκοπούς που αναφέρονται περιοριστικά στο άρθρο 23 παρ. 1 στοιχ. α'-ι', δ) να καλύπτουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 23 παρ. 2 αναφορικά με το ελάχιστο περιεχόμενό τους¹⁶⁸ και ε) να σέβονται τις αρχές της αναλογικότητας, της ισότητας και της προσωρινότητας.

V. Τα συγκρουόμενα έννομα αγαθά

Η πρόσφατη προσπάθεια ελέγχου του κορωνοϊού ανέδειξε με τρόπο χαρακτηριστικό, επιτακτικό και οξύ, την ήδη γνωστή σύγκρουση, αυτή μεταξύ αφενός μεν του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων και αφετέρου του δημοσίου συμφέροντος, κυρίως υπό την ειδικότερη εκδοχή της δημόσιας υγείας, αλλά και των δικαιωμάτων των άλλων προσώπων.

¹⁶⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 21), σ. 114-117.

¹⁶⁸ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 116-117, με περαιτέρω παραπομπή σε: Bertermann Nikolaus, Art. 23, όπ. ανωτ. (υποσ. 49), αρ. περιθ. 3.

A. Η προστασία της δημόσιας υγείας ως έκφανση του δημοσίου συμφέροντος.

Μία από τις βασικότερες αόριστες νομικές έννοιες στο χώρο του διοικητικού δικαίου αποτελεί αυτή του «*δημοσίου συμφέροντος*», η οποία διακρίνεται στο γενικό, ήτοι το συμφέρον των μελών όλης της κρατικής κοινωνίας, το οποίο λειτουργεί και ως κριτήριο συνταγματικότητας και στο ειδικό, ήτοι το συμφέρον που προσδιορίζεται βάσει γενικών, αντικειμενικών και αφηρημένων κριτηρίων και ως εκ τούτου αφορά στην ικανοποίηση βασικών αναγκών, όπως η δημόσια τάξη, η εθνική άμυνα και ασφάλεια, η υγεία, η παιδεία, η εξασφάλιση εργασίας στους πολίτες, η προστασία του περιβάλλοντος, η συγκοινωνία, η επικοινωνία, η οικονομική κ.ο.κ.¹⁶⁹. Ως αόριστη νομική έννοια, η οποία βρίσκεται εντός των ορίων της έννοιας της νομιμότητας, δεν μπορεί να χαίρει ενός σαφούς και περιεκτικού ορισμού, αφού η ολοένα αυξανόμενη χρήση αυτής, τόσο από τον δικαστή, δεδομένου ότι δεν εκφεύγει του δικαστικού ελέγχου, όσο και από τις έτερες δύο εξουσίες (νομοθετική – εκτελεστική), διευρύνει την εννοιολογική της ευρύτητα. Μάλιστα, το «*δημόσιο συμφέρον*» πρέπει κάθε φορά να ερμηνεύεται ανάλογα με την χρήση και την ένταξή της στο συγκεκριμένο νομικοπολιτικό περιβάλλον, του οποίου και αποτελεί έκφραση¹⁷⁰. Τέλος, οι λόγοι του δημοσίου συμφέροντος πρέπει να εξειδικεύονται μέσω της αιτιολογίας της εκάστοτε διοικητικής πράξεως¹⁷¹.

Ειδικότερη έκφανση του «*δημοσίου συμφέροντος*», συνιστά η «*δημόσια υγεία*», η οποία αποτελεί νομική έννοια με μεγάλη ελαστικότητα κατά την οριοθέτησή της¹⁷² και, εν προκειμένω, αποτελεί θεμέλιο της νόμιμης λήψης όλων των αναγκαίων

¹⁶⁹ Βλ. Σπηλιωτόπουλο Επαμεινώνδα, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου* – Τόμος 1, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σ. 92· Βενιζέλο Ευάγγελο, *Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 45, όπ. περαιτ. παραπ. σ. 45· Ηλιάδου Αικατερίνη, *Δημόσιες Επιχειρήσεις*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 83· Βενέρη Αντώνιο, *Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ηλεκτρονικό» δικαίωμα πρόσβασης και «document tracing»*, ΕφημΔΔ 2015, σ. 377 επ. (σ. 378, 381), όπ. περαιτ. παραπ..

¹⁷⁰ Βλ. Μανιτάκη Αντώνη, *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 435.

¹⁷¹ Βλ. ΣτΕ 1615/1988.

¹⁷² Κτιστάκη Σταυρούλα, *Δημόσια επιχείρηση και δημόσιο συμφέρον*, ΤοΣ 1991, σε: Κτιστάκη Σταυρούλα, *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στα κοινωνικά δικαιώματα*, Τεύχος ΝΔ, Αριθμός 4/365, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, Αθήνα 2012, σ. 297 επ. (303).

μέτρων για την αναχαίτηση της εξάπλωσης του κορωνοϊού. Συνιστά δε ένα ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα, το οποίο αναφέρεται στους κινδύνους που μπορεί να ανακύψουν από την συμβίωση των ατόμων μέσα στο κοινωνικό σύνολο και καθιστά επιτακτική την ανάγκη λήψης μέτρων κοινωνικής πρόληψης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από την Πολιτεία που λειτουργεί ως κοινωνικό κράτος. Ως εκ τούτου, το δημόσιο συμφέρον και κατ' επέκταση και η ειδικότερη έκφανση αυτού, ήτοι η δημόσια υγεία, προσδιορίζει αφενός μεν τα όρια για την επιτρεπτή επιβολή περιορισμών στο πεδίο προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων ή για την αναγνώριση συγκεκριμένων υποχρεώσεων προστασίας στο πλαίσιο λειτουργίας των κοινωνικών ιδίως δικαιωμάτων¹⁷³, αφετέρου δε τον σκοπό της δράσεως των Ν.Π.Δ.Δ.¹⁷⁴.

Ειδικότερα δε, ως προς την έννοια της «δημόσιας υγείας» λεκτέα είναι τα ακόλουθα· πριν την αναθεώρηση το έτος 2001 του άρθρου 5 παρ. 5 εδ. α' του ελληνικού Συντάγματος, η αμυντική διάσταση του δικαιώματος στην υγεία περιοριζόταν στο άρθρο 7 παρ. 2 αυτού, στο οποίο, μεταξύ άλλων, προβλέπεται η απαγόρευση οποιασδήποτε σωματικής κάκωσης, βλάβης της υγείας ή άσκησης ψυχολογικής βίας¹⁷⁵. Μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, η νέα διάταξη του άρθρου 5 παρ. 5 του Σ. ενίσχυσε την αμυντική λειτουργία του δικαιώματος στην υγεία, εμπλουτίζοντας την προστασία αυτής με την προστασία της γενετικής ταυτότητας ως αυτοτελούς εννόμου αγαθού, καθώς και με την προστασία από βιοϊατρικές παρεμβάσεις και προβλέφθηκε πλέον στο πρώτο εδάφιο του εν λόγω άρθρου ότι *Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας*»¹⁷⁶. Η υγεία δε ως κοινωνικό δικαίωμα με την έννοια των θετικών

¹⁷³ Βλ. Ηλιάδου Αικατερίνη, όπ. ανωτ. (υποσ. 57), σ. 83.

¹⁷⁴ Βλ. Ηλιάδου Αικατερίνη, όπ. ανωτ. (υποσ. 57), σ. 83.

¹⁷⁵ Βλ. Δαγτόγλου Πρόδρομο, *Ατομικά Δικαιώματα*, Α' Τόμος, 2^η έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, σ. 253 επ.· Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, *Γενετική Τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1999, σ. 47.

¹⁷⁶ Βλ. Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, *Η συνταγματική προστασία της γενετικής ταυτότητας – Πρώτη Προσέγγιση*, ΔτΑ 2001, σ. 347-367. Η διάταξη αυτή αποπνέει τη βούληση του αναθεωρητικού νομοθέτη του 2001 να ανοίξει τις πύλες του Συντάγματος στον ευρύτερο προβληματισμό της Βιοηθικής, βλ. Βιδάλη Τάκη / Μήτρου Λίλιαν / Τάκη Ανδρέα, *Συνταγματική πρόσληψη των τεχνολογικών εξελίξεων και «νέα» δικαιώματα*, σε: Κοντιάδη Ξενοφώντα (επιμ.), *Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, Αποτίμηση και προτάσεις για μια νέα συνταγματική μεταρρύθμιση*, τ. 1ος, Αθήνα - Κομοτηνή 2006, σ. 273-312 (277, κείμενο Βιδάλη Τάκη). Αμφιβολίες για την

ενεργειών του κράτους για την οργάνωση ενός συστήματος παροχής υγείας κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 παρ. 3 του Σ., σύμφωνα με το οποίο «*Το κράτος οφείλει να μεριμνά για την υγεία των πολιτών*»¹⁷⁷.

Η έννοια της υγείας, στην οποία αναφέρεται το δικαίωμα στην υγεία κατά το Σύνταγμα, διαφοροποιείται από την αρνητική προσέγγιση του όρου που χρησιμοποιείται στο δίκτυο κοινωνικής ασφάλισης, όπου ως «*υγεία*» προσδιορίζεται η απουσία διαταραχών της ομαλής λειτουργίας του σώματος και του πνεύματος που συνεπάγεται ανάγκη θεραπείας ή και ανικανότητα για εργασία¹⁷⁸. Ο αρνητικός αυτός ορισμός της υγείας προσιδιάζει στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, που αποσκοπεί στην αντιμετώπιση του κινδύνου της ασθένειας, προκειμένου να διατηρηθεί η εργασιακή ικανότητα των ασφαλισμένων και το εισοδηματικό τους status¹⁷⁹. Όμως, δεν αρμόζει στο σκοπό ενός συστήματος υγείας που ασφαλώς είναι ευρύτερος και θέτει στο επίκεντρο του την προστασία της υγείας κάθε ανθρώπου, ως αυτοσκοπό ανεξάρτητα από οποιεσδήποτε επαγγελματικές ή εισοδηματικές συνιστώσες¹⁸⁰. Η πανδημία δεν αλλοιώνει αυτές τις θεμελιώδεις δεσμεύσεις ως προς τις υγειονομικές παρεμβάσεις¹⁸¹.

Από αυτή τη σκοπιά, η έννοια της υγείας προσεγγίζει τον ορισμό που καταγράφεται στο προοίμιο του καταστατικού χάρτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, ως κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι μόνο ως απολύτρωση από ασθένεια και αναπηρία¹⁸². Η περαιτέρω εξειδίκευση του αρκετά αόριστου αυτού ορισμού εναπόκειται κατά βάση στο νομοθέτη, ο οποίος είναι αρμόδιος και για τον προσδιορισμό των αναγκαίων προστατευτικών μέτρων της υγείας, μέσα στα όρια ενός μικτού συστήματος υγείας. Οι αναγκαίες ρυθμίσεις γίνονται ακόμα πιο επιτακτικές και επείγουσες στο πλαίσιο της πανδημίας.

αναγκαιότητα της θεσπίσεως της διατάξεως αυτής εκφράζει ο Βλαχόπουλος Σπυρίδων, *Βιοϊατρικές εξελίξεις και αναθεώρηση του Συντάγματος*, ΔτΑ 2001, σ. 369-376 (370 επ.).

¹⁷⁷ Βλ. ΣτΕ 400/1986, ΤοΣ 1986, σ. 433-439. (436), ΣτΕ 549/1987, Κρεμαλή Κωνσταντίνο, *Το δικαίωμα για προστασία της υγείας*, Αθήνα 1987, σ. 175, υποσ. 215.

¹⁷⁸ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 84-85.

¹⁷⁹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 84-85.

¹⁸⁰ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 84-85.

¹⁸¹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 84-85.

¹⁸² Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 85, με περαιτέρω παραπομπή σε: Κρεμαλή Κωνσταντίνο, «*Το δικαίωμα για προστασία της υγείας*», 1987, σ. 48 επ..

Άλλωστε, σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην υγεία με τις ειδικότερες εκφάνσεις αυτού, τόσο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπου στα άρθρα 5 παρ. 1 και 8 παρ. 1 προβλέπεται ρητά ο περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας για λόγους δημόσιας υγείας, καθώς και περιορισμοί στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας, όσο και στη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο άρθρο 45 παρ. 3 της οποίας η δημόσια υγεία συγκαταλέγεται στον τομέα συντρέχουσας αρμοδιότητας της Ένωσης και λόγω επιβολής περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων¹⁸³.

Επιπλέον, το δικαίωμα στην υγεία λειτουργεί ως έρεισμα για τον περιορισμό άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων υπό ομαλές συνθήκες, ιδίως της επιχειρηματικής ελευθερίας, ενώ μπορεί επίσης να αποτελέσει κριτήριο για τη σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία των νόμων¹⁸⁴. Σε συνθήκες πανδημίας, οι περιορισμοί έχουν ως αφετηρία την προσωπική ελευθερία και ειδικότερα την ελεύθερη μετακίνηση. Εξαιρετικά κρίσιμο είναι το γεγονός ότι στη νομολογία έχει υποστηριχθεί ότι η προστασία της ανθρώπινης υγείας προηγείται παντός άλλου αγαθού¹⁸⁵, προσδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στο επίμαχο δημόσιο αγαθό κατά τρόπο, ώστε να μπορεί να γίνει λόγος, ενόψει και της στενής συναρμογής του δικαιώματος στην υγεία με το σεβασμό της ανθρώπινης αξίας, για μία θέση υπέροχης ή προτίμησης του επίμαχου δικαιώματος έναντι των θεμελιωδών δικαιωμάτων, κατά τον έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων. Επομένως, εξαιτίας της πανδημίας, η υγεία έχει δικαιολογημένα αναχθεί «σε απόλυτη κοινωνική και συνταγματική προτεραιότητα»¹⁸⁶.

Σύμφωνα δε με την νομολογία του ΣτΕ, από το άρθρο 21 παρ. 3 του Σ. απορρέει η υποχρέωση *«υποχρέωση του κράτους για τη λήψη θετικών μέτρων προς προστασία της υγείας των πολιτών, στους οποίους (το άρθρο 21 παρ. 3) δίνει δικαίωμα*

¹⁸³ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 81-82.

¹⁸⁴ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), με περαιτέρω παραπομπή σε: Χροσόγωνα Κώστα – Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 575 επ..

¹⁸⁵ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 85, με περαιτέρω παραπομπή σε: ΣτΕ 3381/2001, ΕλλΔνη 2002, σ. 1192 επ..

¹⁸⁶ Βλ. Ανθόπουλο Χαράλαμπο, *Πανδημία και δικαίωμα στην υγεία*, 26.4.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/2020-04-26_anthopoulos-pandimia-dikaioma-ygeias/.

να απαιτήσουν από την Πολιτεία την πραγμάτωση της αντίστοιχης υποχρέωσής της»¹⁸⁷. Υπό την έννοια αυτή, αναγνωρίζεται μέσω του άρθρου 21 παρ. 3 του Σ. ένα αχώριστο κοινωνικό δικαίωμα, μία αξίωση των πολιτών κατά του κράτους για την προστασία της υγείας και η υποχρέωση αντιστοίχως της πολιτείας να προβεί στις αναγκαίες παροχές υπηρεσιών υγείας¹⁸⁸.

Πρόκειται, λοιπόν, εν τοις πράγμασι για την υποχρέωση του κράτους να παρέχει υπηρεσίες ή να προβαίνει σε ενέργειες που προάγουν, διατηρούν ή αποκαθιστούν την υγεία των ανθρώπων¹⁸⁹. Το συνταγματικώς κατοχυρωμένο έννομο δημόσιο αγαθό της υγείας και η προστασία αυτού αποτελούν, συνεπώς, δικαίωμα και δεν είναι μία απλή έκφραση ευχών¹⁹⁰. Ως εκ τούτου, η μέριμνα για τη λήψη μέτρων χάριν προστασίας της υγείας των πολιτών καθίσταται επιτακτική.

Υπό το πρίσμα αυτό, η Πολιτεία οφείλει να λάβει μέτρα καταπολέμησης της πανδημίας, με απώτερο σκοπό αυτών (των μέτρων) την προστασία του ανωτέρω εννόμου αγαθού της δημόσιας υγείας. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι στην Ιταλία τα συνδικάτα του Μπέργκαμο κατηγόρησαν την κυβέρνηση (και τους εργοδότες) που δε μερίμνησαν εγκαίρως για τη λήψη δραστικών μέτρων αναχαίτισης της εξάπλωσης του κορωνοϊού, όπως το κλείσιμο των εργοστασίων, με αποτέλεσμα να νοσήσουν χιλιάδες εργαζόμενοι και οικείοι τους.

Παράλληλα, είχε θεωρηθεί ότι η παραπάνω κρατική υποχρέωση δεν απαγορεύει την παροχή υπηρεσιών υγείας από ιδιωτικούς φορείς¹⁹¹, όπως συμβαίνει ήδη και εν τοις πράγμασι κατά την δεύτερη χρονική περίοδο της πανδημίας στη χώρα μας. Ωστόσο, δεν θα πρέπει αν παραβλέπεται και το γεγονός ότι ο ιδιωτικός τομέας υγείας, ο οποίος συνυπάρχει με τον δημόσιο, υπόκειται στις διατάξεις περί ανταγωνισμού, οι

¹⁸⁷ ΣτΕ 400/1986, Το Σ, 1986, σ. 433-439 (437).

¹⁸⁸ Βλ. Κρεμαλή Κωνσταντίνου, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 72), σ. 175.

¹⁸⁹ Βλ. Παπαρρηγοπούλου Πατρίνα, *Ερμηνεία Άρθρου 21 παρ. 2,4,5,6 Σ*, σε: Φίλιππο Σπυρόπουλο/Κοντιάδη Ξενοφώντα/Ανθόπουλο Χαράλαμπο/Γεραπετρίτη Γιώργο (επιμ.), *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σ. 535 επ. (548).

¹⁹⁰ Βλ. Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, *Το Διοικητικό Δίκαιο ενώπιον των προκλήσεων της Βιολογίας και της Ιατρικής*, σε: Εταιρεία Διοικητικών Μελετών, *Πεπραγμένα 1992-2003*, Αθήνα 2004, σ. 75 επ. (83). Αραβανή Θεόδωρο, *Τα άρθρα 21 § 3 και 109 του Συντάγματος: Παρατηρήσεις επί της ΣΕ 400/86 (Ολ.)*, ΤοΣ, 1987, σ. 480 επ. (483).

¹⁹¹ Βλ. ΣτΕ 1374/1997, δημοσιευμένη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «NOMOS».

οποίες αποσκοπούν στην προστασία των καταναλωτών και στη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας¹⁹² και υποβάλλεται σε περαιτέρω περιορισμούς, οι οποίοι μπορεί να αποσκοπούν και στην προστασία της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων, που κατοχυρώνεται με το άρθρο 22, παρ. 5 του Συντάγματος, ιδίως μέσω της διασφάλισης της βιωσιμότητας των κοινωνικοασφαλιστικών οργανισμών¹⁹³.

Από τις επίμαχες, λοιπόν, συνταγματικές ρυθμίσεις προκύπτει μία πολυεπίπεδη διασφάλιση της προστασίας της υγείας, που καλύπτει τόσο την λήψη θετικών μέτρων πρόληψης και υγειονομικής φροντίδας σε όλα τα επίπεδα, όσο και την απαγόρευση ενεργειών που, είτε προσβάλλουν τη σωματική και την ψυχική ευεξία κάθε ανθρώπου, είτε συνιστούν ιατρική ή βιοϊατρική επέμβαση χωρίς προηγούμενη ελεύθερη συναίνεση του προσώπου έπειτα από επαρκή πληροφόρηση για τα αποτελέσματα της επέμβασης. Οι δύο αυτές όψεις του δικαιώματος στην υγεία είναι αλληλένδετες, υπό την έννοια ότι η αποτελεσματική προστασία του επίμαχου εννόμου αγαθού δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την αμυντική λειτουργία του δικαιώματος, αλλά προϋποθέτει, παράλληλα, την οργάνωση δημοσίων υπηρεσιών υγείας και τον έλεγχο από το κράτος των ιδιωτικών μονάδων παροχής υγειονομικής φροντίδας¹⁹⁴.

Η προστασία της δημόσιας υγείας υπόκειται αναντίρρητα, λοιπόν, στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Και τούτο, διότι σε περίπτωση εκτεταμένης εξάπλωσης του κορωνοϊού και κατ' επέκταση νόσησης ή ακόμη και θανάτου μεγάλου μέρους του πληθυσμού, τούτο θα επιβαρύνει ποικιλοτρόπως το δημόσιο συμφέρον, ψυχικώς, πνευματικώς, πληθυσμιακώς, οικονομικώς.

B. Η προστασία της ιδιωτικής ζωής και το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων

Στο άρθρο 9 παρ. 1 του Σ. κατοχυρώνεται το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής, συνιστάμενο στην απαγόρευση της δημοσιοποίησης της ζωής του ανθρώπου. Υφίσταται, δηλαδή, στη ζωή κάθε ανθρώπου ένα πυρήνας, στον οποίο κυριαρχεί

¹⁹² Βλ. ΣτΕ (Ολομ.) 149/2015, δημοσιευμένη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «NOMOS».

¹⁹³ Βλ. ΣτΕ 2137/2019 και ΣτΕ (Ολομ.) 208/2020, δημοσιευμένες στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «NOMOS».

¹⁹⁴ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 84.

αυτός μόνος του και στον οποίο δεν μπορεί να διεισδύσει το κράτος¹⁹⁵ ή οι τρίτοι, δεδομένου ότι το δικαίωμα αυτό ισχύει και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών, τη λεγόμενη «*Τριτενέργεια*» των ατομικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνεται στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. γ' του Σ.. Ως εκ τούτου, η προστασία της ιδιωτικότητας του ατόμου συνιστά μία αξίωση αυτού στην ψυχική ηρεμία, την ανωνυμία, την αυτόβουλη διάπλαση του εσωτερικού του κόσμου, ψυχικού και συναισθηματικού¹⁹⁶. Η ανάγκη περιφρούρησης της ιδιωτικής σφαίρας νομιμοποιεί την απόκρυψη περιστατικών που ανήκουν στον σκληρό πυρήνα του ιδιωτικού βίου, όπως η κατάσταση της υγείας του ατόμου¹⁹⁷. Ειδικότερα δε, στο νεοεισαχθέν με την συνταγματική αναθεώρηση του 2001 άρθρο 9^A του Σ. παρέχεται ομοίως προστασία της ιδιωτικής ζωής είναι εκείνη του άρθρου 9^A του Σ., η οποία προβλέπει ρητώς ότι «*Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών δεδομένων, όπως νόμος ορίζει*». Σκοπός του άρθρου αυτού, πέρα από την απλή τυποποίηση ενός ήδη υπάρχοντος δικαιώματος¹⁹⁸, είναι η με το καλύτερο δυνατό τρόπο της σημασίας που έχει η περιοριστική χρήση των προσωπικών δεδομένων σε μία ραγδαίως τεχνολογικά αναπτυσσόμενη κοινωνία. Ως εκ τούτου, το νέο αυτό άρθρο δεν αποτελεί μία άσκοπη, βεβαιωτικού χαρακτήρα, διακήρυξη¹⁹⁹, αλλά κατοχυρώνει το λεγόμενο δικαίωμα πληροφοριακής αυτοδιάθεσης ή πληροφοριακού αυτοπροσδιορισμού ή αυτοκαθορισμού του ατόμου. Άλλωστε, και πριν την θέσπιση της ανωτέρω διατάξεως του άρθρου 9^A του Σ. η ίδια προστασία παρεχόταν από το συνδυασμό των διατάξεων 9 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Σ.²⁰⁰.

¹⁹⁵ Βλ. Δαγτόγλου Πρόδρομο, όπ. ανωτ. (υποσ. 58), σ. 397.

¹⁹⁶ Βλ. Μαλαγαρδή Αθηνά, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 167.

¹⁹⁷ Βλ. Κουκιάδη Ιωάννη (επιμ.), *Η παραδοσιακή προστασία της προσωπικότητας του εργαζομένου*, σε: *Προστασία Προσωπικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008, σ. 121 επ. (125).

¹⁹⁸ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, *Ερμηνεία Άρθρου 9Α Σ*, σε: Σπυρόπουλο Φίλιππο/Κοντιάδη Ξενοφώντα/Ανθόπουλο Χαράλαμπο/Γεραπετρίτη Γιώργο (επιμ.), *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σ. 214 (215).

¹⁹⁹ Βλ. Ηλιάδου Αικατερίνη, *Η συνταγματική προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.), *Προσωπικά Δεδομένα: Ανάλυση-Σχόλια-Εφαρμογή*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 23 επ. (25).

²⁰⁰ Βλ. Χρυσόγονο Κώστα και Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, όπ. ανωτ. (υποσ. 4), σ. 249 και Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, σ. 58 επ..

Η ουσία, λοιπόν, του εν λόγω δικαιώματος συνίσταται στην κατοχύρωση κάθε ανθρώπου να μην καθίσταται πληροφοριακό αντικείμενο και να συμπροσδιορίζει ο ίδιος, ποιες πληροφορίες που τον αφορούν θα καταστούν γνωστές στο περιβάλλον²⁰¹. Είναι γεγονός ότι η χρήση ηλεκτρονικών μέσων επεξεργασίας των πληροφοριών περιορίζει τις δυνατότητες πληροφοριακού αυτοκαθορισμού²⁰². Η προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν οδηγεί στη δίχως άλλο απαγόρευση της επεξεργασίας αυτών με κάθε τρόπο, αλλά υποχρεώνει τον κοινό νομοθέτη να καθιερώσει ένα περιοριστικό «κατάλογο» – θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται επιτρεπτή και νόμιμη η επεξεργασία τους²⁰³. Ιδίως στη σημερινή περίοδο της ηλεκτρονικής και όχι μόνο διακινδυνεύσεως, η ανάγκη της προστασίας των προσωπικών δεδομένων καθίσταται αδήριτα επιτακτική²⁰⁴. Πρόκειται, εν τοις πράγμασι, για ένα ατομικό – αμυντικό δικαίωμα²⁰⁵ που θεμελιώνει πρωτίστως αξίωση αποχής από την συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων σε δύο επίπεδα²⁰⁶. Το πρώτο επίπεδο έγκειται στην απαγόρευση καταγραφής δεδομένων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και σε ένα δεύτερο επίπεδο στο δικαίωμα αρνήσεως παροχής πληροφοριών για τον εαυτό μας²⁰⁷.

Επιπλέον, το δικαίωμα αυτό έχει διαφορετικό χαρακτήρα από την κρατική υποχρέωση προστασίας έναντι των άλλων δικαιωμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 25 του Σ. και δεν αποτελεί απλή εξειδίκευση της αποφάσεως αυτής²⁰⁸, η προστασία δε

²⁰¹ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, *Το Νέο Σύνταγμα, Πρακτικά Συνεδρίου για το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986/2001*, σ. 84.

²⁰² Βλ. Γέροντα Αποστόλη, *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Μια συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 2472/1997: Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2006, σ. 93.

²⁰³ Βλ. Χρυσόγονο Κώστα και Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, όπ. ανωτ. (υποσ. 4), σ. 252.

²⁰⁴ Βλ. Δόνο Πελοπίδα, *Τεχνολογική διακινδύνευση και προστασία προσωπικών δεδομένων, σε: Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σ. 23 επ.

²⁰⁵ Βλ. Χρυσόγονο Κώστα και Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, όπ. ανωτ. (υποσ. 4), σ. 252 και Μήτρου Λίλιαν, *Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η νομολογία του ΣτΕ, σε Τιμητικό Τόμο ΣτΕ, 75 χρόνια*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σ. 346.

²⁰⁶ Βλ. Λαζαράκο Γρηγόρη, *Ιδιωτικός Βίος*, σε Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 249 επ..

²⁰⁷ Βλ. Χρυσόγονο Κώστα και Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, όπ. ανωτ. (υποσ. 97), σ. 252.

²⁰⁸ Βλ. Τσεβά Αθανάσιο, *Προσωπικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2010, σ. 82.

αυτού έχει ως επιπρόσθετο εχέγγυο αυτής την περιφρούρησή της από ανεξάρτητη αρχή. Τονίζεται, άλλωστε, ότι το δικαίωμα στην προστασία προσωπικών δεδομένων δεν είναι ένα απόλυτο, «τυραννικό» δικαίωμα²⁰⁹. Τούτο επισημαίνεται emphatically στον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων και ΔΗ στην αιτιολογική σκέψη 4 αυτού, η οποία προβλέπει ρητώς ότι το εν λόγω δικαίωμα «πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας». Άλλωστε, ρητούς περιορισμούς επιβάλλουν τα άρθρα 1 παρ. 3 και 85 του Γ.Κ.Π.Δ., σχετικά με την ελεύθερη ροή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την ελευθερία εκφράσεως και πληροφόρησης αντιστοίχως²¹⁰. Συνεπώς, σε περίπτωση συγκρούσεως του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων με άλλα έννομα αγαθά και δικαιώματα, όπως εν προκειμένω η δημόσια υγεία, η στάθμιση και η εναρμόνιση αυτών, με βάση την αρχή της αναλογικότητας, είναι απαραίτητη²¹¹. Τούτο δε υπαγορεύεται από την ανάγκη άρσεως των ενδεχόμενων συγκρούσεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω σταθμίσεως συμφερόντων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση²¹².

Γ. Το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη και έλεγχος του εργαζομένου

Ενόψει της ιδιαιτερότητας των εργασιακών σχέσεων, στην «πλάστιγγα» των συγκρουόμενων, εν προκειμένω, εννόμων αγαθών εντάσσεται και ο έλεγχος της αποδοτικότητας και της συνέπειας ως προς την εκπλήρωση των εργασιακών υποχρεώσεων των εργαζομένων, όπως η τήρηση ωραρίου χωρίς ανάλωση χρόνου τους σε αλλότριες υποθέσεις²¹³. Νομική βάση συνταγματικής κατοχύρωσης του διευθυντικού δικαιώματος αποτελεί, βέβαια, και το άρθρο 5 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος, στο οποίο κατοχυρώνεται η οικονομική ελευθερία και κατ' επέκταση και το διευθυντικό δικαίωμα, σε συνδυασμό και με τα άρθρα 9, 9^A, 22 παρ. 2, αλλά και 106 παρ. 2, από τα οποία συνάγεται και η αρχή του αντικειμενικού συμφέροντος

²⁰⁹ Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, Syntagma Watch, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

²¹⁰ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 21), σ. 24.

²¹¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 21), σ. 24.

²¹² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 21), σ. 24.

²¹³ Βλ. Δούκα Σπυρίδωνα, *Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στη σχέση εργασίας (Ο ν. 2472/1997 και οι εργαζόμενοι)*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σ. 24 επ..

της επιχείρησης που απαιτεί την στάθμιση από το Δικαστή των αντικειμενικών συμφερόντων κατά τον έλεγχο μιας απόφασης του εργοδότη²¹⁴.

Το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη στοχεύει, φυσικά, στην προστασία της εν γένει περιουσίας της επιχείρησης του εργοδότη, η οποία κατοχυρώνεται ρητώς στο άρθρο 17 του Σ. και περιλαμβάνει όχι μόνο εμπράγματα δικαιώματα, αλλά επεκτείνεται και σε περιουσιακές σχέσεις ή δικαιώματα που συνδέονται με την επιχείρηση²¹⁵, αλλά και εν γένει των οικονομικών πόρων και της ασφάλειας αυτής, ακόμη και έναντι «εσωτερικών» απειλών, όπως, εν προκειμένω, η προσβολή από τον επικίνδυνο ιό μεγάλου και ολόκληρου του προσωπικού της επιχείρησης και των εργαζομένων αυτής, αλλά και προστασίας των συμφερόντων των πελατών²¹⁶. Ιδίως, ενόψει της πρωτόγνωρης κατάστασης από την εξάπλωση του επικίνδυνου ιού που βιώνουμε τους τελευταίους μήνες, η έννοια της «περιουσίας – ιδιοκτησίας» του εργοδότη εκλαμβάνεται πλέον και από διαφορετική σκοπιά· νοείται προσβολή αυτής και ανάγκη διαφύλαξης της με τη λήψη όλων των αναγκαίων και κατάλληλων μέτρων, όταν νοσήσει κάποιος εργαζόμενος στην επιχείρηση αυτή και λόγω της εκτεταμένης μεταδοτικότητας του ιού υφίσταται κίνδυνος ταχείας εξάπλωσης αυτού και στο υπόλοιπο, αν όχι στο σύνολο του προσωπικού της επιχείρησης αυτής. Κάτι τέτοιο φυσικά θα έπληττε ανεπανόρθωτα, πέραν από την υγεία του συνόλου του προσωπικού, και τα οικονομικά συμφέροντα και την ασφάλεια εν γένει της επιχείρησης.

VI. Γενικά μέσα επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων και ελέγχου των εργαζομένων

²¹⁴ Πρβλ. Κουκιάδη Ιωάννη, *Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές εργασιακές σχέσεις*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 363.

²¹⁵ Βλ. ΑΠ 86/1998, Δ 1998, σ. 1312 επ. με παρατηρήσεις Μπαλογιάννη Ευαγγελίας ` ΑΠ 40/1998, ΤοΣ 1999, σ. 103 επ. = ΔτΑ 1999, σ. 431 με παρατηρήσεις Κασιμάτη Γεωργίου ` ΣτΕ 542/1999, ΔτΑ 1999, σ. 956 επ., όπου έγινε δεκτό ότι τα ενοχικά δικαιώματα προστατεύονται από το άρθρο 1 του Α' Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α., η οποία ως κυρωμένη με νόμο διεθνής σύμβαση αποτελεί κατά το άρθρο 28 παρ. 1 εδ. α' του Σ. αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερσχύει κάθε αντίθετης διατάξεως νόμου. Βλ. διεξ. Δατόγλου Πρόδρομο, *Ατομικά Δικαιώματα*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2010, σ. 1041 επ..

²¹⁶ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, *Έχουν οι εργαζόμενοι (αξίωση για) ιδιωτικότητα; Η προστασία των συμφερόντων του εργοδότη δεν μπορεί να αγνοεί την συνταγματική τάξη*, σε: Βήμα Ιδεών, Τεύχος 01.02.2008.

Η πραγματικότητα κατέδειξε ότι, ιδίως εν καιρώ πανδημίας, η ανυπολόγιστη προσφορά της τεχνολογικής εξελίξεως έχει και το τίμημά της, καθώς μέσω αυτής ενδέχεται ο εργαζόμενος να τελεί υπό καθεστώς διαρκούς παρακολούθησής. Για παράδειγμα, η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή θα καταστεί πλέον επιτακτική και εκτεταμένη, στο πλαίσιο λήψεως μέτρων αναχαίτισης της επικίνδυνης νόσου, όπως η τηλεργασία. Μέσω της χρήσης αυτής και χωρίς τη λήψη επιπρόσθετων μέτρων προστασίας των προσωπικών δεδομένων του εργαζομένου, όπως θα δούμε και κατωτέρω, είναι δυνατή ανά πάσα ώρα και στιγμή η παρακολούθηση όλων των ιστοσελίδων που έχει επισκεφθεί ο εργαζόμενος, του χρόνου παραμονής του σε αυτές, των αρχείων που αποθηκεύει, των ηλεκτρονικών μηνυμάτων που δέχεται ή αποστέλλει, ενώ μέσω της χρήσης λογισμικού παρακολούθησης του ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι δυνατόν να αποθηκεύονται όλες οι εντολές που δίνονται από ένα σταθμό εργασίας. Επιπλέον, με τη συνδρομή οπτικοακουστικών μέσων βιντεοσκοπείται οποιαδήποτε ενέργειά του, μέσω ηλεκτρονικών συσκευών επικοινωνίας καταγράφεται οποιαδήποτε επικοινωνία του, ενώ μέσω του συστήματος γεωγραφικού προσδιορισμού είναι δυνατή η πρόσβαση σε οποιαδήποτε κίνηση του επαγγελματικού οχήματός του. Ενώ παλαιότερα ο εργαζόμενος ελεγχόταν από τον εργοδότη – επιστάτη, το οποίο μπορούσε να δει με τα μάτια του, τώρα ελέγχεται και ενδεχομένως αξιολογείται με τεχνικά μέσα, για την ύπαρξη των οποίων στερείται συχνά πλήρους εποπτείας.

Σήμερα, κάτι τέτοιο δεν εξυπηρετεί στον επιθυμητό βαθμό και χρησιμοποιούνται άλλα μέσα ελέγχου και νέων τεχνολογιών, χωρίς όμως να γίνεται παράνομη κατάχρηση αυτών, μέσω της αέναης παρακολούθησης των εργαζομένων με τεχνικά μέσα, αλλά η χρήση αυτή θα πρέπει να είναι συμβατή με το δικαίωμα της ιδιωτικότητας των εργαζομένων. Ως εκ τούτου, μέσα ελέγχου διάδοσης του κορωνοϊού μπορούν να ληφθούν από τους εργοδότες υπό αυστηρούς όρους και προϋποθέσεις.

Σε γενικό επίπεδο, η χρήση κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης εντός των χώρων εργασίας, κατ' αρχήν, απαγορεύεται. Επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις που δικαιολογείται από τη φύση ή τις συνθήκες της εργασίας (ταμίες), ή ειδικούς χώρους υψηλού κινδύνου ή με κρίσιμες υποδομές, ή όταν είναι απαραίτητο για την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των ίδιων των εργαζομένων. Επιπλέον, η χρήση μεθόδων επιτήρησης και παρακολούθησης (**G.P.S.**), κατ' αρχήν,

απαγορεύεται. Επιτρέπεται μόνο για τις ανάγκες βελτιστοποίησης της παροχής της εργασίας, όταν αυτό δικαιολογείται από τη φύση της και εφόσον ο εργαζόμενος δύναται να το αποσυνδέει κατά βούληση. Ιδίως εν καιρώ πανδημίας, η συλλογή και επεξεργασία δεδομένων, που αφορούν τη χρήση **μέσων επικοινωνίας** στο χώρο εργασίας, όπως τηλεφωνία, e-mails, internet, επιτρέπεται μόνο, εφόσον είναι απολύτως απαραίτητη για την προστασία των αγαθών, οργάνωση και έλεγχο της διεκπεραίωσης της εργασίας, και πάντα περιορισμένα στα απολύτως απαραίτητα και πρόσφορα δεδομένα για την επίτευξη του σκοπού.

Η παρακολούθηση των **τηλεφωνικών συνομιλιών** του εργαζόμενου από τον εργοδότη απαγορεύεται ως γενική πρακτική, ασχέτως αν γίνεται μέσω εταιρικής συσκευής. Νομιμοποιείται μόνο υπό τους όρους γενικής νομιμοποίησης της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (ενημέρωση, συναίνεση κλπ). Η συναίνεση του εργαζόμενου στη χρήση εταιρικού κινητού, πρέπει να συνοδεύεται από ενημέρωση του εργοδότη για τυχόν αναλυτικό λογαριασμό με καταγραφή των αριθμών που καλούνται, ώστε να υπάρξει ρητή συναίνεση του εργαζόμενου σχετικά.

Απόφαση με διαχρονικό όπως αποδεικνύεται χαρακτήρα, εξεδόθη από το Ε.Δ.Δ.Α. στην υπόθεση “*Barbulescu*”, κατοίκου Ρουμανίας (2007). Η υπόθεση αφορούσε την παρακολούθηση εκ μέρους του εργοδότη του εταιρικού λογαριασμού του υπαλλήλου της Barbulescu στο Yahoo Messenger, τον οποίο, ωστόσο χρησιμοποιούσε και ιδιωτικά. Αν και αρχικά δικαιώθηκε ο εργοδότης, ο υπάλληλος προσέφυγε στο Ε.Δ.Δ.Α., όπου εν τέλει η μείζων²¹⁷ σύνθεση του Δικαστηρίου τούτου διαφώνησε με όλες τις προηγούμενες αποφάσεις και θεώρησε ότι υπάρχει παραβίαση της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων του υπαλλήλου, διότι ο υπάλληλος δεν είχε λάβει προηγουμένως επαρκή ειδοποίηση από τον εργοδότη για την παρακολούθηση των τηλεπικοινωνιών του και των λόγων της παρακολούθησης αυτής.

Τέλος, ο εργοδότης, ως υπεύθυνος επεξεργασίας, υποχρεούται να καταρτίζει **κανονισμό χρήσης επικοινωνιακών μέσων και μέσων ηλεκτρονικής επεξεργασίας** που χρησιμοποιούν οι εργαζόμενοι στους χώρους ή για τους σκοπούς της εργασίας ή έχουν διατεθεί σε αυτούς από τον εργοδότη. Ο κανονισμός αυτός κοινοποιείται στους εργαζομένους και ο εργοδότης ως υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να είναι σε θέση

²¹⁷ Ψήφοι 11 έναντι 6.

να αποδείξει ότι οι εργαζόμενοι έχουν λάβει γνώση του κανονισμού χρήσης, καθώς και των τροποποιήσεων αυτού.

A. Προϋποθέσεις ελέγχου των εργαζομένων με τεχνικά μέσα.

Η προσβολή της ιδιωτικής σφαίρας των εργαζομένων και ιδίως των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων στην προκείμενη περίπτωση του νοσούντος εργαζομένου ή εκείνου που είναι φορέας του κορωνοϊού, είναι νόμιμη και ως εκ τούτου επιτρεπτή, μόνο όταν υπηρετεί ένα νόμιμη σκοπό του εργοδότη, αποτελεί ένα αναγκαίο μέσο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και δεν τελεί σε προφανή δυσαναλογία με τα θιγόμενα συμφέροντα του εργαζομένου²¹⁸. Από την αναγκαία στάθμιση του δικαιώματος ιδιωτικότητας του εργαζομένου, μεταξύ άλλων, και με το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη προκύπτει ότι ο έλεγχος και η παρακολούθηση των εργαζομένων στον χώρο εργασίας με τεχνικά μέσα επιτρέπεται, αν είναι κατάλληλος, αναγκαίος και αναλογικός εν στενή εννοία. Με δεδομένο ότι, σύμφωνα με την εργατική νομοθεσία, ο εργοδότης έχει υποχρέωση να λαμβάνει μέτρα για την υγιεινή και την ασφάλεια στους χώρους εργασίας, στα οποία οι εργαζόμενοι οφείλουν να συμμορφώνονται, ο τελευταίος πρέπει, αφενός μεν να λαμβάνει προληπτικά μέτρα διάγνωσης των νοσούντων ή φορέων του ιού εργαζομένων και αποτροπής μετάδοσης του επικίνδυνου ιού και στους υπολοίπους εργαζομένους, αφετέρου δε να γνωρίζει αυτούς, προκειμένου να επιτευχθεί ο ανωτέρω σκοπός. Συγκεκριμένα, η τοποθέτηση τεχνικών μέσων, με σκοπό τον έλεγχο των εργαζομένων, πρέπει να είναι κατάλληλη για τον έλεγχο της αποτροπής ή αναχαίτισης της εξάπλωσης της νόσου σε μεγάλο μέρος ή ακόμη και σε όλο το προσωπικό της επιχείρησης και κατ' επέκταση της εν γένει ασφάλειας της επιχειρήσεως και μόνο, να είναι αναγκαία υπό την έννοια της ελλείψεως άλλου ηπιότερου μέσου ελέγχου εξίσου αποτελεσματικού και εν στενή εννοία αναλογική με τον επιδιωκόμενο σκοπό επεξεργασίας, δεν πρέπει να είναι δηλαδή υπέρμετρη σε σχέση με τον σκοπούμενο έλεγχο των εργαζομένων.

Ιδίως, υπό το πρίσμα εξέτασης του εν λόγω ζητήματος ενόψει της πανδημίας του COVID-19, η ανάγκη ελέγχου του εργαζομένου με τεχνικά μέσα παρακολούθησης είναι, εκ πρώτης όψεως, κατάλληλη για τον επιδιωκόμενο σκοπό επεξεργασίας, ο οποίος, πέραν της προστασίας του εννόμου αγαθού της δημόσιας

²¹⁸ Βλ. Ζερδελή Δημήτρη, *Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2007, σ. 871.

υγείας, είναι και την άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος και η ασφάλεια της επιχείρησης, η οποία κινδυνεύει από την ανεξέλεγκτη εξάπλωση της επικίνδυνης νόσου, αρκεί τα μέτρα αυτά να έχουν προσωρινό χαρακτήρα και να λαμβάνονται υπό πολύ αυστηρούς όρους. Τέτοια μέτρα είναι, ενδεικτικώς, καταρχάς, η εκ περιτροπής εργασία με παράλληλη πλήρη, ακριβή και εμπιστευτική καταγραφή των παρεχομένων από τους ασθενείς πληροφοριών σχετικά με τις κινήσεις και τις επαφές τους το κρίσιμο χρονικό διάστημα και η τηλεργασία με την λήψη όλων των αναγκαίων παράλληλων μέτρων προστασίας του εργαζομένου που δουλεύουν εξ αποστάσεως μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή. Εν συνεχεία, ως προς την αναγκαιότητα των εν λόγω μέτρων, τούτη συνίσταται στο γεγονός ότι δεν υφίστανται ηπιότερα, αλλά εξίσου αποτελεσματικά και αναλογικά μέτρα, όπως η θερμομέτρηση από αρμόδιο υγειονομικό όργανο με επιτόπιο έλεγχο, η οποία, όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, κρίνεται, τελικά, ως ανεπαρκές μέτρο κατά της εξάπλωσης του ιού. Τέλος, ως προς την προϋπόθεση της αναλογικότητας εν στενή έννοια, υπό την έννοια ότι η επέμβαση στο δικαίωμα της ιδιωτικότητας των εργαζομένων θα πρέπει να τελεί σε σχέση αρμονικής ισορροπίας με το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, δέον να επισημανθούν τα εξής: θα πρέπει να επιλέγεται η λύση που προκύπτει από την *in concreto* στάθμιση των ανωτέρω δύο αντικρουόμενων δικαιωμάτων, λαμβανομένου υπ' όψιν του συνόλου των τυχόν ή παράλληλων αντιτιθέμενων συμφερόντων και χωρίς να προσβάλλεται ο πυρήνας του δικαιώματος ιδιωτικότητας των εργαζομένων²¹⁹.

Έτσι, λοιπόν, κρίνεται ότι τελεί σε σχέση αρμονίας με την ιδιωτικότητα των εργαζομένων και ως εκ τούτου είναι όντως αναλογική εν στενή έννοια η χρήση νέων τεχνικών μέσων τεχνολογίας, εφόσον η συλλογή και τυχόν επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων έχει γίνει μέσω συστημάτων ελέγχου που έχει ο ίδιος ο εργοδότης εγκαταστήσει στο χώρο εργασίας και μόνο για τον σκοπό ελέγχου της ασφάλειας της επιχείρησης του μέσω του εντοπισμού των κρουσμάτων των εργαζομένων ή της αναχαίτισης εξάπλωσης του ιού μέσω των νοσούντων ή φορέων

²¹⁹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η συνταγματικότητα της απαγορεύσεως εισόδου στη σχολική τάξη χωρίς μάσκα*, *Syntagma Watch*, 15.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatikotita-tis-apagorefsseos-eisodou-sti-sxoliki-taxi-xoris-mask/>.

εργαζομένων στους υπολοίπους και εν συνεχεία καταστροφής τους μετά από εύλογο χρονικό διάστημα, όταν οι αρχικοί σκοποί του έχουν πλέον εκπληρωθεί.

Για παράδειγμα, εάν ένας εργοδότης χρησιμοποιεί συστήματα ελέγχου των πιθανών φορέων του ιού ή των νοσούντων από αυτόν και κατ' επέκταση της εξάπλωσης του κορωνοϊού δεν μπορεί να χρησιμοποιεί τα συστήματα αυτά για σκοπούς παρακολούθησης των εργαζομένων κατά τα διαλείμματά τους ή για την αξιολόγησή τους. Μάλιστα, πριν από την εγκατάσταση συστημάτων ελέγχου ο εργοδότης οφείλει να εξετάσει, κατά πόσο ο έλεγχος και η παρακολούθηση στην οποία έχει σκοπό να προβεί και η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων είναι ανάλογα του επιδιωκόμενου σκοπού. Ως εκ τούτου, δεν είναι πάντα απαραίτητο να ελέγχονται όλες οι δραστηριότητες των εργαζομένων, παρά μόνο όσες είναι άμεσα συνυφασμένες με ασφάλεια της επιχείρησης και υπό τον όρο ότι λαμβάνονται όλα τα αναγκαία μέτρα για την ελάχιστη δυνατή παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή των εργαζομένων.

Στο σημείο τούτο, είναι πολύ σημαντική η εκ των προτέρων ενημέρωση των εργαζομένων για τη δυνατότητα της παρακολουθήσεως, γι' αυτό και προτείνεται η υιοθέτηση γραπτής πολιτικής για τον καθορισμό των παραμέτρων της χρήσεως των διαθέσιμων τεχνολογικών μέσων και μεθόδων, με τις οποίες ο εργοδότης θα ελέγχει την χρήση τους και η υπογραφή του εργαζομένου ότι έλαβε γνώση της πολιτικής αυτής. Απαγορεύεται, λοιπόν, άνευ ετέρου η μυστική παρακολούθηση ή εν πάση περιπτώσει, η παρακολούθηση του εργαζομένου, χωρίς προηγούμενη σχετική ενημέρωσή του²²⁰. Οποιαδήποτε παρακολούθηση της συμπεριφοράς του εργαζομένου και συνακόλουθη αξιολόγηση αυτού βάσει της παρακολούθησης με τεχνικά μέσα συνιστά υπέρμετρη επεξεργασία και δυσανάλογη με το δικαίωμα του εργαζομένου στην ιδιωτικότητα²²¹.

Επιπλέον, στην περίπτωση που ο εργαζόμενος στο πλαίσιο τηλεργασίας – η οποία θα αναλυθεί και κάτωθι – έχει την υποχρέωση τηρήσεως συγκεκριμένου

²²⁰ Σύμφωνα με τη νομολογία των γαλλικών δικαστηρίων, εάν και αναγνωρίζεται στον εργοδότη το δικαίωμα να επιτηρεί τη δραστηριότητα του προσωπικού που απασχολεί κατά τη διάρκεια των ωρών εργασίας, ο εργοδότης δεν μπορεί να θέσει σε λειτουργία οποιοδήποτε μηχανισμό ελέγχου εν αγνοία των εργαζομένων, Cass. Soc 23 novembre 2005 N° de pourvoi : 03-41401.

²²¹ Βλ. Γνώμη 5/2005 και 13/2011 Ομάδας προστασίας των προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που συστάθηκε βάσει του άρθρου 29 της Οδηγίας 95/46/EK.

ωραρίου, ως προς την παρακολούθηση της πλοήγησης αυτού στο διαδίκτυο μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή, θα πρέπει να εφαρμόζονται οι αρχές της νομιμότητας, της αναλογικότητας, της αναγκαιότητας, της σκοπιμότητας, της διαφάνειας και της ακρίβειας. Με βάση δε την αρχή της σκοπιμότητας, τα δεδομένα συλλέγονται νομίμως, μόνο όταν η συλλογή αυτή εξυπηρετεί κάποιο συγκεκριμένο, ρητώς καθορισμένο και νόμιμο σκοπό, χωρίς να υφίσταται περαιτέρω επεξεργασία, με τρόπο ασύμβατο με τους σκοπούς αυτούς. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της «συμβατότητας» σημαίνει, για παράδειγμα, ότι αν η επεξεργασία είναι δικαιολογημένη με βάση την ασφάλεια του συστήματος, δεν μπορεί στη συνέχεια να γίνει άλλη επεξεργασία των δεδομένων αυτών για άλλο σκοπό, όπως λ.χ. η παρακολούθηση της συμπεριφοράς των εργαζομένων. Τέλος, με βάση της αρχή της ασφάλειας, ο εργοδότης πρέπει να είναι σαφής και ανοιχτός όσον αφορά στις δραστηριότητές του. Ως εκ τούτου, δεν επιτρέπεται η μυστική παρακολούθηση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από τους εργοδότες εκτός από τις περιπτώσεις, στις οποίες αυτό επιτρέπεται από ένα νόμο στα κράτη – μέλη υπό το άρθρο 13 της Οδηγίας 95/46/EK.

Ενόψει, λοιπόν, όλων των ανωτέρω, κρίνεται κάθε φορά *ad hoc*, όπως θα καταδειχθεί και κατωτέρω, ποιο είναι το ηπιότερο με βάση την αρχή της αναλογικότητας, μέσο για την αποτροπή ή αναχαίτιση εξάπλωσης του κορωνοϊού στους εργαζομένους, δεδομένου ότι το μέσο αυτό συνεπάγεται περιορισμό της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων.

Σε γενικές γραμμές, ως προς το μέσο της ιχνηλάτησης, παραδοσιακής και ψηφιακής, που θα εξετασθεί εκτενώς και κατωτέρω, ο περιορισμός στην πλήρη, ακριβή και εμπιστευτική καταγραφή των παρεχομένων από τους ασθενείς πληροφοριών, σχετικά με τις κινήσεις και τις επαφές τους το κρίσιμο χρονικό διάστημα, αλλά και οι παραδοσιακές μέθοδοι επιτήρησης, ως λιγότερο παρεμβατικές στην ιδιωτική ζωή των εργαζομένων, θα πρέπει να εξετάζονται προσεκτικά και να εφαρμόζονται, όπου ενδείκνυται, πριν προβεί κάποιος σε οποιαδήποτε παρακολούθηση ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Απαραίτητη κρίνεται μόνο κατ' εξαίρεση η παρακολούθηση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή του ιστορικού πλοηγήσεως ενός εργαζομένου, για να εξασφαλιστεί η αποτροπή ή η αναχαίτιση της

εξάπλωσης της επικίνδυνης νόσου στο (υπόλοιπο) προσωπικό της επιχείρησης²²². Σε κάθε περίπτωση, ο εργοδότης θα πρέπει, με βάση την αρχή της αναγκαιότητας να ελέγχει, αν οποιαδήποτε μορφή παρακολούθησής είναι απολύτως απαραίτητη για ένα σκοπό, πριν προβεί σε οποιαδήποτε τέτοια δραστηριότητα.

Μάλιστα, κρίσιμη κρίνεται η υιοθέτηση ενός συστήματος που δε θα μετατρέπει τον εργαζόμενο σε εργασιακό αντικείμενο, αλλά θα σέβεται την υπόστασή του, ενώ σε κάθε περίπτωση, επιβεβλημένη κρίνεται η ενημέρωση του εργαζομένου για τα μέτρα ελέγχου εξάπλωσης και αναχαίτισης του κορωνοϊού, αλλά και εντοπισμού των κρουσμάτων αυτού. Η συγκατάθεση του εργαζομένου θα πρέπει να είναι ελεύθερη, ρητή και ειδική δήλωση βουλήσεως, που εκφράζεται με τρόπο σαφή και εν πλήρη επιγνώσει και η οποία δίνεται κατόπιν προηγούμενης ενημερώσεως ως προς τους σκοπούς, τους αποδέκτες και τις κατηγορίες των δεδομένων που θα τύχουν επεξεργασίας²²³. Βέβαια, δε θα πρέπει να παραβλέπεται ότι πολύ συχνά στη πράξη υπερισχύει η επιβολή της θελήσεως του πιο ισχυρού μέρους που εν προκειμένω είναι ο εργοδότης, με αποτέλεσμα ο νόμος να μετατρέπεται σε κενό γράμμα, αφού κατ' ουσίαν ο εργαζόμενος εξαναγκάζεται να δώσει την συγκατάθεσή του, προκειμένου να διατηρήσει την θέση εργασίας του²²⁴. Τέλος, και εδώ τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων που καταγράφονται πρέπει να καταστρέφονται, εφόσον ο σκοπός, για τον οποίο πραγματοποιείται η παρακολούθηση έχει εκπληρωθεί.

²²² Αναφορικά δε με την επικοινωνία των εργαζομένων, σημειωτέον είναι ότι, με βάση το άρθρο 6 του Κανονισμού 632^a της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, «*απαγορεύεται η ακρόαση, υποκλοπή, αποθήκευση ή άλλο είδος παρακολούθησης ή επιτήρησης των επικοινωνιών και των πληροφοριών και δεδομένων από πρόσωπα, πλην των χρηστών, χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων χρηστών.*».

²²³ Βλ. άρθρο 2 στοιχ. ια' Ν.2792/1997.

²²⁴ Ως προς τις προϋποθέσεις λήψεως έγκυρης συγκαταθέσεως του υποκειμένου βλ. Γνώμη 15/2011. Βλ. επίσης Α.Π.Δ.Π.Χ., Απόφαση 61/2004, σύμφωνα με την οποία η λήψη συγκαταθέσεως θα πρέπει ενδεχομένως να συνοδεύεται και από ειδικά μέτρα εκ μέρους του υπεύθυνου επεξεργασίας, όπως η τροποποίηση των όρων χρήσεως του εξοπλισμού πληροφορικής και επικοινωνιών, η διαμόρφωση πολιτικής ηλεκτρονικού ταχυδρομείου/διαδικτύου στο εσωτερικό της εταιρείας, η συμμετοχή εκπροσώπων των εργαζομένων τόσο στην εφαρμογή της πολιτικής όσο και στη διερεύνηση τυχόν παραβιάσεων, έτσι ώστε με βάση την αρχή του σκοπού και της αναλογικότητας (άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. α' και β'), να διασφαλισθεί η προστασία της ιδιωτικής ζωής και των επικοινωνιών του εργαζομένου.

Σε γενικές γραμμές, η παρακολούθηση του χώρου εργασίας με οπτικοακουστικά μέσα έρχεται σε αρμονία με το δικαίωμα της ιδιωτικότητας των εργαζομένων, εάν στην περίπτωση των εκπαιδευτικών εργαζομένων που θα αναλυθεί κατωτέρω, η βιντεοσκόπηση επιτρέπεται να λειτουργεί μόνο κατά τις ώρες που το σχολείο δε λειτουργεί, ενώ οι ώρες λειτουργίας του συστήματος θα πρέπει να αναγράφονται με σαφήνεια στις σχετικές ενημερωτικές πινακίδες, έτσι ώστε να γνωρίζουν πλήρως όλοι οι μαθητές και οι φορείς της εκπαιδευτικής κοινότητας ότι καθ' όλη την διάρκεια της παρουσίας τους στο σχολείο ή το φροντιστήριο δεν παρακολουθούνται. Αναγκαία είναι και η ύπαρξη χώρων, οι οποίοι σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να παρακολουθούνται από τον εργοδότη²²⁵. Επισημαίνεται, πάντως, ότι τα δεδομένα που συλλέγονται μέσω της χρήσης οπτικοακουστικών μέσων δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν ως αποκλειστικά κριτήρια για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς και της αποδοτικότητας των εργαζομένων.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ως λύση προς την εξομάλυνση των αντιτιθέμενων εργοδοτικών και εργασιακών δικαιωμάτων, προτείνεται η παράλληλη με τα μέτρα αναχαίτισης του κορωνοϊού, ρόλος του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων, ο οποίος πλέον διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην προστασία των προσωπικών δεδομένων των υποκειμένων από την αυθαίρετη και παράνομη επεξεργασία τους τόσο από δημόσιους όσο και ιδιωτικούς φορείς. Συνιστά δίαυλο και μέσο επικοινωνίας και διαβούλευσης μεταξύ υποκειμένων, υπεύθυνου επεξεργασίας, φορέα/αρχής και της Α.Π.Δ.Π.Χ., ενώ χαίρει λειτουργικής ανεξαρτησίας, οικονομικής αυτοτέλειας, καθώς και προσωπικής ανεξαρτησίας. Ο διορισμός του είναι απαραίτητος, βάσει των άρθρων 6-8 του ν. 4624/2019 και των άρθρων 37-39 του Γ.Κ.Π.Δ., στην περίπτωση, κατά την οποία απαιτείται τακτική και συστηματική παρακολούθηση των υποκειμένων των προσωπικών δεδομένων σε μεγάλη κλίμακα, όπως όλες οι μορφές παρακολούθησης και διαμόρφωσης «*προφίλ*» στο διαδίκτυο, όπως για σκοπούς συμπεριφορικής διαφήμισης, καθώς επίσης και όταν διενεργείται μεγάλης κλίμακας επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων, λόγου χάρη στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών υγείας από νοσοκομεία, ή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν ποινικές καταδίκες και αδικήματα.

²²⁵ Βλ. Α.Π.Δ.Π.Χ. Οδηγία 115/2001 για την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, τμήμα Ε', παρ. 6 – 8.

VII. Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των νοσούντων στο χώρο εργασίας από τον εργοδότη

Ειδικότερη των ανωτέρω, είναι η περίπτωση των ήδη νοσούντων από τον κορωνοϊό εργαζομένων και η συλλογή και εν γένει επεξεργασία ευαίσθητων πλέον προσωπικών δεδομένων της ειδικής αυτής κατηγορίας εργαζομένων από μεριάς του εργοδότη. Η αιφνίδια, ταχεία και ευρεία εξάπλωση της επικίνδυνης νόσου κατέστησε επιτακτική την ανάγκη λήψης αποτελεσματικών μέτρων για την αναχαίτιση της, μεταξύ των οποίων, αρχικά, ήταν, σε επαγγελματικό επίπεδο, το ολικό κλείσιμο επιχειρήσεων, όπως στον τομέα της εστίασης, εν συνεχεία η εκ περιτροπής εργασία, αλλά ήρθε στο προσκήνιο και η τηλεργασία, ήδη γνωστή ως τρόπος απασχόλησης των εργαζομένων, αλλά πλέον και ως μέτρο αναχαίτισης της διασποράς της νόσου. Ωστόσο, η δυνατότητα τηλεργασίας δεν είναι εφικτή σε όλες τις περιπτώσεις· εργαζόμενοι σε νοσοκομεία και λοιπά κέντρα υγείας, σε καταστήματα τροφίμων, σε τράπεζες και δημόσιες υπηρεσίες που παραμένουν ανοιχτές, στα Μ.Μ.Ε., σε υπηρεσίες ηλεκτρονικού εμπορίου με κατ' οίκον παράδοση των προϊόντων, σε υπηρεσίες εστίασης κ.ο.κ. εργάζονται με φυσική παρουσία και ως επί το πλείστον σε συγχρωτισμό με άλλα άτομα, είτε συνεργάτες είτε πελάτες. Όλα τα ανωτέρω είχαν ως επακόλουθο να αυξηθεί σημαντικά ο κίνδυνος μετάδοσης του επικίνδυνου ιού, αλλά και η αύξηση των φορέων και νοσούντων, με αποτέλεσμα να καθίσταται αναγκαία η λήψη μέτρων εντοπισμού τυχόν κρουσμάτων και συνακόλουθα αναχαίτισης της νόσου.

Ως αναφέρθηκε και ανωτέρω, ο εργοδότης έχει υποχρέωση, βάσει των οικείων διατάξεων του Ν. 3850/2010, να λαμβάνει όλα τα αναγκαία για την ασφάλεια της υγείας των εργαζομένων στην επιχείρησή του μέτρων, ενώ αντιστοίχως οι εργαζόμενοι να συμμορφώνονται με αυτά. Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, οι εργοδότες νομιμοποιούνται υπό όρους να επεξεργάζονται και να συλλέγουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων που αναφέρονται στην κατάσταση υγείας τους, εφόσον βέβαια συμμορφώνονται με τις διατάξεις της κείμενης προστασίας προσωπικών δεδομένων, κυρίως δε του Γ.Κ.Π.Δ., όπως επισημαίνεται στις

Κατευθυντήριες Γραμμές της Ελληνικής Α.Π.Δ.Π.Χ. τη 18^{ης} Μαρτίου 2020²²⁶, τις οποίες θα αναπτυχθούν κάτωθι. Φυσικά, εν μέσω πανδημίας του ταχέως και εύκολα μεταδιδόμενου επικίνδυνου κορωνοϊού, προκύπτει το ακανθώδες ζήτημα των ορίων της δυνατότητας των εργοδοτών να συλλέγουν και να επεξεργάζονται εν γένει προσωπικά δεδομένα υγείας των εργαζομένων, αλλά και συνεργατών τους, όπως προμηθευτών, πελατών, επισκεπτών κ.ο.κ..

Ερώτημα ανακύπτει, αν θα μπορούσε να επιβληθεί μεταξύ άλλων, θερμομέτρηση και καταγραφή των αποτελεσμάτων αυτής ή η εγκατάσταση θερμικής κάμερας στις εισόδους των καταστημάτων και εν γένει επιχειρήσεων. Περαιτέρω, θα μπορούσε ο εργοδότης να αναζητήσει πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας των μελών του εργαζομένου ή ακόμη και σχετικά με τις μετακινήσεις του εντός ή εκτός επικράτειας; Επιτρέπεται η αποκάλυψη της ταυτότητας τυχόν νοσούντος εργαζομένου στο υπόλοιπο προσωπικό της επιχείρησης;

Τα ζητήματα αυτά απασχόλησαν τόσο την ελληνική Α.Π.Δ.Π.Χ. όσο και αντίστοιχες ευρωπαϊκές αρχές, καθώς και τα αρμόδια όργανα εκτός Ε.Ε. που πλήττονται από την πανδημία, με αποτέλεσμα να εκδοθούν διαφορετικές οδηγίες ανά περίπτωση και οι εκάστοτε αρχή να μην ακολουθεί πανομοιότυπη πρακτική. Αυστηρή στάση υιοθέτησαν αρχικά ορισμένες εποπτικές αρχές προς τους εργοδότες, περιορίζοντας τη δυνατότητα παρακολούθησης της κατάστασης της υγείας των εργαζομένων και λοιπών επισκεπτών στους χώρους εργασίας, δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο προτεραιότητα στην προστασία της ιδιωτικότητας, όπως η ιταλική, η γαλλική, η βελγική, η σουηδική, η εσθονική, η εποπτική αρχή του Λουξεμβούργου, της Ουγγαρίας και της Αυστρίας²²⁷. Σε αντίθεση με τις ανωτέρω στρατηγικές, άλλες ευρωπαϊκές εποπτικές αρχές επέτρεψαν, υπό προϋποθέσεις, την επεξεργασία μέσω αναζητήσεως δεδομένων υγείας των εργαζομένων, όπως η ιρλανδική και η ισπανική αρχή, η εποπτική αρχή της Δανίας, της Σλοβακίας, της Κροατίας, της και της

²²⁶ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, *Τα προσωπικά δεδομένα την εποχή του Κορωνοϊού*, Syntagma Watch, 16.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>.

²²⁷ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, 28.03.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.

Ρουμανίας²²⁸. Εκτός της Ε.Ε., αλλά εντός της Ευρώπης, η ελβετική αρχή δεν απαγόρευσε τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την υγεία ή τη θερμοκρασία των εργαζομένων, πριν από την είσοδό τους σε χώρο εργασίας, υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι τα δεδομένα που συλλέγονται περιορίζονται στο απολύτως απαραίτητο²²⁹.

Εκ των ανωτέρω, λοιπόν, καθίσταται πασιφανές ότι ακόμα και οι αρμόδιες εποπτικές αρχές των διαφόρων κρατών – μελών της Ε.Ε. δεν κατάφεραν να ακολουθήσουν ενιαία πολιτική σχετικά με τη θερμομέτρηση των εργαζομένων, την αναζήτηση ιατρικών πληροφοριών και την αποκάλυψη στο υπόλοιπο προσωπικό της ταυτότητας του νοσούντος συναδέλφου.

VIII. Κατ' εξαίρεση επεξεργασία δεδομένων λόγω της πανδημίας

A. Η έκδοση Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου

Ο νομοθέτης δεν περιορίζεται σε μία γενική και αόριστη διάταξη προστασίας του δημοσίου συμφέροντος, αλλά την συγκεκριμενοποιεί. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 της πράξεως νομοθετικού περιεχομένου «*Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς κορωνοϊού COVID-19*» (Φ.Ε.Κ. Α' 64/14.03.2019), ο «*Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας (Ε.Ο.Δ.Υ.) προς την Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας (Γ.Γ.Π.Π.) δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πολιτών επιδημιολογικού συσχετισμού και ειδικότερα:*

α) *το ονοματεπώνυμο,*

β) *το φύλο,*

γ) *την ηλικία,*

²²⁸ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, 28.03.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.

²²⁹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, 28.03.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf, με περαιτέρω παραπομπή σε: Federal Data Protection and Information Commissioner, Legal data protection framework for coronavirus containment, 17/03/2020, διαθέσιμο σε: https://www.edoeb.admin.ch/edoeb/en/home/latestnews/aktuell_news.html#-216122139.

δ) το τηλέφωνο επικοινωνίας,

ε) την ακριβή διεύθυνση κατοικίας (οδός, αριθμός, δήμος, ταχυδρομικός κώδικας),

στ) την εισαγωγή ή μη σε νοσοκομείο,

ζ) το νοσοκομείο, σε περίπτωση εισαγωγής και

η) τη διεύθυνση προσωρινού περιορισμού (αν δεν είναι ίδια με τη διεύθυνση κατοικίας).».

Σκοπός της συγκεκριμένης διάταξης είναι η επιχειρησιακή προετοιμασία και ο συντονισμός μεταξύ του Ε.Ο.Δ.Υ. και της Γ.Γ.Π.Π. για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κορωνοϊού COVID-19 και την καταγραφή της διασποράς των κρουσμάτων για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας. Τα δεδομένα είναι ψευδωνυμοποιημένα και, αν κριθεί απαραίτητη η επικοινωνία με τα υποκείμενα, μπορεί να αρθεί η ψευδωνυμοποίηση.

Στη σωστή κατεύθυνση από πλευράς προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κινείται και η παράγραφος 2 του ιδίου άρθρου, η οποία διασφαλίζει λεπτομερή μέτρα προστασίας των σχετικών δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα:

α) Η πρόσβαση στα δεδομένα και η επεξεργασία τους επιτρέπεται μόνο με χρήση κατάλληλων διαπιστευτηρίων από προσωπικό που διαθέτει τις κατάλληλες εξουσιοδοτήσεις.

β) Οι διαβιβάσεις δεδομένων μεταξύ Ε.Ο.Δ.Υ. και Γ.Γ.Π.Π. πραγματοποιούνται με κρυπτογράφηση.

γ) Τηρούνται επικαιροποιημένα αρχεία καταγραφής των ενεργειών που εκτελούνται σε προσωπικά δεδομένα. Στα αρχεία αυτά καταγράφονται το όνομα του χρήστη και ο χρόνος συμβάντος, καθώς και οι ακόλουθες τουλάχιστον ενέργειες: εισαγωγή, πρόσβαση, εξαγωγή, τροποποίηση και διαγραφή των προσωπικών δεδομένων.

δ) Ενημερώνεται και ευαισθητοποιείται το προσωπικό που ασχολείται με την συγκεκριμένη επεξεργασία. Περαιτέρω μέτρα προσδιορίζονται με ευθύνη του υπευθύνου Επεξεργασίας.

Ειδικότερα, ως προς την συλλογή δεδομένων από τους εργοδότες, καθώς επίσης και την ασφάλεια και υγεία των εργαζομένων, μείζονα ζητήματα που χρήζουν αποτελεσματικής, αλλά και σταθμισμένης αντιμετώπισης αναφέρονται ενόψει των νέων εξελίξεων με την εξάπλωση του κορωνοϊού COVID-19, αναφορικά με τον έλεγχο των εργαζομένων.

Το βασικό ερώτημα αφορά στην **έκταση και τη φύση της συλλογής** δεδομένων από τους εργοδότες. Καταρχήν, πρέπει να σημειώσουμε ότι όχι μόνο είναι θεμιτό και αποδεκτό να λαμβάνονται μέτρα, προκειμένου να προστατεύεται η υγεία όλων των εργαζομένων, αλλά και επιβάλλεται από τις υποχρεώσεις για την φροντίδα, για την υγεία και ασφάλεια των εργαζομένων (Ν. 3850/2010, όπως τροποποιήθηκε από το Ν. 4578/2018).

Η επεξεργασία ακόμη και ευαίσθητων δεδομένων των εργαζομένων επιτρέπεται κατ' εξαίρεση από την έννομη τάξη, τόσο για να διαπιστωθεί η καταλληλότητα για εργασία, όσο και στο πλαίσιο υποχρεώσεων που απορρέουν από το εργατικό δίκαιο (Γ.Κ.Π.Δ. άρθρο 9 παρ. 2 περ. β' και η').

Είναι αξιοσημείωτο ότι πολλές ευρωπαϊκές αρχές προστασίας δεδομένων, όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, αποδέχονται τη συλλογή δεδομένων, στην περίπτωση που διαπιστώνεται πιθανότητα προσβολής από τον ιό ή επαφή με κρούσμα ή υπάρχει ταξίδι ή παραμονή σε μία χώρα που κατατάσσεται σε αυτές, όπου έχουν καταγραφεί κρούσματα.

Αυτό που απορρίπτουν οι αρχές προστασίας δεδομένων είναι η **συστηματική και γενικευμένη συλλογή δεδομένων** από όλους τους εργαζόμενους και ιδίως η διείσδυση στην ιδιωτική ζωή τους μέσω π.χ. ερωτημάτων που αφορούν την ιδιωτική φύση ενός ταξιδιού. Ταυτόχρονα οι αρχές προστασίας συμπίπτουν στη διαπίστωση ότι πρέπει να υποδειχθεί στους εργαζόμενους η αναγκαιότητα, αν όχι η υποχρέωσή τους, να ενημερώνουν τον εργοδότη π.χ. για τυχόν αδιαθεσία, ασθένεια, τυχόν παραμονή ή τον σκοπό τους να ταξιδέψουν σε περιοχές εκτεθειμένες στον ιό.

Αναφορικά με τον **χρόνο τήρησης** των δεδομένων αυτών, προβλέπεται η τήρησή τους από την Γ.Γ.Π.Π. έως και ένα μήνα μετά τη λήξη της περιόδου εφαρμογής των κατεπειγόντων μέτρων για την αποφυγή της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 και πάντως όχι μετά το πέρας της 31^{ης} .12.2020. Μετά από την

πάροδο του χρόνου αυτού, τα δεδομένα μπορούν να ανωνυμοποιηθούν για σκοπούς έρευνας και καλύτερης αναγνωρίσεως του συστήματος πολιτικής προστασίας.

B. Οι Συστάσεις της ελληνικής Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα, η ελληνική Α.Π.Δ.Π.Χ. εξέδωσε στις 18 Μαρτίου 2020 Κατευθυντήριες Γραμμές²³⁰, επιφυλασσόμενη φυσικά να εκδώσει και ειδικότερες οδηγίες, εφόσον χρειαστεί, με βάση την εξέλιξη των πραγματικών και νομικών δεδομένων. Αναγνώρισε, αρχικά, τις ιδιαίτερες συνθήκες που δημιουργούνται στον τομέα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών, από την εξαιρετικά επείγουσα και απρόβλεπτη ανάγκη για αντιμετώπιση των συνεπειών λόγω της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 (εφεξής «ο κορωνοϊός»), τον περιορισμό της διάδοσής του και τη λήψη συναφών αναγκαίων μέτρων σύμφωνα με τις εκδοθείσες Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου (εφεξής «Π.Ν.Π.») και την σχετική νομοθεσία στο πλαίσιο των συναφών ενεργειών των υπευθύνων Επεξεργασίας, στο μέτρο που συνιστούν «επεξεργασία» δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατόπιν της υπ' αριθμ. 5/2020 απόφασης της Ολομέλειάς της.

Η εν λόγω Αρχή, με τις ανωτέρω Κατευθυντήριες Γραμμές που εξέδωσε, φαίνεται ότι διατήρησε, σε γενικές γραμμές, αρχικά μία ουδέτερη στάση αναφορικά με τα μέτρα που ενδέχεται να υιοθετήσουν οι εργοδότες, για να περιορίσουν το ενδεχόμενο εμφανίσεως, αλλά και εξαπλώσεως του κορωνοϊού στον χώρο εργασίας. Καταρχάς, κρίθηκε ότι κανένα μέτρο «δεν μπορεί εκ προοιμίου να αποκλειστεί» ως απαγορευμένο από την νομοθεσία περί προσωπικών δεδομένων, αλλά κάθε επεξεργασία θα πρέπει να συμμορφώνεται πλήρως στις επιταγές του Γ.Κ.Π.Δ. και να μην υπερβαίνει το μέτρο του απολύτως αναγκαίου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπούς, σύμφωνα πάντοτε με την αρχή της αναγκαιότητας.

Οι συστάσεις, λοιπόν, της ελληνικής Αρχής φαίνεται ότι καταλείπουν ιδιαίτερα διευρυμένη διακριτική ευχέρεια στους εργοδότες, προκειμένου να παρακολουθούν την κατάσταση υγείας των εργαζομένων, οι οποίοι εξακολουθούν να εργάζονται in

²³⁰ Βλ. Α.Π.Δ.Π.Χ., Κατευθυντήριες Γραμμές για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, 18/03/2020, διαθέσιμο σε: <https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=163,39,44,101,194,223,3,99>.

situ, δηλαδή με φυσική παρουσία στον εργασιακό χώρο, με αποτέλεσμα να μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία φιλελεύθερη λογική ενισχύσεως της ευθύνης των εργοδοτών – υπευθύνων επεξεργασίας, στον πλαίσιο της αρχής της λογοδοσίας, υπό την οπτική ενός καθεστώτος αυτορρύθμισης²³¹. Η πρακτική αυτή θα μπορούσε μεν να οδηγήσει στον έγκαιρο εντοπισμό ατόμων που ενδέχεται να εμφανίζουν συμπτώματα, εντείνει όμως τον κίνδυνο επίδειξης καταχρηστικής συμπεριφοράς ακόμα και λόγω άγνοιας ή υπερβάλλοντος ζήλου. Ως εκ τούτου, θα ήταν ενδεχομένως σκοπιμότερη η έκδοση περισσότερο λεπτομερών οδηγιών για τη συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτηρας *«συστηματική, διαρκής και γενικευμένη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που οδηγεί στην κατάρτιση και συνεχή ενημέρωση προφίλ υγείας εργαζομένων»* με ρητή καταγραφή των απαγορευμένων συμπεριφορών. Το επιχείρημα αυτό επιρρωνύεται και από το γεγονός ότι εν μέσω αυτής της εξαιρετικά δύσκολης συγκυρίας, ο έλεγχος συμμορφώσεως των μέτρων που λαμβάνουν οι εργοδότες με την κείμενη νομοθεσία κρίνεται εξαιρετικά δυσχερές, καθώς οι δυνατότητες παρεμβάσεως τη ρυθμιστικής αρχής περιορίζονται, de facto, σημαντικά. Αυτό συνηγορεί περαιτέρω στον επιτακτικό χαρακτήρα της εκδόσεως λεπτομερέστερων οδηγιών και κατευθύνσεων.

Για το λόγο αυτό, η **συγκατάθεση** των εργαζομένων (ως υποκειμένων των δεδομένων) για τη συλλογή και επεξεργασία δεδομένων θα πρέπει, σε κάθε περίπτωση, να είναι έγγραφη και να διακρίνεται από τη σύμβαση απασχόλησης. Ο εργοδότης, ως υπεύθυνος επεξεργασίας, θα πρέπει να αποδείξει ότι έχει ενημερώσει τον εργαζόμενο και ότι ο εργαζόμενος έχει μία γνήσια και ελεύθερη επιλογή και είναι σε θέση να αρνηθεί ή να ανακαλέσει τη συγκατάθεσή του χωρίς αρνητικές επιπτώσεις. Η αρχή της απαγόρευσης υπέρβασης του σκοπού δεν κάμπτεται/αίρεται από τη συγκατάθεση των εργαζομένων στη συλλογή και επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων. Αν και σε τελική και ορθότερη κρίση, διαφαίνεται ότι η συγκατάθεση του εργαζομένου – υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων, ως νομιμοποιητική βάση της επεξεργασίας, έστω και υπό τους ανωτέρω όρους, δεν κρίνεται επαρκής από μόνη της, ώστε να βασιστεί σε αυτήν η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων και υποκειμένων αυτών, ενόψει της λήψης λόγω πανδημίας από τον εργοδότη, υπό την ιδιότητά του ως υπευθύνου επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, εξαιτίας κυρίως της πασιφανούς ανισότητας μεταξύ των δύο

²³¹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 21), σ. 119.

πλευρών και της πρόταξης των ίδιων συμφερόντων εκ μέρους του εργοδότη σε βάρος των εργαζομένων.

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν την υγεία, σύμφωνα με τον Γ.Κ.Π.Δ. και το Νόμο 4624/2019, συλλέγονται απευθείας και μόνον από τους εργαζόμενους και μόνον εφόσον αυτό είναι απολύτως απαραίτητο:

1. για την αξιολόγηση της καταλληλότητας του εργαζόμενου ή του υποψηφίου για μία συγκεκριμένη θέση ή εργασία, παρούσα ή μελλοντική,
2. για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του εργοδότη για υγιεινή και ασφάλεια της εργασίας και
3. για τη θεμελίωση δικαιωμάτων των εργαζομένων και αντίστοιχη απόδοση κοινωνικών παροχών.

Η διεξαγωγή **ιατρικών** εξετάσεων και αναλύσεων, όπως τα ψυχολογικά και ψυχομετρικά τεστ κατ' αρχήν απαγορεύονται. Κατ' εξαίρεση επιτρέπονται μόνο σε ειδικές περιπτώσεις κι εφόσον είναι απολύτως αναγκαία η έρευνα και παρακολούθηση της κατάστασης και της προσωπικότητας του εργαζόμενου για τη συγκεκριμένη θέση εργασίας.

Η επεξεργασία **γενετικών** δεδομένων των εργαζομένων κατ' αρχήν απαγορεύεται. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται μόνο, εφόσον προβλέπεται ρητά από διάταξη νόμου ή για την προστασία ζωτικών συμφερόντων των εργαζομένων ή τρίτων και έχει προηγηθεί διαβούλευση με την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων.

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν **ποινικές διώξεις** και **καταδίκες** του εργαζόμενου, επιδέχονται επεξεργασία από τον εργοδότη μόνο στο μέτρο που είναι απολύτως απαραίτητο για την αξιολόγηση της καταλληλότητας του για τη συγκεκριμένη θέση.

Κριτική, ωστόσο ασκήθηκε στις ανωτέρω κατευθυντήριες γραμμές που εξέδωσε η Αρχή, διότι δεν ανταποκρίθηκε πλήρως στην ανάγκη ουσιαστικής διασφάλισης του δικαιώματος του ανθρώπου στην προστασία έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα²³². Ειδικότερα, ως προς την

²³² Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 254-262.

ανωτέρω υπ' αρ. 4 σκέψη της Αρχής τούτη «οδηγεί σε νομικό παράδοξο για *Ανεξάρτητη Αρχή, επιφορτισμένη με την αποστολή της προστασίας του ατόμου έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως εάν συγκριθεί με την αντίστοιχη προσέγγιση ομολογών της εποπτικών αρχών σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, μάλιστα, σε χώρες που επλήγησαν περισσότερο από την Ελλάδα από την Πανδημία COVID-19*»²³³. Θεωρήθηκε, μάλιστα, ότι η Αρχή θα έπρεπε να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στην ανάγκη να διαφυλαχθεί η μέγιστη δυνατή προστασία για το δικαίωμα του ανθρώπου στην προστασία έναντι της επεξεργασίας των προσωπικών του δεδομένων και δη σε καιρούς κρίσης που αποκτά μεγαλύτερη σημασία η ανάγκη ουσιαστικής προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων²³⁴.

Επιπλέον, ούτε μία αναφορά δεν έγινε στις διατάξεις του άρθρου 23 του Γ.Κ.Π.Δ., σχετικά με τα αναγκαία ποιοτικά χαρακτηριστικά κάθε νομοθετικού μέτρου, το οποίο εισάγει περιορισμούς στο δικαίωμα του ανθρώπου στην προστασία έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όχι βέβαια με απόλυτο τρόπο, αλλά εν προκειμένω αντιθέτως φαίνεται ότι γίνεται μία σχετικοποίηση του δικαιώματος του ανθρώπου στις εργασιακές σχέσεις στον ιδιωτικό τομέα (σκέψη 6). Καταλείπεται, μάλιστα, μεγάλη διακριτική ευχέρεια στους υπευθύνους επεξεργασίας - εργοδότες για την εφαρμογή μέτρων διαχείρισης του κορωνοϊού στους χώρους εργασίας, υπό την επιφύλαξη της αρχής της λογοδοσίας. Ωστόσο, στις σκέψεις αυτές της Αρχής υπάρχει νομικό παράδοξο, εάν λ.χ. εργαζόμενος υποβληθεί στο μέτρο της υποχρεωτικής θερμομέτρησης στην είσοδο της επιχείρησης, σε μία, κατά βάση, απρόσφορη από νομική και ιατρική άποψη, προσπάθεια διαπιστώσεως, εάν ενδεχομένως πάσχει από κορωνοϊό ή όχι και κατόπιν εισέλθει στην επιχείρηση για να εργαστεί, θα υπάρχει οπωσδήποτε καταχώρηση της πληροφορίας σε σύστημα αρχειοθέτησης είτε πρόκειται για μη αυτοματοποιημένη (χειροκίνητη) ή αυτοματοποιημένη επεξεργασία (π.χ. σήμανση κάρτας εισόδου) για την ανάγκη αντιπαροχής της παρεχόμενης εργασίας, δηλαδή και την ανάγκη καταμέτρησης του χρόνου εργασίας και την καταβολή μισθού ή ημερομισθίου²³⁵. Εκτός, βέβαια, αν πρόκειται για περιπτώσεις αδήλωτης εργασίας, οπότε και η παράλειψη καταχώρισης της πληροφορίας σε σύστημα αρχειοθέτησης θα είναι εξ ορισμού σκόπιμη και

²³³ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 254-262.

²³⁴ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 254-262.

²³⁵ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 254-262.

οποσδήποτε ελεγκτέα, τόσο από διοικητική όσο και από ποινική άποψη, ως απόκρυψη αδήλωτης εργασίας. Αντίστοιχα, βεβαίως, καταχωρείται στα συστήματα αρχειοθέτησης των επιχειρήσεων και οποιαδήποτε απουσία εργαζόμενου και ο λόγος αυτής. Εξάλλου, κατά πάγια πρακτική των επιχειρήσεων, καταχωρούνται στο σύστημα αρχειοθέτησης τους και δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τρίτων προσώπων (στοιχεία ταυτοποίησης και λόγους φυσικής παρουσίας για επισκέπτες, προμηθευτές κ.λ.π.).

Επιπλέον, καμία αναφορά δεν γίνεται στο ρόλο του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων (D.P.O.), εφόσον υπάρχει, σχετικά με την αξιολόγηση της νομιμότητας των μέτρων που εφαρμόζει ο υπεύθυνος επεξεργασίας, στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, καθώς και στην ανάγκη διενέργειας προηγούμενης μελέτησε αντικτύπου, υπό τους όρους του άρθρου 35 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ. και της απόφασης 65/2018 της Α.Π.Δ.Π.Χ., καίτοι πρόκειται για σημαντικότερες παραμέτρους για τη νομιμότητα των διενεργούμενων επεξεργασιών και τον προσδιορισμό της έννοιας της αρχής της λογοδοσίας του υπεύθυνου επεξεργασίας.

Καταληκτικά, θα πρέπει να ληφθεί γενικά υπ' όψιν αναφορικά με την ανωτέρω προβληματική και η εκδοθείσα στις 9/3/2020 Εγκύκλιο του Υπουργείου Υγείας με θέμα «*Μέτρα προστασίας σε χώρους εργασίας*», όπου διαφαίνεται ότι το Υπουργείο θεωρεί, σε αντίθεση με την Αρχή, ότι κάθε μέτρο δεν είναι πρόσφορο για τη διαχείριση του COVID-19 και ότι η αποτελεσματική διαχείριση του ιού μπορεί να διενεργηθεί μάλλον με την τήρηση μέτρων προσωπικής υγιεινής και διαφύλαξης της υγιεινής στους χώρους εργασίας, καθώς και μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης, παρά με μη αναγκαίες και απρόσφορες επεξεργασίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στους χώρους εργασίας²³⁶.

ΙΧ. Αναχαίτιση του κορωνοϊού μέσω της λήψης μέτρων – μέσων ελέγχου σε χώρους εργασίας

Η μετάδοση του ιού είναι ιδιαίτερος αυξημένη σε χώρους εργασίας, στους οποίους αναγκαστικά συγχρωτίζονται οι εργαζόμενοι. Με σκοπό την αναχαίτιση της εξαπλώσεως του ιού, οι δημόσιες και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις έχουν λάβει σωρεία μέτρων. Ανάμεσα σε αυτά συγκαταλέγονται η ιχνηλάτηση τυχόν/των κρουσμάτων

²³⁶ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 254-262.

και των επαφών τους, η τηλεργασία και ο έλεγχος εισερχομένων με θερμικές κάμερες. Ειδικότερα:

A. Ιχνηλάτηση των κρουσμάτων και των επαφών τους

Αφορά στο μέτρο, μέσω του οποίου γίνεται προσπάθεια να διακριβωθούν οι ύποπτοι ή τα επιβεβαιωμένα κρούσματα του κορωνοϊού, καθώς επίσης και των επαφών τους (“*Contact tracing*”), με σκοπό να τους επιβληθούν ατομικά περιοριστικά μέτρα περιορισμού κινήσεων ή και να εξετασθούν²³⁷. Διακρίνεται δε στην παραδοσιακή ιχνηλάτηση και την ιχνηλάτηση με την χρήση ψηφιακών εφαρμογών, η οποία εισήχθη ως μέτρο αναχαίτησης της διασποράς του κορωνοϊού κατά την δεύτερη περίοδο της πανδημίας· και οι δύο μέθοδοι συλλέγουν και επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα θέσεως και κινήσεως. Το εν λόγω μέτρο – μέσο ελέγχου εφαρμόζεται, λοιπόν, προληπτικά, όχι μόνο σε εργαζομένους, προκειμένου να διαπιστωθεί, αν έχουν προσβληθεί από τον κορωνοϊό, αλλά και σε εκείνους, οι οποίοι είναι ήδη πιστοποιημένοι φορείς του ιού, προκειμένου να εντοπισθούν, μέσω της μεθόδου της ιχνηλατήσεως, οι επαφές αυτών, με σκοπό οι τελευταίοι στη συνέχεια να υποβληθούν σε εξέταση και, σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι νοσούν και αυτοί, να τους επιβληθούν μέτρα περιορισμού κινήσεων, στο πλαίσιο υποχρεωτικής καραντίνας. Ως εκ τούτου, πρέπει να αρθεί η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων και των δύο ανωτέρω κατηγοριών ατόμων, εργαζομένων και μη, όπως, εν προκειμένω, της προστασίας των προσωπικών τους δεδομένων, τα οποία συλλέγονται μέσω ψηφιακών έξυπνων εφαρμογών, αλλά και εν γένει της ιδιωτικής τους σφαίρας, προκειμένου να εντοπιστούν όλοι οι φορείς του επικίνδυνου ιού και να περιοριστεί η διασπορά του.

Ως προελέχθη, χώρες εκτός Ε.Ε., όπως η Κίνα, η Ταϊβάν, η Ιαπωνία και το Ισραήλ, έχουν ήδη υιοθετήσει «*επιθετικές*» τακτικές παρακολουθήσεως των κινήσεων ασθενών, μέσω συστημάτων γεωεντοπισμού, καμερών παρακολουθήσεως συναλλαγών μέσω τραπεζικών καρτών κ.ο.κ.²³⁸. Χαρακτηριστικό είναι το

²³⁷ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ψηφιακή ιχνηλάτηση σε περίοδο πανδημίας*, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου Τεύχος II, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020, σελ. 242.

²³⁸ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 242, με περαιτέρω παραπομπή σε: Hamilton Isobel Asher, *10 countries are now tracking phone data as the coronavirus pandemic heralds a massive increase in surveillance*, 41/04/2020, διαθέσιμο σε: <https://www.businessinsider.com/countries-tracking-citizens-phones-coronavirus-2020-3>.

παράδειγμα της Κίνας, η οποία παρακολουθώντας τα «έξυπνα κινητά» των πολιτών, χρησιμοποιώντας εκατομμύρια κάμερες με εφαρμογές αναγνώρισης προσώπων και υποχρεώνοντας τους κατοίκους να ελέγχουν και να αναφέρουν την θερμοκρασία του σώματος και την ιατρική τους κατάσταση, όχι μόνο είναι σε θέση να εντοπίσει ανάμεσα στους υπόπτους φορείς κορωνοϊού, αλλά και τις κινήσεις τους και όποιον έχει έρθει σε επαφή μαζί τους²³⁹.

Ιδίως δε ως προς την χρήση ψηφιακών εφαρμογών που συλλέγουν δεδομένα **θέσεως και κινήσεως**, καθώς επίσης και μέσων εντοπισμού επαφών, πρέπει να γίνουν οι εξής διακρίσεις· οι εν λόγω πληροφορίες υπό την έννοια του άρθρου του Γ.Κ.Π.Δ. θεωρούνται, καταρχήν, απλά προσωπικά δεδομένα υγείας, η επεξεργασία και συλλογή των οποίων είναι νόμιμη από τον χρήστη της εφαρμογής, όπου, εν προκειμένω ταυτίζεται με τον Ε.Ο.Δ.Υ. ως υπεύθυνο επεξεργασίας, ερειδόμενη στις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1^{α'}. Γίνεται λόγος για ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, εντασσόμενα στην ειδική κατηγορία του άρθρου 9 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ., των οποίων η επεξεργασία θεωρείται επιτρεπτή μόνο, όταν ερείδεται στις διατάξεις του άρθρου 9 παρ. 2^{α'}, 2^{ζ'} και 2^{θ'} του Γ.Κ.Π.Δ. και τις ανάλογες διατάξεις του άρθρου 22 του Ν. 4624/2019, όταν λόγου προκύπτει με απόλυτη βεβαιότητα η ακριβής διεύθυνση του υποκειμένου των δεδομένων από την διεύθυνση θέσεως της συσκευής, στην οποία είναι εγκατεστημένη μία εφαρμογή ιχνηλάτησης, που εντοπίζει το υποκείμενο, όπως λόγου χάρη μία Μονάδα Εντατικής Θεραπείας²⁴⁰.

Ειδικώς, για την επεξεργασία δεδομένων υγείας, κατά την πραγματοποίηση επιστημονικών ερευνών που αφορούν την αντιμετώπιση της πανδημίας και δη με σκοπό την χαρτογράφηση των χώρων, στους οποίους βρέθηκε ο ασθενής την κρίσιμη χρονική περίοδο, ιδιαίτερα προσκόμματα θέτει στην ελληνική έννομη τάξη, ο ν. 3471/2006, ο οποίος εντάσσει τα δεδομένα αυτά στο απόρρητο των επικοινωνιών και απαγορεύει, στο άρθρο 4 την παρακολούθηση αυτών, εκτός εάν υπάρχει ειδική νομοθετική πρόβλεψη²⁴¹. Την ανάγκη ειδικής ρυθμίσεως στην εκάστοτε εθνική

²³⁹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 242, με περαιτέρω παραπομπή σε: Yuval Noah Harari, the world after coronavirus, 20.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>.

²⁴⁰ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 242.

²⁴¹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 242, με περαιτέρω παραπομπή σε: Douglas Busvine, EU privacy rules no obstacle to coronavirus fight; smartphone tracking a no-no, 20/03/2020, διαθέσιμο σε: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-tracking>

νομοθεσία τόνισε και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων σε πρόσφατη ανακοίνωσή του²⁴², ενώ επισήμανε την ανάγκη να θεσπιστούν ειδικές ρυθμίσεις για το ζήτημα αυτό στην εθνική νομοθεσία. Πάντως, στο πλαίσιο της δεύτερης περιόδου επιβολής μέτρων αναχαίτισης του κορωνοϊού, κρίνεται ότι «η ιχνηλάτηση σε όλες τις φάσεις διαχειρίσεως της κρίσης και ΔΗ όταν ξεκινήσουν οι διαδικασίες για την σταδιακή άρση των μέτρων απαγόρευσης της κυκλοφορίας και κοινωνικής αποστασιοποιήσεως, είναι πιο αποτελεσματική, ευκολότερη και ταχύτερη για τον περιορισμό της μετάδοσης του ιού και προστασίας της δημόσιας υγείας, σε σχέση με την παραδοσιακή.»²⁴³.

Όμως, μία μαζική, συστηματική και γενικευμένη παρακολούθηση του του συνόλου ή μέρους του πληθυσμού, με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας, μέσω συλλογής δεδομένων και μεταδεδομένων από τα έξυπνες, ψηφιακές εφαρμογές που εγκαθίστανται σε συσκευές συνιστά υπέρμετρο περιορισμό των δικαιωμάτων στην ιδιωτική ζωή, στην προστασία των προσωπικών δεδομένων και στο απόρρητο των επικοινωνιών, δυσανάλογο προς τον εξυπηρετούμενο σκοπό και ΔΗ χωρίς την παροχή της συγκατάθεσης του υποκειμένου των δεδομένων, η οποία τεκμαίρεται ότι έχει αρθεί, σε περίπτωση απεγκατάστασης της συσκευής ψηφιακής ιχνηλάτησεως.

Επομένως, η παρακολούθηση των μετακινήσεων συγκεκριμένου τμήματος του πληθυσμού θα πρέπει να κριθεί ως σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας και της ελαχιστοποίησης των δεδομένων, καθώς επίσης και με τις συνταγματικές επιταγές, εφόσον ομιλούμε λόγου χάρη για ιχνηλάτηση μέσω της ανωνυμοποιημένης, ασύρματης τεχνολογίας του Bluetooth, η οποία έχει περιορισμένη ακτίνα δράσεως και διαβιβάζει πληροφορίες μόνο ως προς την σχετική θέση του διαγνωσμένου φορέα του ιού και μόνο στους παρακείμενους και διερχόμενους και, επομένως την καταγραφή των επαφών του νοσούντος²⁴⁴. Αυτή κρίνεται ως «ηπιότερη επέμβαση στο προστατευτικό επικοινωνιακό απόρρητο, σε σχέση με την συλλογή στοιχείων μέσω του

[privacy-explainer/eu-privacyrules-no-obstacle-to-coronavirus-fight-smartphone-tracking-a-no-no-idUSKBN20X1MP](https://privacy-explainer.eu-privacyrules-no-obstacle-to-coronavirus-fight-smartphone-tracking-a-no-no-idUSKBN20X1MP).

²⁴² Βλ. European Data Protection Board, Guidelines, 04/2020, διαθέσιμο σε: https://edpb.europa.eu/sites/edpb/files/files/file1/edpb_guidelines_20200420_contact_tracing_covid_wi_th_annex_el_0.pdf.

²⁴³ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 243.

²⁴⁴ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 243 και 245.

μαζικού εντοπισμού»²⁴⁵ και, ως εκ τούτου, δεν παραβιάζει το πυρήνα του εννόμου αγαθού των προσωπικών δεδομένων των υποκειμένων και κατ' επέκταση την αρχή της ανθρώπινης αξίας, η οποία εργαλειοποιεί το άτομο. Ως εκ τούτου, η προσφυγή στα ως άνω μέτρα θα πρέπει να αποτελεί το ύστατο καταφύγιο, σε περίπτωση οξείας κρίσεως του φαινομένου και ελλείψεως άλλης εναλλακτικής δυνατότητας. Εναλλακτικά, στην περίπτωση της παραδοσιακής ιχνηλατήσεως, θα πρέπει να περιοριστούμε στην πλήρη, ακριβή και εμπιστευτική καταγραφή των παρεχομένων από τους ασθενείς πληροφοριών σχετικά με τις κινήσεις και τις επαφές τους το κρίσιμο χρονικό διάστημα. Η παροχή αυτή των πληροφοριών από τον ασθενή κρίνεται σε περίπτωση των ψηφιακών εφαρμογών μέσω της οικειοθελούς εγκατάστασης και χρήσης αυτής από το υποκείμενο των δεδομένων.

Τέλος, σε περίπτωση που από τις πληροφορίες που κοινοποιεί ο εκάστοτε ασθενής προκύπτουν προσωπικά δεδομένα τρίτου προσώπου, αυτό πρέπει να ενημερώνεται, σύμφωνα με το άρθρο 13 του Γ.Κ.Π.Δ., ενώ στην εφαρμογή του συγκεκριμένου μέτρου αναχαίτησης του κορωνοϊού καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η ελεύθερη άσκηση από το υποκείμενο των δεδομένων των δικαιωμάτων της προσβάσεως, της διορθώσεως και της διαγραφής των δεδομένων.

B. Τηλεργασία

Ως τηλεργασία νοείται η εξ αποστάσεως παροχή εργασίας, δηλαδή χωρίς φυσική παρουσία στο χώρο εργασίας με την χρήση των απαραίτητων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών. Αφορά, ιδίως, σε περιπτώσεις που έχουν ανατεθεί καθήκοντα στον εργαζόμενο με προθεσμία διεκπεραίωσης αυτών, χωρίς να απαιτείται η φυσική παρουσία του εργαζομένου στον εργασιακό χώρο, δηλαδή έχει εφαρμοστεί ως μέσο αναχαίτησης του κορωνοϊού αυτό της εκ περιτροπής εργασίας ενός μέρους των εργαζομένων με φυσική παρουσία στον εργασιακό χώρο, της εγκαταστάσεις της επιχείρησης, σε αντιδιαστολή με όσους δουλεύουν εξ αποστάσεως, ήτοι με τηλεργασία. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο έλεγχος του εργαζομένου από τον εργοδότη, στο πλαίσιο και ΜΟΝΟ προστασίας του διευθυντικού δικαιώματος, υπό την έννοια που αυτό αναλύθηκε ανωτέρω, θα πρέπει να λαμβάνει χώρα με τα ηπιότερα δυνατά, κατά προτίμηση μη τεχνικά, μέσα,

²⁴⁵ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, όπως ανωτ. (υποσ. 231), σ. 243.

δεδομένου ότι ο εργαζόμενος αξιολογείται με βάση την απόδοσή του και όχι την παρουσία του.

Ως εκ τούτου, η τηλεργασία οδηγεί στην εξ αποστάσεως επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, η οποία επισείει όμως σοβαρούς κινδύνους για την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτό, η εποπτική αρχή της Ιρλανδίας παρέσχε χρήσιμες συμβουλές για την αντιμετώπισή τους²⁴⁶.

Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να δοθεί, ώστε απαραίτητες προς τηλεργασία **συσκευές** όπως USBs, τηλέφωνα, φορητοί υπολογιστές ή tablets να μη χαθούν ή παραπέσουν. Απαραίτητος καθίσταται ο έλεγχος ότι κάθε συσκευή έχει τις αναγκαίες **ενημερώσεις**, όπως τις ενημερώσεις για τα λειτουργικά συστήματα και ενημερώσεις προγραμμάτων/antivirus. Περαιτέρω, πρέπει να εξασφαλισθεί ότι ο υπολογιστής, ο φορητός υπολογιστής ή η συσκευή **χρησιμοποιείται σε ασφαλή τοποθεσία**, για παράδειγμα σε μέρος εντός του οπτικού πεδίου του χρήστη με ελαχιστοποιημένη δυνατότητα τρίτου προσώπου να δει την οθόνη, ιδίως όταν λαμβάνει χώρα επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων.

Η συσκευή πρέπει να **κλειδώνει, αν χρειαστεί αυτή να μείνει χωρίς εποπτεία για οποιοδήποτε λόγο**. Στην ίδια κατεύθυνση, θα πρέπει να ελέγχεται ότι **οι συσκευές είναι κλειστές, κλειδωμένες ή αποθηκευμένες με ασφάλεια, όταν δεν χρησιμοποιούνται**. Περαιτέρω, θα πρέπει να γίνεται χρήση αποτελεσματικών **ελέγχων προσβάσεως** (όπως έλεγχος **ταυτότητας** πολλαπλών παραγόντων και **ισχυροί κωδικοί προσβάσεως**) και, όπου είναι διαθέσιμη να λαμβάνει χώρα **κρυπτογράφηση, προκειμένου να περιοριστεί η πρόσβαση στη συσκευή και να μειωθεί ο κίνδυνος διαρροής δεδομένων σε περίπτωση απώλειας της συσκευής**. Αν, ωστόσο, μια συσκευή χαθεί ή κλαπεί, θα πρέπει να λάβει χώρα απομακρυσμένη διαγραφή της μνήμης, όταν αυτό είναι εφικτό²⁴⁷.

²⁴⁶ Datenschutzbeauftragter, Covid-19: *Das müssen Sie jetzt aus DSGVO Sicht tun*, 17.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.mein-datenschutzbeauftragter.de/blog/covid-19-das-muessen-sie-jetzt-aus-dsgvo-sicht-tun/>. Irish Data Protection Commission, Protecting Personal Data When Working Remotely, 12.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://dataprotection.ie/en/news-media/blogs/protecting-personal-data-when-working-remotely>.

²⁴⁷ Irish Data Protection Commission, όπ. ανωτ. (υποσ. 135).

Στον τομέα της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, θα πρέπει να εφαρμοστεί η πολιτική του οργανισμού για την ηλεκτρονική αλληλογραφία. Επιτακτική κρίνεται η χρήση επαγγελματικών λογαριασμών ηλεκτρονικής αλληλογραφίας αντί των προσωπικών, αναφορικά με την επαγγελματική αλληλογραφία που αφορά σε προσωπικά δεδομένα. Αν είναι δε αναγκαία η χρήση προσωπικού λογαριασμού ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, θα πρέπει να εξασφαλισθεί ότι τα περιεχόμενα και τα συνημμένα έγγραφα είναι κρυπτογραφημένα και να αποφευχθεί η χρήση προσωπικών ή εμπιστευτικών δεδομένων στο θέμα του μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Προ της επιστολής του ηλεκτρονικού μηνύματος, θα πρέπει να λάβει χώρα επιβεβαίωση ότι αποστέλλεται στον ορθό παραλήπτη, ιδίως για μηνύματα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας που αφορούν σε μεγάλο όγκο προσωπικών δεδομένων ή ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων.

Η χρήση cloud και η απομακρυσμένη πρόσβαση στο δίκτυο εγείρουν με τη σειρά τους ζητήματα προστασίας δεδομένων. Ως εκ τούτου, αδήριτη καθίσταται η ανάγκη της χρήσεως στο μέτρο του δυνατού μόνο αξιόπιστων δικτύων ή υπηρεσιών cloud και η συμμόρφωση με όλους τους κανόνες και διαδικασίες του οργανισμού σχετικά με την πρόσβαση στο cloud ή στο δίκτυο, τη σύνδεση και την κοινή χρήση δεδομένων. Σε περίπτωση που λαμβάνει χώρα εξ αποστάσεως εργασία χωρίς χρήση cloud ή πρόσβαση στο δίκτυο, θα πρέπει να εξασφαλισθεί ότι όλα τα τοπικώς αποθηκευμένα έχουν αποθηκευτεί με τον δέοντα τρόπο και με ασφάλεια.

Ειδικότερα, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα παρέθεσε τις ακόλουθες σχετικές Κατευθυντήριες Γραμμές²⁴⁸:

1. Ο οργανισμός/επιχείρηση (εφεξής, ο «φορέας») οφείλει να ορίσει και να υποστηρίξει συγκεκριμένες διαδικασίες για την τηλεργασία. Οι διαδικασίες αυτές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη, για την κάθε περίπτωση, τη φύση και τη σοβαρότητα των κινδύνων ως προς την προστασία προσωπικών δεδομένων, οι οποίοι απορρέουν από την εξ αποστάσεως εργασία.

²⁴⁸ Βλ. Α.Π.Δ.Π.Χ., Κατευθυντήριες Γραμμές για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID- 19, 18/03/2020, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/pls/portal/docs/PAGE/APDPX/HOME/FILES/KATEFTHINTIRIES%20GRAMMES_TILERGASIA.PDF.

2. Ο φορέας οφείλει να ενημερώνει επαρκώς, να εκπαιδεύει και να συνδράμει τους εργαζομένους του στην εφαρμογή των διαδικασιών αυτών, λαμβάνοντας υπόψη ότι πολλοί χρήστες δεν είναι εξοικειωμένοι με τις τεχνολογίες που υποστηρίζουν την τηλεργασία και τους σχετικούς κινδύνους. Για τον σκοπό αυτό, είναι πολύτιμη η συμβολή του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων (D.P.O.), όπου έχει ορισθεί.

3. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι οι υποχρεώσεις των φορέων αναφορικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων τους αποκτούν ιδιάζουσα βαρύτητα στην περίπτωση της τηλεργασίας. Και τούτο, διότι ο εργαζόμενος, λόγω του γεγονότος ότι βρίσκεται στο σπίτι του, έχει μεγαλύτερη προσδοκία για την προστασία της ιδιωτικής του ζωής.

Επιπροσθέτως, συστήθηκε από την Αρχή οι διαδικασίες για την τηλεργασία να περιλαμβάνουν μέτρα, όπως τα ακόλουθα:

Γ. Πρόσβαση στο δίκτυο

α) Διασφάλιση ότι δεν υπάρχει δυνατότητα μη ασφαλούς απομακρυσμένης πρόσβασης σε πόρους των πληροφοριακών συστημάτων του φορέα, όπως υπολογιστές εσωτερικού δικτύου και εσωτερικά αρχεία. Η ασφαλής σύνδεση μπορεί, ενδεικτικώς, να επιτευχθεί μέσω εικονικού ιδιωτικού δικτύου στο οποίο πραγματοποιείται κρυπτογράφηση των δεδομένων και αυθεντικοποίηση των χρηστών (π.χ. IPsec VPN). **i.** Καθορισμός και περιορισμός των πόρων στους οποίους επιτρέπεται η απομακρυσμένη πρόσβαση στο απολύτως απαραίτητο, ανάλογα με τα καθήκοντα που επιτελεί ο τηλεργαζόμενος. **ii.** Σύνδεση σε υπολογιστικά συστήματα του φορέα μέσω υπηρεσίας “απομακρυσμένης επιφάνειας εργασίας” (“Remote Desktop Protocol - RDP”), μόνο εφόσον αυτή γίνεται μέσω ασφαλούς εικονικού ιδιωτικού δικτύου (VPN).

β) Χρήση ασφαλούς πρωτοκόλλου WPA2 με ισχυρό κωδικό, όταν η σύνδεση της συσκευής του τηλεργαζόμενου στο Διαδίκτυο γίνεται μέσω ασύρματου δικτύου (Wi-Fi). Τούτο ισχύει ακόμα και όταν μετά τη σύνδεση στο Διαδίκτυο, γίνεται ασφαλής σύνδεση στο δίκτυο του φορέα π.χ. με χρήση VPN.

γ) Αποφυγή αποθήκευσης αρχείων με προσωπικά δεδομένα σε υπηρεσίες διαδικτυακής αποθήκευσης (π.χ. Dropbox, One Drive, google drive), εκτός και αν υπάρχουν τα κατάλληλα εχέγγυα, όπως π.χ. να πρόκειται για υπηρεσία που παρέχεται, με κατάλληλα μέτρα ασφάλειας, από τον φορέα ή τα δεδομένα να

αποθηκεύονται αποκλειστικά σε κατάλληλα κρυπτογραφημένη μορφή. Χρήση εφαρμογών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου/ανταλλαγής μηνυμάτων **i**. Αποφυγή χρήσης προσωπικού ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (π.χ. gmail, yahoo, hotmail) για αποστολή ή λήψη μηνυμάτων για σκοπούς τηλεργασίας, τα οποία σχετίζονται με προσωπικά δεδομένα. Αντ' αυτού, θα πρέπει να χρησιμοποιείται η επαγγελματική ηλεκτρονική διεύθυνση την οποία παρέχει ο φορέας. Εάν αυτό δεν είναι τεχνικά εφικτό (π.χ. μη δυνατότητα πρόσβασης στο εσωτερικό ηλεκτρονικό ταχυδρομείο από εξωτερικό του φορέα δίκτυο), τότε το περιεχόμενο των μηνυμάτων που αφορά προσωπικά δεδομένα πρέπει να κρυπτογραφείται κατάλληλα (π.χ. είτε ολόκληρο το μήνυμα είτε μόνο τα συνημμένα αρχεία). **ii**. Αποφυγή χρήσης εφαρμογών ανταλλαγής μηνυμάτων (κείμενο ή/και βίντεο) για τους σκοπούς της τηλεργασίας, όταν τα μηνύματα αυτά περιέχουν προσωπικά δεδομένα, των οποίων τυχόν διαρροή θα επέφερε κινδύνους. Αν είναι πραγματικά απαραίτητο, να προτιμώνται υπηρεσίες, των οποίων τα χαρακτηριστικά ασφάλειας (κρυπτογράφηση, ρυθμίσεις προστασίας δεδομένων) αξιολογούνται ως ισχυρά.

Δ. Χρήση τερματικής συσκευής\αποθηκευτικών μέσων

α) Εγκατάσταση και τακτική ενημέρωση αντιϊικού προγράμματος και «*αναχώματος ασφαλείας*» (firewall) στη συσκευή (π.χ. υπολογιστής, laptop κτλ.) μέσω της οποίας πραγματοποιείται η τηλεργασία.

β) Εγκατάσταση των πλέον πρόσφατων ενημερώσεων του λογισμικού εφαρμογών και λειτουργικού συστήματος της συσκευής των εργαζομένων.

γ) Χρήση προγραμμάτων πλοήγησης στο Διαδίκτυο (π.χ. Firefox, Chrome κτλ.) με τις πλέον πρόσφατες, κάθε φορά, εκδόσεις τους. Μη τήρηση ιστορικού (ανώνυμη περιήγηση) ή διαγραφή από το ιστορικό των συνδέσμων εκείνων που σχετίζονται με την τηλεργασία, κατά το τέλος της εργασίας.

δ) Διαχωρισμός των αρχείων που περιέχουν προσωπικά δεδομένα, τα οποία σχετίζονται με την εργασία από προσωπικά αρχεία τα οποία τηρεί ο εργαζόμενος στη συσκευή (π.χ. σε σαφώς διακριτούς φακέλους, με κατάλληλη προσδιοριστική ονομασία). Χρήση «εικονικού μηχανήματος» (virtual machine) αποκλειστικά για την παροχή τηλεργασίας, όταν αυτό είναι εφικτό.

ε) Υποστήριξη από τον φορέα διαδικασιών κατάλληλης κρυπτογράφησης αρχείων που περιέχουν προσωπικά δεδομένα, ιδίως όταν τηρούνται σε

φορητό/αποσπώμενο μέσο αποθήκευσης (π.χ. usb stick). Ανά περίπτωση, θα πρέπει να εξετάζεται και το ενδεχόμενο κρυπτογράφησης των αρχείων και στην κυρίως συσκευή από την οποία πραγματοποιείται η τηλεργασία (H/Y, laptop κτλ.), ιδίως για δεδομένα υψηλού κινδύνου.

στ) Υποστήριξη, από τον φορέα, διαδικασιών λήψης αντιγράφων ασφαλείας για αρχεία με προσωπικά δεδομένα, τα οποία υφίστανται επεξεργασία στο πλαίσιο δραστηριοτήτων τηλεργασίας. Για τα αντίγραφα ασφαλείας πρέπει να τηρούνται μέτρα ανάλογα με όσα περιγράφονται στο σημείο 5.

ζ) «Κλείδωμα» της συσκευής από την οποία γίνεται η τηλεργασία (π.χ. προφύλαξη οθόνης, με κωδικό απενεργοποίησης) εφόσον μένει, για κάποιο λόγο, χωρίς επιτήρηση.

Τέλος, προς στάθμιση όλων των ανωτέρω μέτρων προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων με το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, ως ενδεχόμενο μέσο ελέγχου της «εξωεργασιακής» δραστηριότητας των εργαζομένων στο διαδίκτυο κρίνεται, ως ηπιότερο και εξίσου αποτελεσματικό, το προληπτικό φιλτράρισμα συγκεκριμένων ιστοσελίδων που κρίνεται ότι του αποσπούν την προσοχή²⁴⁹. Σχετικά με τον έλεγχο της ηλεκτρονικής επικοινωνίας των εργαζομένων, ηπιότερο μέτρο θα ήταν η εκ των προτέρων απαγόρευση της αποστολής ηλεκτρονικών μηνυμάτων για προσωπικούς σκοπούς²⁵⁰. Άλλωστε, το εκάστοτε συμφέρον του εργοδότη εξυπηρετείται αποτελεσματικότερα με την πρόληψη της κακής χρήσεως του διαδικτύου, παρά με τη διαπίστωση αυτής. Σημασία έχει²⁵¹ ο εργοδότης να πληροφορεί τον εργαζόμενο (i) για την παρουσία, την χρήση και τον σκοπό οποιουδήποτε εξοπλισμού ανιχνεύσεως ή/και οποιασδήποτε συσκευής που ενεργοποιείται όσον αφορά σταθμό εργασίας του/της και (ii) για οποιαδήποτε κακή

²⁴⁹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Facebook εν ώρα εργασίας, Σκέψεις με αφορμή την ΜονΠρΑθ 34/2011*, ΕφημΔΔ 2011, σ. 205 επ. (212).

²⁵⁰ Βλ. Οδηγία Επιτρόπου Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα Κύπρου για την Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων στον Τομέα των Εργασιακών Σχέσεων, παρ. 14.7, διαθέσιμη σε:

[http://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/All/94F8A294E2663458C2257562002E4B97/\\$file/DirectiveEmployment_el.pdf?OpenElement](http://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/All/94F8A294E2663458C2257562002E4B97/$file/DirectiveEmployment_el.pdf?OpenElement), τελευταίος έλεγχος: 15 Οκτωβρίου 2011.

²⁵¹ Βλ. Έγγραφο Εργασίας της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29 για την επιτήρηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών στον τόπο εργασίας, 29 Μαΐου 2002, WP 55.

χρήση ηλεκτρονικών επικοινωνιών που ανιχνεύεται (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ή διαδίκτυο), εκτός αν υπάρχουν σημαντικοί λόγοι που αιτιολογούν την συνέχιση της μυστικής παρακολούθησης, πράγμα όχι και τόσο συνήθως συμβαίνουν. Η άμεση πληροφόρηση μπορεί να επιτευχθεί εύκολα με την χρήση ενός λογισμικού, όπως τα προειδοποιητικά παράθυρα, που ανοίγουν και προειδοποιούν τον εργαζόμενο ότι το σύστημα ανίχνευσε μία μη επιτρεπόμενη χρήση του δικτύου ή/και έλαβε μέτρα για την πρόληψή της. Αντιστοίχως, ο εργοδότης θα πρέπει να παρέχει σαφή και κατανοητή ενημέρωση στους εργαζομένους για την χρήση λογισμικού, όπως επί παραδείγματι με την ένδειξη ειδικού μηνύματος κάθε φορά που χρησιμοποιείται το εν λόγω λογισμικό²⁵².

Από τα ανωτέρω, λοιπόν, συνάγεται ότι κρίνεται σχετικά ασφαλής η ανάσυρση mail από τον server της εταιρείας, εφόσον ο εργαζόμενος έχει ενημερωθεί κατά την ανάληψη της εργασίας του, ότι η εταιρεία τηρεί server, και ότι για την προσωπική του ηλεκτρονική αλληλογραφία δεν πρέπει να χρησιμοποιεί την εταιρική ηλεκτρονική διεύθυνση, εφόσον φυσικά υπάρχει επαρκής ενημέρωση του εργαζομένου για την ύπαρξη τυχόν συστήματος/εξοπλισμού ανίχνευσης κακής χρήσης του διαδικτύου κατά την χρήση που γίνεται από τον εργαζόμενο. Η μυστική παρακολούθηση δικαιολογείται μόνο ως κατ' εξαίρεση σε περιπτώσεις αιτιολογημένων υπονοιών/ενδείξεων διάπραξης εγκληματικών ενεργειών.

Ε. Πραγματοποίηση τηλεδιασκέψεων

α) Στην περίπτωση τηλεδιασκέψεων, θα πρέπει να αξιοποιούνται πλατφόρμες που υποστηρίζουν υπηρεσίες ασφαλείας (κρυπτογράφηση). Για παράδειγμα, θα πρέπει να αποφεύγεται λογισμικό τηλεδιάσκεψης το οποίο δεν εξασφαλίζει κρυπτογράφηση από άκρη σε άκρη (end-to-end encryption).

β) Σε περίπτωση προγραμματισμένης τηλεδιάσκεψης, προστασία του συνδέσμου (link) αυτής (π.χ. όχι δημοσιοποίησή του σε κοινωνικό δίκτυο).

γ) Προσεκτική μελέτη των όρων χρήσης και των όρων προστασίας προσωπικών δεδομένων κατά την επιλογή της λύσης τηλεδιάσκεψης.

Όλα τα ανωτέρω μέτρα, φυσικά, επεσήμανε η Αρχή, έχουν ως στόχο την ευαισθητοποίηση των Υπευθύνων Επεξεργασίας, των Εκτελούντων την Επεξεργασία,

²⁵² Βλ. Α.Π.Δ.Π.Χ., Απόφαση 61/2004.

την εργαζομένων και γενικότερα του κοινού αναφορικά με τους κινδύνους που αφορούν στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αλλά, ταυτόχρονα, και τις σχετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τον Γ.Κ.Π.Δ. και τον Νόμο 4624/2019.

ΣΤ. Έλεγχος εισερχομένων με θερμικές κάμερες

Αποτελεί ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα μέτρα που μπορεί να λάβει ένας εργοδότης για την προστασία της υγείας των εργαζομένων του από φορέα του κορωνοϊού COVID-19, στο ευρύτερο πλαίσιο προβληματισμού που έχει διαμορφωθεί ως προς τα μέτρα, τα οποία νομιμοποιείται ή όχι να λάβει ο εργοδότης. Και τούτο, διότι είναι ένα από τα πιο δραστικά και προσωρινά μέτρα που έχει ως σκοπό την αποτροπή εισόδου στο χώρο εργασίας ατόμων με υψηλή θερμοκρασία, τα οποία βεβαίως δεν είναι άνευ ετέρου δεδομένο ότι είναι θετικά στον κορωνοϊό. Μέσω των καμερών αυτών πραγματοποιείται αυτοματοποιημένη επεξεργασία ειδικών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, καθώς συλλέγονται και καταγράφονται δεδομένα σχετικά με την θερμοκρασία ταυτοποιήσιμων προσώπων. Επομένως, ακόμη και αν τα δεδομένα αυτά δεν αποθηκεύονται σε αρχείο, τυγχάνει εφαρμογής η σχετική νομοθεσία περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων, δυνάμει του άρθρου 2 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ.. Υπό «κανονικές συνθήκες»²⁵³, η υιοθέτηση το μέτρου αυτού θα κρινόταν ως προδήλως δυσανάλογη και θα απαγορευόταν. Όμως, υπό την τρέχουσα κατάσταση της παγκόσμιας πανδημίας που επικρατεί και στο πλαίσιο των συνολικών προσπαθειών για τον περιορισμό της εξάπλωσης της επικίνδυνης νόσου, η αποτίμηση του μέτρου αυτού διαφοροποιείται. Σημειώνεται δε ότι η απλή λήψη της θερμοκρασίας χωρίς την καταγραφή της σε αρχείο ή η προφορική ερώτηση και συνακόλουθη ενημέρωση για την κατάσταση της υγείας του εργαζομένου δεν συνιστούν επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Γ.Κ.Π.Δ., καθώς οι πληροφορίες καταχωρίζονται σε σύστημα αρχειοθέτησης, υπό την έννοια του άρθρου 4 παρ. 6 του Γ.Κ.Π.Δ..

Το μέτρο αυτό κρίνεται, λοιπόν, κατ' εξαίρεση ως κατάλληλο και αποτελεσματικό τόσο για την αποτροπή της εξάπλωσης του κορωνοϊού και κατ'

²⁵³ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, 28-03-2020, διαθέσιμο σε https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.

επέκταση την προστασία της υγείας των εργαζομένων, όσο και της δημόσιας υγείας εν γένει και ως εκ τούτου η συλλογή και η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, μέσω του μέτρου αυτού, καθίσταται επιτρεπτή και νόμιμη, δυνάμει όμως των κατευθυντήριων γραμμών της Α.Π.Δ.Π.Χ.. Το μέτρο ενδείκνυται, καταρχήν, για τους μη εργαζόμενους, εισερχόμενους στο χώρο εργασίας και όχι για τους ίδιους τους εργαζόμενους. Κατ' εξαίρεση, μπορεί να λάβει χώρα και στους εργαζόμενους, υπό πολύ αυστηρές προϋποθέσεις, για περιορισμένο χρονικό διάστημα εξάρσεως της νόσου. Δεν πρέπει, άλλωστε, να παραβλεφθεί το γεγονός ότι ανακύπτουν ανησυχίες σχετικά τον αντίκτυπο που θα έχει ενδεχόμενη χρήση και εφαρμογή του μέτρου αυτού ως προς την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, αλλά και των υπολοίπων παρευρισκόμενων στον χώρο εργασίας, με αποτέλεσμα να κρίνεται αναγκαίος ένας πολύ προσεκτικός σχεδιασμός της χρήσεως θερμικών καμερών από πλευράς του εργοδότη. Πιο συγκεκριμένα, ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει, λοιπόν, να αποδίδεται στον τρόπο καταγραφής των σχετικών δεδομένων. Μεταξύ των ειδικότερων προϋποθέσεων που μπορούν να καταγραφούν για την νόμιμη εφαρμογή του εν λόγω μέτρου συγκαταλέγονται οι εξής· πρώτον, το μέτρο αυτό θα πρέπει να εφαρμόζεται αποκλειστικά και μόνο κατά το χρονικό διάστημα εξάρσεως της νόσου, εξ' ου και του ότι σκοπός αυτού είναι η αναχαίτιση της εξάπλωσης της επικίνδυνης νόσου. Δεύτερον, τα δεδομένα αυτά δεν πρέπει να αποθηκεύονται σε αρχείο. Ο υπεύθυνος για την κάμερα οφείλει να την ελέγχει σε τρέχοντα χρόνο και να επεμβαίνει αποτρέποντας την είσοδο σε όποιον εμφανίζει αυξημένη θερμοκρασία. Σε περίπτωση δε που το άτομο με αυξημένη θερμοκρασία είναι εργαζόμενος, ο ανωτέρω υπεύθυνος θα πρέπει να ειδοποιεί τον ιατρό εργασίας, ώστε να ενεργοποιηθούν οι σχετικές διαδικασίες. Τρίτον, πρόσβαση στην οθόνη πρέπει να έχουν αποκλειστικά συγκεκριμένα άτομα. Τέταρτον, η θερμική κάμερα μπορεί να τοποθετηθεί αποκλειστικά στην είσοδο στον χώρο εργασίας και σε κανένα άλλο χώρο. Πέμπτον, δεν πρέπει να «διαρρεύσουν» καθ' οιονδήποτε τρόπο τα στοιχεία του εργαζομένου που παρουσιάζει αυξημένη θερμοκρασία στο υπόλοιπο προσωπικό· η επεξεργασία των σχετικών δεδομένων θα πρέπει να λαμβάνει χώρα από ειδικά εξουσιοδοτημένο προσωπικό που υπάγεται στην υπηρεσία του ιατρού εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, η εγκατάσταση θερμικών καμερών θεωρείται ως το «ύστατο καταφύγιο» των εργοδοτών, εφόσον δεν υπάρχουν ηπιότερα μέσα για την προστασία της υγείας των εργαζομένων.

Ανεξάρτητα δε από την εγκατάσταση ή μη θερμικών καμερών στο χώρο εργασίας, συνίσταται η υιοθέτηση από τις επιχειρήσεις που, αναγκαστικά, συνεχίζουν να απασχολούν εργαζομένους τους με φυσική παρουσία, η εκπόνηση ενός «σχεδίου δράσεως», στο οποίο θα περιγράφονται οι «ειδικές» διαδικασίες επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, όπως προτείνεται από την εποπτική αρχή της Ουγγαρίας²⁵⁴.

Η εν λόγω προστασία επιβάλλεται νομοθετικά από το πνεύμα των διατάξεων των άρθρων 42, 45 και 49 του Ν. 3850/10, όπως αυτός τροποποιήθηκε από τον Ν. 4578/18.

Z. Θερμομέτρηση

Ως «θερμομέτρηση» νοείται η διαδικασία, κατά την οποία λαμβάνεται εξ αποστάσεως με ηλεκτρονικό θερμόμετρο η θερμοκρασία των εργαζομένων από το αρμόδιο για αυτό όργανο της επιχείρησης, κατά την είσοδο των εργαζομένων στον εργασιακό χώρο και τις εν γένει εγκαταστάσεις αυτού. Ειδικότερα, η Α.Π.Δ.Π.Χ. έκρινε ότι η θερμομέτρηση κατά την είσοδο στο χώρο εργασίας ή η συμπλήρωση ερωτηματολογίου σχετικά με την κατάσταση της υγείας των εργαζομένων ή οικείων τους δικαιολογείται, εάν προηγουμένως έχει αποκλεισθεί κάθε άλλο πρόσφορο μέτρο.

Το ανωτέρω μέτρο, όμως, έχει γίνει αντικείμενο εκτεταμένων συζητήσεων και αμφισβήτησης του στοιχείου του «συννόμου» της εν λόγω διαδικασίας, με την έννοια της εναρμόνισης αυτής με τις κείμενες διατάξεις της εθνικής και ευρωπαϊκής νομοθεσίας περί επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων και περί υγιεινής και ασφάλειας των εργαζομένων στους χώρους εργασίας αυτών, ενόψει ενός πρόσφατου περιστατικού σε γνωστή αλυσίδα πολυκαταστημάτων²⁵⁵.

Στην προκειμένη περίπτωση, η γνωστή ελληνική εταιρεία αντιμετώπισε τις διατυπωθείσες επιφυλάξεις εργαζομένου της, ο οποίος εξέφρασε τις αμφιβολίες τους ως προς τη νομιμότητα της διενεργηθείσας κατά τα ανωτέρω διαδικασίας

²⁵⁴ Βλ. Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, Information on processing data related to the coronavirus epidemic, 03/2020, διαθέσιμο σε: https://www.naih.hu/files/NAIH_2020_2586_EN.pdf.

²⁵⁵ Βλ. Καταγγελία για Praktiker: Αναστολή συνδικαλιστικών λειτουργιών με απόφαση των εργοδοτών, διαθέσιμο σε: <https://www.aftodioikisi.gr/ergasiaka-ypallilwn-ota/kataggelia-gia-praktiker-anastoli-syndikalistikon-leitoyrgion-me-apofasi-ton-ergodoton/>.

θερμομέτρησης στο χώρο εργασίας του, κλήθηκε στο σημείο αστυνομικές αρχές και κατεγράφη το περιστατικό, ενώ ο εργαζόμενος προσέφυγε και στην Επιθεώρηση Εργασίας με τη διαδικασία της εργατικής διαφοράς.

Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι αναρμόδιο άτομο, το οποίο δεν ήταν επαγγελματίας υγείας και ως εκ τούτου δε δεσμευόταν από το ιατρικό απόρρητο, προέβαινε σε συστηματική θερμομέτρηση των εργαζομένων και εν συνεχεία απαγόρευε την είσοδο των τελευταίων στον εργασιακό χώρο, εφόσον εμφάνιζαν θερμοκρασία υψηλότερη από την κανονική. Ωστόσο, κατά τα ανωτέρω εκτεθέντα, η θερμομέτρηση συνιστά «επεξεργασία» δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ΔΗ ειδικής κατηγορίας, διότι μέσω της θερμομέτρησης εξάγονται συμπεράσματα για την κατάσταση της υγείας του προσώπου του εργαζομένου, ιδίως στην περίπτωση που διαπιστωθεί ότι ο τελευταίος έχει υψηλότερη από την κανονική θερμοκρασία. Ως εκ τούτου, στους χώρους εργασίας, όπου η ταυτότητα του υποκειμένου, εν προκειμένω δηλαδή του εργαζομένου, είναι γνωστή στο λήπτη της θερμομέτρησης, θα πρέπει να εξετάζεται το «σύννομο» όχι μόνο της μεθόδου λήψης των δεδομένων, αλλά και της ιδιότητας του διενεργούντος την επεξεργασία.

Για παράδειγμα, αν υποτεθεί ότι η επεξεργασία πραγματοποιείται από τον εργοδότη στο πλαίσιο της υγιεινής και της ασφάλειας στο χώρο εργασίας (Ν. 3850/2010), η επεξεργασία της πληροφορίας θα πρέπει να γίνεται από επαγγελματίες υγείας που δεσμεύονται από το ιατρικό απόρρητο και όχι από τρίτα πρόσωπα, όπως λ.χ. το προσωπικό ασφαλείας μίας επιχείρησης ή κάποιο πρόσωπο της διεύθυνσης²⁵⁶. Ο ιατρός εργασίας επιβλέπει την εφαρμογή των μέτρων προστασίας της υγείας των εργαζομένων, τη συμμόρφωση των εργαζομένων στους κανόνες υγείας και ασφάλειας, ενημερώνει τους εργαζομένους για τους κινδύνους που προέρχονται από την εργασία τους, καθώς και τους τρόπους πρόληψής τους, παρέχει επείγουσα αντιμετώπιση σε περίπτωση αιφνίδιας νόσου. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη νομιμότητα της επεξεργασίας είναι σε κάθε περίπτωση η συγκατάθεση του εργαζομένου, όπως είδαμε και ανωτέρω, ενώ η εν λόγω επεξεργασία θα πρέπει να αποτυπώνεται και αδιαμφισβήτητα σε Μελέτη Εκτίμησης Αντικτύπου (D.P.I.A.)²⁵⁷, η οποία, κατ' άρθρα 35 και 36 του Γ.Κ.Π.Δ., αποτελεί μία ακόμα υποχρέωση του

²⁵⁶ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 219-221 (221).

²⁵⁷ Βλ. αναλυτικά Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, όπως ανωτέρω (υποσ. 21), σ. 32-33.

υπευθύνου επεξεργασίας ήδη από το σχεδιασμό και εξ ορισμού (“*Privacy by Design/Privacy by Default*”) και βασικό μέτρο λογοδοσίας αυτού, κατ’ άρθρο 25 του Γ.Κ.Π.Δ., ώστε να αξιολογείται ο κίνδυνος για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των προσώπων των εργαζομένων, η οποία συνιστά μία επιπρόσθετη προϋπόθεση για τη σύννομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων και μέτρο προστασίας αυτών από «*υψηλούς κινδύνους*» που δε θα πρέπει να παραβλέπεται²⁵⁸.

Εν τέλει, ωστόσο, κρίθηκε ότι η θερμομέτρηση είναι ένα μη ασφαλές μέτρο ιδιαίτερα για κάποιον, ο οποίος δεν έχει συμπτώματα της νόσου, όπου περίπου 10%, όπως φαίνεται, μπορεί να συμπεριφέρεται έτσι σε μεγάλες μελέτες. Και φυσικά μπορεί να είναι στον χρόνο επώασης. Άρα, η θερμομέτρηση δεν προσφέρει κάτι παραπάνω²⁵⁹.

Η. Η ειδικότερη περίπτωση των εργαζομένων – εκπαιδευτικών

Ειδικότερη περίπτωση, από απόψεως τόσο υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων, διότι οι εκπαιδευτικοί είναι εργαζόμενοι με σχέση δημοσίου δικαίου, για τους οποίους βέβαια ισχύουν κανονικά οι προστατευτικές διατάξεις, όσο και από λήψεως μέσων προστασίας όχι μόνο της δημόσιας υγείας, αλλά και των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων εκπαιδευτικών, καθώς επίσης και της παιδείας²⁶⁰ (που αφορά στους μαθητές, οι οποίοι είναι εκτός του υπό εξέταση με την παρούσα εννόμου αγαθού της παιδείας και εκπαίδευσης).

Εν προκειμένω, λοιπόν, ως προελέχθη συγκρουόμενα έννομα αγαθά είναι αφενός μεν η δημόσια υγεία, αφετέρου δε ως προς τους εκπαιδευτικούς που είναι εργαζόμενοι τα προσωπικά τους δεδομένα, ενώ ως προς τους μαθητευόμενους, που είναι και αυτοί υποκείμενα προσωπικών δεδομένων, όπως κάθε ζωντανό φυσικό πρόσωπο, η παροχή της συνταγματικώς κατοχυρωμένης στο άρθρο 16 του ελληνικού

²⁵⁸ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 224-235.

²⁵⁹ Βλ. Ζωγραφόπουλο Δημήτρη, όπ. ανωτ. (υποσ. 3), σ. 259.

²⁶⁰ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, *Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση*, ΕφημΔΔ 2020, με περιατέρω παραπομπή σε: Σαραφιανό Δημήτρη, *Ερμηνεία Άρθρου 16 Σ*, σε: Σπυρόπουλο Φίλιππο/ Κοντιάδη Ξενοφώντα /Ανθόπουλο Χαράλαμπο/Γεραπετρίτη Γιώργο (επιμ.): *Σύνταγμα, Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σ. 380 επ. (389).

Συντάγματος παιδείας. Φυσικά, η εξέταση και η εξέταση και η στάθμιση των εννόμων αυτών αγαθών γίνεται και εδώ υπό το πρίσμα της πανδημίας του κορωνοϊού, όπου σκοπός της λήψεως κάθε μέτρου που θέτει επί τάπητος το ζήτημα της σύννομης και επιτρεπτής επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, τα οποία καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα πεδίων δράσης, όπως και εδώ τη δράση των εργαζομένων εκπαιδευτικών, είναι και πρέπει να είναι μόνο η αναχαίτιση της εξάπλωσης του επικίνδυνου ιού, με σεβασμό πάντα στην Αρχή του Σκοπού της επεξεργασίας (άρθρο 5 του Γ.Κ.Π.Δ.).

Προβλέφθηκε, λοιπόν, κατά την περίοδο της πανδημίας η παροχή εκπαιδευσεως σε πρώτο στάδιο μέσω της **βιντεοσκόπησης** του μαθήματος και εν συνεχεία μέσω **σύγχρονης** ή/και **ασύγχρονης τηλεεκπαιδευσεως**. Η μετάδοση του ήχου και της εικόνας των μαθητών και των εκπαιδευτικών αποτελεί αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατά το άρθρο 2 παρ. 1 και 4 στοιχ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ., ασχέτως του αν πρόκειται να περιληφθούν ή όχι σε αρχείο. Ως εκ τούτου τυγχάνει εφαρμογής ο Γ.Κ.Π.Δ.. Ειδικότερα, η μετάδοση ήχου και εικόνας συνιστά επεξεργασία, κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 2 του Γ.Κ.Π.Δ., ως πράξη ή σειρά πράξεων που πραγματοποιείται με την χρήση αυτοματοποιημένων μέσων, σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή σε σύνολα δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως η συλλογή, η οργάνωση, η διάρθρωση, η αποθήκευση, η προσαρμογή ή η μεταβολή, η ανάκτηση, η αναζήτηση πληροφοριών, η χρήση, ην κοινολόγηση με διαβίβαση, η διάδοση ή κάθε άλλη μορφή διαθέσεως, η συσχέτιση ή ο συνδυασμός, ο περιορισμός, η διαγραφή ή η καταστροφή.

Σχετικά, ιδίως, με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων εκπαιδευτικών, δέον, όπως επισημανθεί και στο παρόν σημείο ότι, αυτοί έχουν μια αξίωση στην ψυχική ηρεμία, την ανωνυμία, την αυτόβουλη διάπλαση του εσωτερικού του κόσμου, ψυχικού και συναισθηματικού. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων τους δεν οδηγεί στη δίχως άλλο απαγόρευση της συλλογής, επεξεργασίας και χρήσεώς τους, αλλά υποχρεώνει τον κοινό νομοθέτη να καθιερώσει ένα περιοριστικό θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων που συλλέγονται με τεχνικά μέσα.

Άλλωστε, η ανάγκη προστασίας της ιδιωτικής ζωής καθίσταται επιτακτική στη σύγχρονη περίοδο της ηλεκτρονικής διακινδυνεύσεως²⁶¹. Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα έχει εκτός από τη θετική του διάσταση, συνιστάμενη στην αξίωση προστασίας έναντι εισβολής στην ιδιωτική σφαίρα και την αρνητική, υπό την έννοια του δικαιώματος της αποκαλύψεως όλων των πτυχών του ιδιωτικού βίου ή άλλως ενός δικαιώματος αυτοεκθέσεως. Περιορισμοί στην αρνητική αυτή διάσταση του δικαιώματος μπορούν να επιβληθούν στην περίπτωση που σημειώνεται μία ασυμμετρία μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών, όπως εν προκειμένω μεταξύ του εκάστοτε εργοδότη και του εργαζομένου.

Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει εκ των πραγμάτων μία αδυναμία διαπραγματεύσεως των όρων της ιδιωτικότητας και είναι πολύ πιθανό αυτή να ανταλλάσσεται με ένα άλλο αγαθό, όπως η θέση εργασίας ή η διατήρηση αυτής. Ως εκ τούτου, οι περιορισμοί της αυτοεκθέσεως του ατόμου μέσω της απαγορεύσεως της τοποθέτησης τεχνικών μέσων παρακολουθήσεως κρίνονται αναγκαίοι από το γεγονός ότι η αυτοέκθεση δεν απορρέει από την επιθυμία και με τη συναίνεση του εργαζομένου, αλλά συνιστά κατ' ουσίαν προϊόν εξαναγκασμού, διότι σε διαφορετική περίπτωση ο εργαζόμενος δε θα λάβει ή θα χάσει την υπάρχουσα θέση εργασίας του.

Και εν προκειμένω, υφίσταται, σε μικρότερο βέβαια βαθμό, κατά την γνώμη της γράφουσας, σε σχέση με τους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα, εκ των πραγμάτων μία αδυναμία διαπραγματεύσεως των όρων της ιδιωτικότητας και είναι πολύ πιθανό αυτή να ανταλλάσσεται με ένα άλλο αγαθό, όπως η θέση εργασίας ή η διατήρηση αυτής. Ως εκ τούτου, οι περιορισμοί της αυτοεκθέσεως του ατόμου μέσω της απαγορεύσεως της τοποθέτησης τεχνικών μέσων παρακολουθήσεως κρίνονται αναγκαίοι από το γεγονός ότι η αυτοέκθεση δεν απορρέει από την επιθυμία και με τη συναίνεση του εργαζομένου, αλλά συνιστά κατ' ουσίαν προϊόν εξαναγκασμού, διότι σε διαφορετική περίπτωση ο εργαζόμενος δε θα λάβει ή θα χάσει την υπάρχουσα θέση εργασίας του. Ο κύκλος της εκθέσεως είναι, πάντως, περιορισμένος, δεδομένου του εξαιρετικά κλειστού κύκλου της σχολικής διδασκαλίας, εν αντιθέσει με την πανεπιστημιακή διδασκαλία.

²⁶¹ Βλ. Δόνο Πελοπίδα, *Τεχνολογική διακινδύνευση και προστασία προσωπικών δεδομένων*, σε: *Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σ. 23 επ..

Στην περίπτωση των μαθητών και εκπαιδευτικών εργαζομένων, τα υπό επεξεργασία προσωπικά δεδομένα αυτών, τα οποία συγκαταλέγοντας στα «απλά» προσωπικά δεδομένα, καθώς αφαιρετικά δεν υπάγονται στην περιοριστικά απαριθμούμενη ειδική κατηγορία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων του άρθρου 9 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ.. Εάν κατά τη διδασκαλία τύχει να κοινολογηθούν δεδομένα ειδικών κατηγοριών, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση που μαθητής ή εκπαιδευτικός αναφέρει ότι είναι άρρωστος ο ίδιος ή κάποιος συγγενής του ή κάποιος συμμαθητής ή συνάδελφος αντιστοίχως η αναφορά θα είναι προδήλως τυχαία. Επ' ουδενί συνδέεται με τον σκοπό επεξεργασίας, ο οποίος εν προκειμένω συνίσταται στην εκπαίδευση των ανηλίκων σε περίοδο πανδημίας. Ως εκ τούτου, ο σκοπός της εκπαιδεύσεως των μαθητών δεν προϋποθέτει την επεξεργασία ειδικών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων.

Με βάση, λοιπόν, τα ανωτέρω δεδομένα, στην μεν περίπτωση της **τηλεεκπαίδευσης**, συντρέχει η περίπτωση του άρθρου 6 παρ. 1 στοιχ. ε' του Γ.Κ.Π.Δ., καθώς η επεξεργασία λαμβάνει χώρα για την παροχή εκπαιδεύσεως συμβατής με την προστασία της δημόσιας υγείας. Η νομιμοποιητική βάση της συμβάσεως του άρθρο 6 παρ. 2 στοιχ. β' του Γ.Κ.Π.Δ. θα μπορούσε να λάβει χώρα μόνο στην ιδιωτική εκπαίδευση. Η βάση επεξεργασίας είναι εν προκειμένω διττή: αφορά αφενός μεν στο δημόσιο συμφέρον της εκπαίδευσης, η οποία αποτελεί κρατική αποστολή (άρθρο 16 παρ. 2 του Σ.), αφετέρου στην προστασία της δημόσιας υγείας εν καιρώ πανδημίας. Στο σημείο αυτό κρίσιμο θα ήταν να αναζητηθούν άλλες εναλλακτικές μέθοδοι για την παροχή εκπαιδεύσεως. Μία από αυτές θα ήταν η **ασύγχρονη** διδασκαλία, μέσω αποστολής γραπτών παραδόσεων και ασκήσεων προς εργασία, η οποία με βάση την γνώμη της γράφουσας, καίτοι εφαρμόζεται ήδη σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δεν κρίνεται εξίσου πρόσφορη ιδίως για την περίπτωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και δεν ενδείκνυται και για την παιδική – εφηβική ηλικία. Αλλά και εν γένει αυτού του είδους η διδασκαλία δεν κρίνεται εξίσου αποτελεσματική με την διαδραστική σύγχρονη διδασκαλία. Άλλη μέθοδος θα ήταν η καταγραφή μόνο ήχου, χωρίς τη λήψη εικόνας των διδασκόντων. Αυτή μέθοδος είναι ηπιότερη για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των διδασκόντων, δεν αποσοβεί όμως τον κίνδυνο καταγραφής ευαίσθητων ομιλιών μαθητών και δεν κρίνεται αποτελεσματική από εκπαιδευτικής απόψεως, εάν ο μαθητής καλείται να παρακολουθήσει ένα εντατικό ολοήμερο πρόγραμμα διδασκαλίας. Η μέθοδος της

«τηλεκπαιδεύσεως», μέσω ειδικού λογισμικού καταγραφής ήχου και εικόνας, θεωρείται το πλέον κατάλληλο μέσο, προκειμένου να παρέχονται στους μαθητές τα οφέλη της διά ζώσης εκπαίδευσης, όπως η αποτελεσματική επικοινωνία και η διάδραση.

Υπό το πρίσμα του Γ.Κ.Π.Δ., μπορεί να λάβει χώρα χωρίς τη συγκατάθεση των υποκειμένων των προσωπικών δεδομένων, ήτοι των μαθητών και των εκπαιδευτικών, καθώς, όπως ήδη επισημάνθηκε, στηρίζεται στη νομιμοποιητική βάση του άρθρου 6 παρ. 1 στοιχ. ε' του Γ.Κ.Π.Δ., που αφορά στη διαφύλαξη του δημοσίου συμφέροντος. Το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί φυσικά να αντιταχθεί, δυνάμει του άρθρου 21 του Γ.Κ.Π.Δ., καθώς δικαιούται να αντιτάσσεται, ανά πάσα στιγμή και για λόγους που σχετίζονται με την ιδιαίτερη κατάστασή του, στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων που το αφορούν, η οποία βασίζεται στις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1 στοιχ. ε' και στ' του Γ.Κ.Π.Δ., περιλαμβανομένη της κατάρτισεως προφίλ βάσει των εν λόγω διατάξεων. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να έχει λάβει χώρα προ πάσης διαδικασίας που θα ακολουθηθεί διεξοδική ενημέρωση όλων των υποκειμένων προσωπικών δεδομένων που θα τεθούν σε επεξεργασία, ήτοι εν προκειμένω εκπαιδευτικών και μαθητών. Σκοπός δε της επεξεργασίας συνιστά εν προκειμένω η παροχή εκπαίδευσέως σε περίοδο πανδημίας και επ' ουδενί η αξιολόγηση των εργαζομένων – εκπαιδευτικών. Απαγορεύεται ρητώς, εκ τούτου, η χρήση υλικού για οποιοδήποτε άλλο σκοπό, πλην του ανωτέρω.

Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1 στοιχ. β' του Γ.Κ.Π.Δ., ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεν υποβάλλει πλέον τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σε επεξεργασία, εκτός αν καταδεικνύει επιτακτικούς και νόμιμους λόγους για την επεξεργασία, οι οποίοι υπερισχύουν των συμφερόντων, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων ή για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων. Μία περίπτωση επιτακτικού λόγου θα μπορούσε να είναι η αδυναμία τηρήσεως των απαιτούμενων αποστάσεων ασφαλείας μεταξύ των μαθητών εξαιτίας της μικρής αίθουσας διδασκαλίας και η ανάγκη παρακολουθήσεως των μαθημάτων από το σπίτι. Ως εκ τούτου, το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων μπορεί να καταδεικνύει ότι εν προκειμένω υπερισχύει το δημόσιο συμφέρον της εκπαίδευσέως ως έχον «επιτακτικό» χαρακτήρα, ενόψει αφενός της σπουδαιότητας της εκπαίδευσέως και αφετέρου της προστασίας της υγείας του κοινωνικού συνόλου, έναντι της απαγόρευσης της επεξεργασίας των δεδομένων

προσωπικού χαρακτήρα των μαθητών και εκπαιδευτικών, τηρουμένων πάντως σε κάθε περίπτωση των Αρχών της επεξεργασίας.

Ως προς την **βιντεοσκοπήση** του μαθήματος, αντιστοίχως, ως μέσου αναχαίτησης της εξάπλωσης του κορωνοϊού – COVID 19, μπορούν να λεχθούν τα εξής: καταρχάς, η Οδηγία 1/2011 της Α.Π.Δ.Π.Χ. κρίνει, καταρχήν, ότι το σύστημα βιντεοσκοπήσης επιτρέπεται να λειτουργεί μόνο κατά τις ώρες που το σχολείο δε λειτουργεί. Οι ώρες λειτουργίας του συστήματος θα πρέπει να αναγράφονται με σαφήνεια στις σχετικές ενημερωτικές πινακίδες, έτσι ώστε να γνωρίζουν πλήρως όλοι οι μαθητές και οι φορείς της εκπαιδευτικής κοινότητας ότι καθ' όλη την διάρκεια της παρουσίας τους στο σχολείο ή το φροντιστήριο δεν παρακολουθούνται. Ο σκοπός και εδώ είναι και θα πρέπει να παραμένει ο προαναφερόμενος, ήτοι η παροχή εκπαίδευσης σε περίοδο πανδημίας και όχι η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών – εργαζομένων, ενώ η εν λόγω Οδηγία ρητώς προβλέπει μη δυνατότητα αλλαγής του σκοπού αυτού. Η κάμερα θα είναι και εδώ στραμμένη είτε προς τον πίνακα είτε προς τον εκπαιδευτικό – εργαζόμενο, ο οποίος αναλογικά διατρέχει λιγότερους κινδύνους, σε σχέση με τους ανήλικους μαθητές, οι οποίοι κατά τα ανωτέρω ειρημένα χαίρουν ευρύτερης προστασίας. Οι εκπαιδευτικοί θα έχουν τη δυνατότητα σιγάσεως, αλλοιώσεως της φωνής των μαθητών ή και διακοπής της μετάδοσης, όποτε το κρίνουν αναγκαίο. Επομένως, η μεν απευθείας μετάδοση του μαθήματος προϋποθέτει δυνατότητα ανωνυμοποίησης, λόγου χάρη μέσω σιγάσεως του μικροφώνου ή αλλαγής χροιάς ή παραμόρφωσης της φωνής, προκειμένου να τεθεί τυχόν ερώτημα από μαθητή ή, για την περίπτωση της αναρτήσεως εκ των υστέρων, η δυνατότητα τεχνικής επεξεργασίας του καταγεγραμμένου υλικού, π.χ. με μοντάζ.

Λεκτέον είναι δε στο σημείο τούτο ότι σύμφωνα με το άρθρο 2 της ανωτέρω Οδηγίας, αυτή δεν εφαρμόζεται στην επεξεργασία δεδομένων εικόνας ή/και ήχου που πραγματοποιείται μέσω συστημάτων βιντεοσκοπήσης από πάσης φύσεως δημοσίους φορείς ή από φυσικά ή νομικά πρόσωπα για τον σκοπό της προστασίας προσώπων ή/και αγαθών, στον οποίο εντάσσονται και ειδικές περιπτώσεις παροχής υπηρεσιών υγείας. Δεν ορίζεται ως λόγος επεξεργασίας η παροχή υπηρεσιών εξ αποστάσεως και ειδικότερα εκπαιδύσεως σε συνδυασμό με την προστασία της δημόσιας υγείας, η οποία ανάγεται στο δημόσιο συμφέρον. Ως εκ τούτου η Οδηγία 1/2011 δεν χαιρεί εφαρμογής εν προκειμένω, αλλά δίδει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές.

Με βάση, λοιπόν, όλα τα ανωτέρω διαλαμβανόμενα, προκύπτει ότι κατά την περίοδο της πανδημίας μπορεί να λαμβάνει χώρα διδασκαλία εξ αποστάσεως με τη μέθοδο της βιντεοσκόπησης, υπό αυστηρούς, ωστόσο, όρους. Για την καταγραφή εικόνας και ήχου μαθητών και εκπαιδευτικών συνίσταται η μελέτη εκτίμησης αντικτύπου, κατά άρθρο 35 του Γ.Κ.Π.Δ., η οποία μπορούσε να λάβει χώρα σε αιτιολογική έκθεση μελλοντικής νομοθεσίας, βάσει του άρθρου 35 παρ. 10 του Γ.Κ.Π.Δ.²⁶². Αδήριτη είναι η ανάγκη λήψεως τεχνικών και οργανωτικών μέτρων από τον Υπεύθυνο επεξεργασίας για την ασφάλεια από τυχαία ή αθέμιτη καταστροφή, τυχαία απώλεια, αλλοίωση, απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση και κάθε άλλη μορφή αθέμιτης επεξεργασίας, την εν γένει λοιπόν προστασία δεδομένων μαθητών και εκπαιδευτικών, ιδίως δυνάμει των διατάξεων των άρθρων 5 παρ. 1 στοιχ. στ', 24, 25 και 32 του Γ.Κ.Π.Δ.. Άλλωστε, απαγορεύεται η μη εξουσιοδοτημένη επεξεργασία και διάδοση του καταγεγραμμένου υλικού.

Η κάμερα κρίνεται αναλογικότερο και ως εκ τούτου προτιμότερο να είναι στραμμένη προς τον εκπαιδευτικό και όχι στους μαθητές, ενόψει της αυξημένης προστασίας των τελευταίων λόγω της ηλικίας τους²⁶³, ενώ η λειτουργία της θα πρέπει να γίνεται σε πραγματικό χρόνο και να μην είναι δυνατή η πρόσβαση σε αυτήν τρίτων προσώπων, μη διδασκόντων και διδασκόμενων, όπως μελών του προσωπικού του σχολείου για λόγους αξιολογήσεως του εκπαιδευτικού.

Ως εκ τούτου, δε καμία περίπτωση δεν είναι επιτρεπτή η με οποιοδήποτε τρόπο καταγραφή του μαθήματος από τους συμμετέχοντες σε αυτό, ενώ πριν την έναρξη του μαθήματος οι εκπαιδευτικοί, οι μαθητές και οι έχοντες την επιμέλεια των τελευταίων πρέπει να έχουν ενημερωθεί σχετικώς, σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου 13 του Γ.Κ.Π.Δ.²⁶⁴. Ταυτοχρόνως, κρίνεται απαραίτητος ο ορισμός Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 37 του Γ.Κ.Π.Δ., διότι, ιδίως στην περίπτωση των εκπαιδευτικών – εργαζομένων σε δημόσια

²⁶² Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, Syntagma Watch, 07-05-2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/collaborating-author/panagopoulou-koutnatzi-fereniki/>.

²⁶³ Βλ. σχετικώς Οδηγία 1/2011 της Α.Π.Δ.Π.Χ.. Επίσης, Βλ. και Γνώμη 2/2009 της Ομάδας Εργασίας του Άρθρου 29, καθώς επίσης και την ΑΠΔΠΧ, Απόφαση 77/2009.

²⁶⁴ Βλ. σχετικώς υπ' αριθμ. 77/2016 Απόφαση της Α.Π.Δ.Π.Χ. σχετικά με την ενημέρωση των φοιτητών, στο επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

σχολεία, η επεξεργασία αφενός μεν γίνεται από δημόσια αρχή, αφετέρου δε και έτι περαιτέρω η παρακολούθηση γίνεται σε τακτικό, συστηματικό και εκτεταμένο επίπεδο²⁶⁵. Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, λοιπόν, κρίνεται απαραίτητο να ορίσει Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων²⁶⁶ που θα παρακολουθεί τη συμμόρφωση της διαδικασίας με τις επιταγές της νομοθεσίας για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Όλα τα ανωτέρω θα μπορούσαν να τύχουν νομοθετικής ρυθμίσεως του εν λόγω θέματος, χωρίς να τίθενται σε καμία περίπτωση σε αναστολή το δικαίωμα στην παιδεία, εν καιρώ πανδημίας, αλλά και να μην φαλκιδεύονται ταυτοχρόνως τα προσωπικά δεδομένα των εμπλεκόμενων υποκειμένων αυτών, ήτοι μαθητών και ιδίως σχετικώς με την παρούσα των εργαζομένων – εκπαιδευτικών. Είναι αποστολή της Πολιτείας, άλλωστε, να ανεύρει τρόπους ικανοποιήσεως των συγκρουόμενων εννόμων αγαθών με τον βέλτιστο δυνατό για την προστασία της δημόσιας υγείας τρόπο. Η παροχή, λοιπόν, εκπαιδύσεως μέσω σύγχρονης τηλεεκπαίδευσης είναι μία επιλογή που υπό τις ανωτέρω προϋποθέσεις λήψεως τεχνικών και οργανωτικών μέτρων ασφαλείας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων μαθητών και εκπαιδευτικών – εργαζομένων μπορεί να φέρει σε πρακτική αρμονία τα αγαθά της εκπαιδύσεως, της προστασίας της δημόσιας υγείας και των προσωπικών δεδομένων²⁶⁷. Σημειώνεται δε καταληκτικά ότι είναι σημαντικό οι σχετικές διαδικασίες, τόσο αναφορικά με τα μέτρα ασφαλείας, όσο και οι λοιπές, όπως π.χ. ο τρόπος λήψεως και επεξεργασίας του οπτικοακουστικού υλικού πριν την ανάρτηση,

²⁶⁵ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, Syntagma Watch, 07.05.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/videoskopisi-sxolikon-mathimatou-se-periodo-pandimias/>.

²⁶⁶ Σημειώνεται ότι στην Απόφαση Α.Π.Δ.Π.Χ. 21/2019 κρίθηκε ότι Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων δια των σχολικών μονάδων και των λοιπών υπηρεσιών του δεν θεωρείται υπεύθυνο επεξεργασίας για τα δεδομένα ήχου και εικόνας των συστημάτων βιντεοεπιτηρήσεως που εγκαθίστανται σε σχολικούς χώρους και λειτουργούν αποκλειστικά εκτός του χρόνου λειτουργίας των σχολείων και δεν έχει αρμοδιότητα καθορισμού του σκοπού και του τρόπου της επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, ούτε και εν τοις πράγμασι λαμβάνει κάποια σχετική απόφαση ή προβαίνει σε σχετική επεξεργασία, δεδομένου, ότι οι αρμοδιότητες συντηρήσεως, καθαριότητας και φυλάξεως (δημοσίων σχολείων) ανήκουν στους δήμους.

²⁶⁷ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, Syntagma Watch, 07-05-2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/collaborating-author/panagopoulou-koutnatzi-fereniki/>.

καθώς επίσης και η ενημέρωση των υποκειμένων των δεδομένων, να είναι καταγεγραμμένες.

Χ. Το ειδικότερο ζήτημα της ενημέρωσης του πληθυσμού

Γίνεται δεκτό ότι οι ιδιαίτερες συνθήκες της πανδημίας δικαιολογούν το εύλογο ενδιαφέρον του πληθυσμού να ενημερώνεται αναφορικά με τους νοσούντες ή φορείς του κορωνοϊού, με σωστό όμως και αντικειμενικό τρόπο, ώστε να μη γίνεται ταυτοποίηση του προσώπου, η οποία θα έχει ως επακόλουθο τον κοινωνικό στιγματισμό ή ακόμα και τον αποκλεισμό του από το κοινωνικό σύνολο. Ο βασικός τρόπος ενημέρωσης είναι η πληροφόρηση μέσω των Μ.Μ.Ε. και ο κυριότερος λόγος της ενημέρωσης αυτής συνίσταται στην ανάγκη των υπολοίπων εργαζομένων να γνωρίζουν, αν κάποιος συνάδελφός τους νοσεί ή είναι φορέας του κορωνοϊού, καθώς επίσης και τους χώρους τους οποίους αυτός είχε επισκεφθεί κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα διάδοσης του ιού. Σε όλα αυτά, φυσικά, ιδιαίτερη σημασία διαδραματίζει ο υψηλός βαθμός μεταδοτικότητας του ιού και των δυσχερειών που παρατηρούνται σχετικά με τον εντοπισμό και την επικοινωνία με τα άτομα με τα οποία αυτός συγχρωτίστηκε (λ.χ. αν ο νοσών είχε παρευρεθεί σε κάποια κλειστή εκδήλωση ή άλλο κλειστό χώρο με άλλο κόσμο)²⁶⁸.

Ως εκ τούτου η εκτεταμένη δημοσιότητα κρίνεται ορθότερο ότι θα πρέπει να αποφεύγεται και να περιορίζεται στα απολύτως απαραίτητα δημογραφικά και στατιστικά στοιχεία, ιδίως όταν σχετίζεται με συγκεκριμένους τομείς εργασίας, ενώ τα Μ.Μ.Ε. κρίνεται αναγκαίο να περιορίζονται σε πληροφορίες γεωγραφικού εντοπισμού, χωρίς να αναφέρεται ο τόπος εργασίας, κατοικίας ή κάτι άλλο και χωρίς να γίνεται αναφορά σε συναφή κρούσματα, με σκοπό να μην «φωτογραφίζεται» μέσω της ενημέρωσης ο φορέας της νόσου, αφού σκοπός αυτής είναι η πρόληψη. Υπό αυτές και μόνο τις συνθήκες πράγματι καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ελευθερία του τύπου δεν αποτελεί απειλή για την προστασία των προσωπικών δεδομένων²⁶⁹.

²⁶⁸ Βλ. Παναγοπούλου – Κουντατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, *Syntagma Watch*, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoioiu/>.

²⁶⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, *Η ελευθερία του τύπου και η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, ΔιΜΕΕ 2016, σ. 39 επ. (48).

Προτιμότερη, επίσης, κρίνεται η χρήση άλλων μέσων ή μεθόδων ενημερώσεως του κοινού, χωρίς την εμπλοκή των δημοφιλών μέσων πανελλήνιας εμβέλειας, λ.χ. με την χρήση τοπικών μέσων ενημερώσεως ή ακόμη και με προσωπική (τηλεφωνική) ενημέρωση των κατοίκων σε τοπικές κοινότητες με μικρό πληθυσμό, ιδίως δε στην περίπτωση των εργαζομένων, όπου όλες οι σχετικές πληροφορίες αφορούν σε συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού, ήτοι τους συναδέλφους του εργαζομένου που νοσεί ή είναι φορέας και τις ενδεχόμενες επαφές αμοτέρων των πλευρών αυτών²⁷⁰. Σκοπός της ενημέρωσης αυτής θα πρέπει να είναι η ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού, αφού σε αυτές τις μικρές ομάδες η κίνδυνος της ταυτοποίησης, έστω και έμμεσης, είναι μεγαλύτερος. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να εξετάζεται, αν τηρούνται οι κανόνες της αρχής της αναλογικότητας, χωρίς να παραβιάζεται πλήρως το δικαίωμα του νοσούντος στην προστασία της ιδιωτικότητας και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Τέλος, κρίσιμη είναι η διασφάλιση της ακρίβειας της πληροφόρησης και ο περιορισμός των ψευδών ειδήσεων, των λεγόμενων “fake news” και της πραπληροφόρησης, αναφορικά με τα στοιχεία των νοσούντων, καθώς επίσης και η υιοθέτηση κανόνων ευπρέπειας ως προς την τρόπο παρουσιάσεως των πληροφοριών, προς αποφυγή διασποράς φαινομένων πανικού²⁷¹. Εν προκειμένω, καταλυτικό ρόλο διαδραματίζει το Ε.Σ.Ρ., το οποίο, στο πλαίσιο του άρθρου 15 του ελληνικού Συντάγματος²⁷², θα πρέπει να διερευνά, αν τα όταν τα Μ.Μ.Ε. τηρούν βασικούς κανόνες δεοντολογίας. Κατά συνέπεια, η αυξημένη επιτήρηση της δημοσιογραφικής καλύψεως της πανδημίας του κορωνοϊού και η παρέμβαση του Ε.Σ.Ρ. δικαιολογείται από λόγους υπέρτερου εννόμου συμφέροντος και εντάσσεται στην γενικότερη πολιτική και προσπάθεια αντιμετώπισης της εξαιρετικής αυτής καταστάσεως που έχει δημιουργηθεί από την εξάπλωση της νόσου και του περιορισμού των εν γένει συνεπειών αυτής, σε καμία όμως περίπτωση η παρέμβαση δεν πρέπει να είναι τόσο

²⁷⁰ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, *Syntagma Watch*, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

²⁷¹ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, *Syntagma Watch*, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

²⁷² Στο άρθρο αυτό προβλέπεται η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεοράσεως, η σημασία της αντικειμενικής μεταδόσεως της πληροφορίας με σεβασμό στην αξία του ανθρώπου.

έντονη, συστηματική και δυσανάλογη, ώστε να οδηγεί σε κρατική χειραγώγηση του δημοσιογραφικού λειτουργήματος²⁷³.

Όλα τα ανωτέρω έχουν βαρύνουσα σημασία στην προκειμένη περίπτωση των εργαζομένων, όπου κρίνεται ορθότερο ότι δε θα πρέπει να λαμβάνει χώρα δημοσιοποίηση των στοιχείων του εργαζομένου που παρουσιάζει υψηλή θερμοκρασία, αλλά η συλλογή και εν συνεχεία επεξεργασία προσωπικών δεδομένων του εργαζομένου θα πρέπει να γίνεται από ειδικά εξουσιοδοτημένο προσωπικό που υπάγεται στο προσωπικό του ιατρού εργασίας, ενώ ο εργοδότης δε θα πρέπει να διαβιβάζει πληροφορία σχετικά με ενδεχόμενη υψηλή θερμοκρασία του ενός εργαζομένου στους υπολοίπους. Σε γενικές γραμμές, μία ευρεία δημοσιοποίηση κρίνεται, καταρχήν, ως μη αποδεκτή, καθώς δεν είναι βέβαιο ότι θα ήταν κατάλληλη να διασφαλίσει σε τελική ανάλυση και τον επιδιωκόμενο σκοπό που είναι ή σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να είναι η προστασία και η καλλιέργεια του αισθήματος ευθύνης ως προς την αυτοπροστασία και την μέριμνα για τους άλλους²⁷⁴. Άλλωστε, δε θα πρέπει να παροράται γενικώς, ότι όλα τα ανωτέρω τελούν σε συνάρτηση με την πανδημία, την ιδιαιτερότητα του επικίνδυνου ιού και ιδίως της μεγάλης μεταδοτικότητας αυτού και της επικινδυνότητας που συνεπάγεται κάθε συναναστροφή μας με τους συνανθρώπους μας.

Η πληροφορία όμως ότι κάποιος εργαζόμενος είναι θετικός στον κορωνοϊό και όχι απλώς και μόνο ότι έχει υψηλή θερμοκρασία ενδιαφέρει τους συναδέλφους του στον ίδιο εργασιακό χώρο. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι, αν ο εργοδότης νομιμοποιείται να αποκαλύψει αυτή την πληροφορία σε άμεσα θιγόμενους συναδέλφους του κρούσματος. Σύμφωνα με τον Γερμανό Ομοσπονδιακό Επίτροπο Προστασίας Δεδομένων²⁷⁵, επιτρέπεται κατ' εξαίρεση η αποκάλυψη της ταυτότητας ενός προσώπου, μόνο εφόσον κριθεί απαραίτητη για την προστασία της δημόσιας

²⁷³ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, *Syntagma Watch*, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

²⁷⁴ Βλ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, *Syntagma Watch*, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

²⁷⁵ Datenschutzbeauftragter, *Covid-19: Das müssen Sie jetzt aus DSGVO Sicht tun*, 06.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.mein-datenschutzbeauftragter.de/blog/covid-19-das-muessen-sie-jetzt-aus-dsgvo-sicht-tun/>.

υγείας, αλλά και των δικαιωμάτων και εννόμων συμφερόντων τρίτων προσώπων. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται η ιρλανδική εποπτική αρχή που αποδέχθηκε ότι οι υπηρεσίες υγείας ενδέχεται να βρεθούν υποχρεωμένες να αποκαλύψουν προσωπικά δεδομένα προκειμένου να αποτρέψουν σοβαρές απειλές για τη δημόσια υγεία²⁷⁶. Ως εκ τούτου, πρέπει η σχετική πληροφορία να τυγχάνει επεξεργασίας από τον Ε.Ο.Δ.Υ. και όχι τον εργοδότη, δεδομένου ότι οι αρμόδιες δημόσιες αρχές νομιμοποιούνται, κατ' εξαίρεση και μόνο για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας, σε αναζήτηση, συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων που είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση των διάφορων αναγκών πρόληψης και καταπολέμησης της διάδοσης του νέου ιού, καθώς επίσης και κοινοποίησης σχετικών πληροφοριών, όπως αναφορά κρουσμάτων.

Παράλληλα, σε ατομικό επίπεδο έχει και εργαζόμενος ατομική ευθύνη ενημερώνει άμεσα τον εργοδότη του για τυχόν αδιαθεσία του, ασθένειά του ή διάγνωση του ιδίου ή οικείου προσώπου του με τον επικίνδυνο ιό και επαφή του με αυτό, αλλά και τυχόν πρόσφατη παραμονή του σε πληττόμενη περιοχή ή τον σκοπό του να ταξιδέψει σε περιοχές εκτεθειμένες στον ιό. Τούτο δε σημαίνει, βέβαια, ότι αυτόματα ο εργοδότης νομιμοποιείται, βάσει των κανόνων της αρχής της αναλογικότητας και κυρίως λόγω υπέρβασης του επιδιωκόμενου σκοπού, να προβεί σε συστηματική αναζήτηση σχετικών πληροφοριών από τους εργαζομένους του και ιδίως με μεθόδους, όπως μέσω της συμπλήρωσης αντίστοιχων γραπτών δηλώσεως.

Τέλος και το άρθρο 285 παρ. 1 περ. β' Π.Κ.²⁷⁷ απευθύνεται σε εργοδότες, αλλά και εργαζομένους, τους οποίους υποχρεώνει να συμμορφώνονται με τα επιβαλλόμενα νομοθετικά μέτρα με σκοπό την αποτροπή της διάδοσης του επικίνδυνου ιού. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο μίας δημοκρατικής κοινωνίας είναι αυτονόητο ότι όλοι οι πολίτες, όπως και εν προκειμένω οι εργαζόμενοι φέρουν ατομική ευθύνη να ενημερώνουν τον εργοδότη τους για τα προαναφερόμενα και σχετικά με την πανδημία ζητήματα.

²⁷⁶ Irish Data Protection Commission, Data Protection and COVID-19, 6.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://dataprotection.ie/en/news-media/blogs/data-protection-and-covid-19>.

²⁷⁷ Σύμφωνα με το άρθρο αυτό «όποιος παραβιάζει τα μέτρα που έχει διατάζει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή για να αποτραπεί η εισβολή ή η διάδοση μιας μεταδοτικής ασθένειας τιμωρείται με φυλάκιση και χρηματική ποινή, αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος μεταδόσεως της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων.»

XI. Επίκαιρα περιπτώσεις προστασίας προσωπικών δεδομένων.

A. Το περιστατικό με την εταιρεία “CISCO”.

Η επιτακτική ανάγκη λήψης μέτρων αναχαίτισης του κορωνοϊού διαφαίνεται ότι βαίνει παράλληλα με την ανάγκη προστασίας των προσωπικών δεδομένων, ακόμη και ενόψει της πανδημίας, όπως καταδεικνύεται εναργώς μετά τα προσφάτως διαδραματιζόμενα με την αμερικανική πολυεθνική εταιρεία “Cisco”. Συγκεκριμένα, η εν λόγω εταιρεία είχε συνάψει με το Υπουργείο Παιδείας της χώρας μας σύμβαση παροχής αδειών τηλεδιάσκεψης, στο πλαίσιο τεχνικής υποστήριξης του εφαρμοζόμενου το τελευταίο περίπου ένα έτος ένεκα της πανδημίας μέτρου της τηλεργασίας.

Σύμφωνα, μάλιστα, με επίμαχο όρο της συναφθείσας σύμβασης, φαίνεται ότι η “Cisco” μπορεί να έχει, μέσω των παραχωρούμενων αναπτύσσουν τα φυσικά πρόσωπα στο διαδίκτυο και μετά από συμπεριφορική ανάλυση, να τα χρησιμοποιήσει ώστε, μελετώντας συμπεριφορές και προτιμήσεις των χρηστών, να τους χειραγωγήσει για εμπορικούς και όχι μόνο σκοπούς²⁷⁸. Ωστόσο, πρόκειται για ευαίσθητα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία περιλαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τη θέση, τον χρόνο και τον αποδέκτη της επικοινωνίας και θεωρούνται δυνητικά εξίσου ευαίσθητα με το περιεχόμενο, καθώς μέσω αυτών καθίσταται δυνατή η δημιουργία προφίλ χρηστών ή ακόμα και να γίνει επαναταυτοποίηση προσώπων.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επιρρίπτονται τεράστιες ευθύνες από συλλογικά όργανα των εκπαιδευτικών στο Υπουργείο Παιδείας ως υπευθύνου επεξεργασίας, όχι μόνο για τη μη λήψη επαρκών μέτρων για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της τηλεεκπαίδευσης²⁷⁹, αλλά κυρίως, διότι ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα 1,5 εκατομμυρίου συμμετεχόντων, μαθητών και εκπαιδευτικών εργαζομένων, στην τηλεεκπαίδευση, αφενός μεν τέθηκαν σε επεξεργασία με την

²⁷⁸ Βλ. Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.), Σκάνδαλο Cisco-Π.Ε.Κ.: Τεράστιες οι ευθύνες του υπουργείου Παιδείας, 25.03.2021, διαθέσιμο σε: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/346454_olme-cisco-ypourgeio-katapata-ta-dikaiomata-mathiton-ekpaideytikon.

²⁷⁹ Βλ. Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.), Σκάνδαλο Cisco-Π.Ε.Κ.: Τεράστιες οι ευθύνες του υπουργείου Παιδείας, 25.03.2021, διαθέσιμο σε: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/346450_skandalo-cisco-pek-terasties-oi-eythynes-toy-ypourgeiou-paideias.

πρόσβαση της εν λόγω εταιρείας στους λογαριασμούς των ανωτέρω υποκειμένων των δεδομένων, χωρίς τη συναίνεση ή έστω την ενημέρωση αυτών, αφετέρου δε η εν λόγω εταιρεία είχε και την δυνατότητα να τα εκμεταλλευτεί για εμπορικούς σκοπούς ή ακόμα και να τα μεταπωλήσει/εκχωρήσει σε τρίτους.

Ωστόσο, προσφάτως η Α.Π.Δ.Π.Χ. τοποθετήθηκε επί του ανωτέρω ζητήματος και αποφάνθηκε, μεταξύ άλλων, για τα εξής²⁸⁰: 1) έκρινε ως νόμιμη την κατά το άρθρο 63 του Ν. 4686/2020 σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση για τους λόγους που αναφέρονται στο σκεπτικό της παρούσας, 2) κάλεσε το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να λάβει υπ' όψιν τις συστάσεις που αναφέρονται στο σκεπτικό της σχετικής απόφασής της και να τροποποιήσει και συμπληρώσει αναλόγως την αναφερόμενη στο σκεπτικό της Εκτίμηση Αντικτύπου Προσωπικών Δεδομένων σε αποκλειστική προθεσμία τριών (3) μηνών από τη δημοσίευση της εν λόγω απόφασης, 3) έκρινε ότι επιτρέπεται η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια του ως άνω τριμήνου, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 63 του Ν. 4686/2020, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με την από 10/08/2020 Π.Ν.Π..

Παράλληλα, βέβαια, δε θα πρέπει να παροράται ότι στο πρόσφατο παρελθόν, άλλη ιδιωτική εταιρεία που απέκτησε χωρίς συγκατάθεση των υποκειμένων τα προσωπικά δεδομένα 87 εκατομμυρίων χρηστών του διαδικτύου, τα χρησιμοποίησε για πολιτική διαφήμιση και προβολή υποψηφίων στις Η.Π.Α. και την Βρετανία. Η Α.Π.Δ.Π.Χ. είχε επισημάνει πληθώρα παραβιάσεων του Γ.Κ.Π.Δ., μεταξύ των οποίων ότι η σύμβαση δίνει το δικαίωμα στην εν λόγω να χρησιμοποιεί τα προσωπικά δεδομένα για εμπορικούς σκοπούς, αλλά και να τα μεταβιβάζει εκτός Ε.Ε. και συγκεκριμένα στις Η.Π.Α., κάτι που έχει απαγορεύσει με απόφασή του το Ε.Δ.Δ.Α., αφού οι Η.Π.Α. δεν θεωρούνται ασφαλής χώρα για τα προσωπικά δεδομένα. Τούτο φυσικά αποδεικνύει ότι ουδεμία προστασία προσωπικών δεδομένων διαφυλάχθηκε στο πλαίσιο της τηλεεκπαίδευσης, ενώ όλα τα ανωτέρω καταγγελλόμενα σε καμία περίπτωση, δεν είναι νόμιμα και σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία περί προστασίας

²⁸⁰ Βλ. σχετικώς Α.Π.Δ.Π.Χ, Γνωμοδότηση με αρ. 4/08.09.2020, «*Νόμιμη από την αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων η σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση*», διαθέσιμο σε: <https://www.taxheaven.gr/news/50428/nomimh-apo-thn-arxh-prostasias-proswpikwn-dedomenwn-h-sygxronh-ex-apostasews-ekpaideysh?output=printer>.

των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τόσο των εκπαιδευομένων, όσο και των εργαζομένων εκπαιδευτικών.

Με βάση, λοιπόν, όλα τα ανωτέρω διαφαίνεται ότι βρισκόμαστε μπροστά σε νέους και σημαντικότερους κινδύνους, οι οποίοι θα πρέπει να αντιμετωπιστούν και να προσωπικά δεδομένα να χαίρουν της απαραίτητης προστασίας ακόμη και σε περιόδους πανδημίας.

Β. Η Απόφαση 26/2019 της Αρχής προστασίας προσωπικών δεδομένων του Αμβούργου περί επιβολής προστίμου

Ακόμη ένα περιστατικό του παρελθόντος, το οποίο καταδεικνύει ότι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις έχουν αποδειχθεί αφερέγγυες με το χαρακτηριστικό «*Μεγάλο Φακέλωμα*» των εργαζομένων, τίτλο βιβλίου του Έντουαρντ Σνόουντεν, το οποίο φέρνει συνειρμικά στη μνήμη πρόσφατη υπόθεση παράνομης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων εργαζομένων²⁸¹. Ειδικότερα, η εν λόγω υπόθεση αφορούσε σε επιβολή υψηλού προστίμου 35.300.000 ευρώ σε μεγάλη σουηδική, πολυεθνική εταιρεία πώλησης ενδυμάτων από την εποπτική αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων του Αμβούργου. Η εν λόγω εταιρεία προέβαινε παρανόμως σε εκτενές «φακέλωμα» της ιδιωτικής ζωής πολλών εκ των εργαζομένων της στις εγκαταστάσεις της στη Νυρεμβέργη. Μέσω αυτού, μεταξύ άλλων, καταγράφονταν, οι εμπειρίες από τις διακοπές των εργαζομένων, τα προβλήματα υγείας που τυχόν εμφάνιζαν κατά τη διάρκεια των αδειών τους, ενίοτε οι αντίστοιχες ιατρικές διαγνώσεις, πληροφορίες για «αθώες» λεπτομέρειες της ιδιωτικής καθημερινότητάς τους, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και τα οικογενειακά προβλήματά τους. Εν συνεχεία, τα εν λόγω προσωπικά δεδομένα ήταν κατά περίπτωση διαθέσιμα σε δεκάδες ανώτερα στελέχη της εταιρείας, αξιολογούνταν δε στη δημιουργία υπαλληλικού προφίλ, το οποίο διαδραμάτιζε ρόλο στην επαγγελματική εξέλιξή τους. Το «*Μεγάλο Φακέλωμα*» έγινε απροσδόκητα γνωστό, κατόπιν τεχνικού σφάλματος στο οικείο πληροφοριακό σύστημα της εταιρείας, το οποίο κατέστησε ευρέως προσβάσιμα τα προσωπικά δεδομένα στο εσωτερικό της. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατόπιν της αποκάλυψης, η διοίκηση της εταιρείας αποφάσισε να αποζημιώσει όσους εργαζομένους έθιξε η ανωτέρω πρακτική λόγω της σοβαρότητας των παραβάσεων.

²⁸¹ Βλ. Κορωνάιος Αιμίλιος, *GDPR σφηνάκι: Το «Μεγάλο Φακέλωμα» εργαζομένων*, 12.10.2020, διαθέσιμο σε: www.ethemis.gr.

Η ανωτέρω απόφαση εμφάνισε εξαιρετικό ενδιαφέρον και για την Ελλάδα, δεδομένου ότι το πρόστιμο επιβλήθηκε στο πλαίσιο του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι η πρώτη «G.D.P.R. - βόμβα» ύψους 150.000 ευρώ «έπεσε» από την ελληνική εποπτική αρχή το καλοκαίρι του 2019, με την επιβολή προστίμου σε εταιρεία παροχής επιχειρηματικών και λογισμικών υπηρεσιών για παράνομη /επεξεργασία προσωπικών δεδομένων εργαζομένων της²⁸². Οι ελληνικές επιχειρήσεις οφείλουν, λοιπόν, να είναι εξαιρετικά προσεκτικές με τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων τους, ώστε να τελούν πάντοτε σε συμμόρφωση με τα οικεία ρυθμιστικό πλαίσιο, άλλως δυστυχώς φαίνεται ότι θα είναι αναπόφευκτες, ακόμη και εν καιρώ πανδημίας, οι επώδυνες συνέπειες από την παραβίαση των διατάξεων του Γ.Κ.Π.Δ., ο οποίος εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση και δεν αποβάλλει την προστατευτική λειτουργία του υπέρ των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, όπως είδαμε και ανωτέρω.

XII. Συμπεράσματα

Είναι γεγονός, πλέον, ότι έχει εισαχθεί, ενόψει της πανδημίας, μία νέα περίοδος ως προς τα προσωπικά δεδομένα όλων των υποκειμένων, όπως και εν προκειμένω των εργαζομένων και ΔΗ αναφορικά με τον τρόπο και την ένταση της προστασίας αυτών, με συνέπεια να «δοκιμάζεται», κατά την περίοδο αυτή, η ανθεκτικότητα της ισχύουσας νομοθεσίας για την προστασία τους.

Δεδομένα της ανωτέρω περιόδου συνιστούν, όπως είδαμε και ανωτέρω, μεταξύ άλλων, η ηλεκτρονική συλλογή προσωπικών δεδομένων, η διευρυνόμενη χρήση καμερών παρακολούθησης και η εντατική, σχεδόν αόρατη επιτήρηση των εργαζομένων, αλλά και όλων τελικά των πολιτών, εν ονόματι της δημόσιας υγείας και ασφάλειας. Η παρακολούθηση αυτή αφενός μεν διεξάγεται από αλληλοεπιτηρούμενους κρατικούς μηχανισμούς, αλλά και ιδιωτικές επιχειρήσεις που ιχνηλατούν, παραδοσιακά ή ψηφιακά, μέσω της χρήσης εφαρμογών που συλλέγουν προσωπικά δεδομένα θέσεως και κινήσεως, αφετέρου δε λαμβάνει χώρα στο μέγιστο βαθμό, μέσω της ευρύτατης χρήσης του διαδικτύου, σε συνδυασμό με την εξέλιξη των μεθόδων βιομετρικής ταυτοποίησης που καταγράφουν φυσιολογικά, σωματοτυπικά, βιολογικά και γενετικά χαρακτηριστικά. Η μηχανοργανωμένη

²⁸² Βλ. σχετικώς Α.Π.Δ.Π.Χ., Απόφαση 26/2019, διαθέσιμη σε: <https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=175,223,91,0,152,132,151,16>

επιτήρηση των πληθυσμών οδηγεί, όμως, στην πλήρη χαρτογράφηση ατομικών ή οικογενειακών ή συλλογικών προφίλ²⁸³, μέσω του οποίου εμπορευματοποιείται η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, με αποτέλεσμα η ηλεκτρονική παρακολούθηση, ως ένας μηχανισμός εξ αποστάσεως επιτήρησης των κινήσεων και των συμπεριφορών μέσω συστημάτων λήψης εικόνας και ήχου ή γεωεντοπισμού²⁸⁴, εφαρμόζεται πια κατά τρόπο αφανή, άυλο και ανεπαίσθητο και μάλιστα σε μία σειρά ευρύτερων πεδίων κοινωνικού ελέγχου.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ηλεκτρονική παρακολούθηση επέτρεψε την επέμβαση της χωρητικότητας της επιτήρησης και τη δημιουργία αυτού που ο Τζόρτζιο Αγκάμπεν αποκάλεσε «βιοπολιτικό τατουάζ», το οποίο περιλαμβάνει την αξιοποίηση κάθε πληροφορίας σχετικά με τη ζωή των ανθρώπων στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα και μέσω του οποίου η επιτήρηση εξατομικεύεται, ενώ, παράλληλα, η γενίκευση της διασύνδεσης των βάσεων δεδομένων μεγεθύνει την ανισορροπία μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας, απειλώντας τα ανθρώπινα δικαιώματα²⁸⁵. Με ένα λόγο, δηλαδή, διαφαίνεται ότι η βιοπολιτική του πληθυσμού διευρύνεται σε μία σειρά ρυθμιστικών ελέγχων που «περιζώνει τη ζωή από άκρη σε άκρη», με τη χειραγώγηση των σωμάτων και την υπολογιστική διαχείριση της ζωής²⁸⁶.

Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται ένα «νέο πανοπτικόν» που φαίνεται ότι περιλαμβάνει ολόκληρο τον πλανήτη, δεν αφήνει δυνατότητα απόδρασης, αφού δεν υπάρχει εξωτερικός κόσμος²⁸⁷. Η μαζική παρακολούθηση βαθμιαία παύει να είναι κάτι σποραδικό και καθίσταται μία διαρκής παρουσία που ακούει, βλέπει και θυμάται τα πάντα, ενώ η ψηφιακή τεχνολογία αποδεικνύεται καθημερινό εργαλείο που εγκαθιδρύει καθεστώτα αυταρχικά και όχι δημοκρατικά²⁸⁸.

Ωστόσο, όλα τα ανωτέρω είναι πασιδηλό ότι έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τον προσωρινό και διαφανή τρόπο της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, η οποία λαμβάνει χώρα τους τελευταίους δεκατρείς μήνες ενόψει της πανδημίας και

²⁸³ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 91, 93, με περαιτέρω παραπομπή σε: Παπαθεοδώρου Θεόδωρο, *Επιτηρούμενη Δημοκρατία*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 15 επ..

²⁸⁴ Βλ. Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *Συνταγματικός Μιθριδατισμός, Οι ατομικές ελευθερίες σε εποχές πανδημίας*, Εκδόσεις Ευρασία, Μάιος 2020, σ. 50-51.

²⁸⁵ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 114.

²⁸⁶ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 114.

²⁸⁷ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 115-116.

²⁸⁸ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 115-116.

δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων και εν γένει των δικαιωμάτων των πολιτών. Όταν η επιθυμία για ενημέρωση και ανάγκη διασύνδεσης, επικοινωνίας και ένταξης στην ψηφιακή κοινωνία των κοινωνικών δικτύων μετατρέπονται σε μηχανισμούς παρακολούθησης, η διαφορά από τον οργουελικό εφιάλτη είναι μόνο ότι η πληροφορία δίνεται αυτοβούλως από τους ίδιους τους χρήστες του διαδικτύου²⁸⁹. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δεν πρέπει να διαλαμβάνεται η συγκατάθεση των εργαζομένων ως υποκειμένων των δεδομένων ως επαρκής και ασφαλής νομιμοποιητική βάση της επεξεργασίας των προσωπικών τους δεδομένων, ακόμη και ενόψει της λήψης μέτρων για την αναχαίτηση του κορωνοϊού.

Με διαφορετική διατύπωση, η πανδημία φαίνεται ότι προκαλεί την επιθετική απροκάλυπτη και διευρυνόμενη λειτουργία ενός προϋπάρχοντος «υπερπανοπτικού» (superpanopticon)²⁹⁰, ή «ηλεκτρονικού πανοπτικού»²⁹¹, θέτοντας νέες διακινδυνεύσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η παρακολούθηση του ανθρώπινου σώματος το διασπά από το χωρικό του πλαίσιο και το επανασυνδέει, μέσω μιας σειράς ψηφιακών ροών, σε ένα αποϋλικοποιημένο σώμα στον ψηφιακό του σωσία, ένα αμάλγαμα από σάρκα, τεχνολογία και πληροφορία²⁹². Από τη στιγμή που η παρακολούθηση και το διαδίκτυο διεισδύουν σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας, ο έλεγχος της πρόσβασης στα δεδομένα μετατρέπεται με τα λόγια του Ισπανού Κοινωνιολόγου Manuel Castells σε μία μάχη με την ελευθερία²⁹³. Ωστόσο, η απειλή για τη δημοκρατία δεν είναι πρωτίστως η χειραγώγηση, αλλά η αδιαφορία, που υποθάλπεται και από τις μεταλλάξεις του δημοσίου χώρου²⁹⁴.

Μάλιστα, η παραβίαση της ιδιωτικότητας με τις τεχνικές της βιομετρικής παρακολούθησης φαίνεται ότι υποχωρεί μπροστά σε μία επαπειλούμενη εξάπλωση μίας νέας πανδημίας και αποτελεί πλέον μία νέα πραγματικότητα, αφού η επιβολή σημαντικών περιορισμών στις ατομικές ελευθερίες, ιδίως δε στην ιδιωτική ζωή και τα

²⁸⁹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 115-116.

²⁹⁰ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 130-131, με περαιτέρω παραπομπή σε: Poster Mark, «*The Mode of Information*», ThriftBooks-Dallas, 1990, σ. 93 επ.

²⁹¹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 131-135, με περαιτέρω παραπομπή σε: Gordon Diana, «*The Electronic Panopticon, Politics and Society*, 1987, σ. 483 επ..

²⁹² Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 131.

²⁹³ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 131.

²⁹⁴ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 131.

προσωπικά δεδομένα, δεδομένου ότι η πλάστιγγα πια «γέρνει» ξεκάθαρα υπέρ της δημόσιας ασφαλείας, εγκαθιδρύοντας μία νέα, επικίνδυνη πραγματικότητα για τα εν γένει δικαιώματα. Τούτο συμβαίνει, διότι ο περιορισμός των δικαιωμάτων ιδίως των ασθενών ή των υπόπτων δικαιολογείται ευκολότερα στο κοινωνικό σύνολο, επειδή συνδέεται με το φόβο για την απώλεια της ζωής από την μετάδοση του θανατηφόρου ιού, αλλά και διότι οι ασθενείς αποτελούν μία μικρή ομάδα σε σχέση με την κοινωνική πλειονότητα, με αποτέλεσμα να γίνεται ευκολότερα αποδεκτός από τα κρούσματα ή τους υπόπτους ο οποιοσδήποτε περιορισμός των δικαιωμάτων ενόψει της νόσησης ή του κινδύνου μετάδοσης του ιού και θέσης σε κίνδυνο της ζωής τους²⁹⁵. Όλα τα ανωτέρω καταδεικνύουν, με ένα λόγο, ότι η 11^η Μαρτίου 2020, ημέρα κήρυξης της πανδημίας, ενδέχεται να αποτελεί πια το ορόσημο για την επιβολή ενός νέου βιοπολιτικού παραδείγματος, με την επικράτηση ασφυκτικής επιτήρησης των ατομικών φρονημάτων και των κοινωνικών συμπεριφορών²⁹⁶.

Εξίσου ανίσχυρα, ωστόσο, εμφανίζονται και τα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων μπροστά στις πολιτικές απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και της κοινωνικής προστασίας, με την επικράτηση της εργασιακής επισφάλειας ενόψει εξάπλωσης της πανδημίας²⁹⁷. Ειδικότερα δε, στο χώρο των εργασιακών σχέσεων, ιδιαίτερο πεδίο βιοπολιτικής παρέμβασης του κοινωνικού κράτους πρόληψης αποτελεί πια η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους εργασίας²⁹⁸. Ως εκ τούτου, πασιφανής αποδεικνύεται η ανάγκη λήψεως μέτρων αναχαίτισης του επικίνδυνου ιού που μαστίζει σχεδόν ένα χρόνο τώρα τη χώρας μας, αλλά και ολόκληρη την ανθρωπότητα. Ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα τεχνολογικά μέτρα που ελήφθησαν στον εργασιακό χώρο ως μέσο περιορισμού της διασποράς του επικίνδυνου ιού ήταν αυτό της τηλεργασίας στις διάφορες μορφές της, η οποία αν και μη καινοφανής μέθοδος απασχόλησης των εργαζομένων, προκειμένου φυσικά να περιοριστούν τα φαινόμενα απολύσεων και αναγκαστικών αργιών των εργαζομένων παγκοσμίως, αλλά και το αίσθημα της εργασιακής επισφάλειας που δημιουργήσε η πανδημία. Τα μέτρα αυτά συνεπάγονται, όμως, περιορισμούς ως προς την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων και όχι μόνο, αλλά και ενδεχόμενα προσβολής αυτών,

²⁹⁵ Βλ. Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 298), σ. 70.

²⁹⁶ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 119-120.

²⁹⁷ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 139.

²⁹⁸ Βλ. Κοντιάδη *όπως ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 76.

με αποτέλεσμα να καθίσταται αναγκαία σε κάθε περίπτωση ο έλεγχος και η στάθμιση των συγκρουόμενων εννόμων αγαθών της δημόσιας υγείας με τα ανά περίπτωση περιοριζόμενα έννομα αγαθά, όπως, εν προκειμένω των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, τηρουμένων πάντοτε των κανόνων της αρχής της αναλογικότητας.

Κατ' αποτέλεσμα των ανωτέρω, οι περιορισμοί που επιβάλλονται στα εν γένει ατομικά δικαιώματα, όπως και εν προκειμένω στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων, ενόψει παρεμβάσεων του κράτους πρόληψης, ιδίως υπό το καθεστώς έκτακτης ανάγκης, απαιτείται να αξιολογούνται συστηματικά ως προς την ένταση, τη διάρκεια και φυσικά την αναγκαιότητά τους, με γνώμονα πάντοτε την ανωτέρω αρχή²⁹⁹, προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος εγκαθίδρυσης ενός καθεστώτος διαρκούς επιτήρησης εν ονόματι της δημόσιας υγείας και της δημόσιας ασφάλειας. Και τούτο, διότι η διαφοροποίηση ενός αυταρχικού κράτους από ένα κράτος διαχείρισης κινδύνων και κρίσεων εντοπίζεται ακριβώς στην αποτελεσματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων³⁰⁰.

Βασικό νομικό οπλοστάσιο για την σύννομη και ασφαλή επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, αλλά και της προστασίας εν τέλει του γενικότερου δικαιώματος στην ιδιωτικότητα που διατηρούν οι εργαζόμενοι και εντός του χώρου εργασίας τους, αποτελούν το Σύνταγμα και ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων, ο οποίος προβλέπει ρητώς ως νομιμοποιητική βάση της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το δημόσιο συμφέρον. Μάλιστα, όταν πρόκειται για ευαίσθητα δεδομένα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα δεδομένα που αφορούν την υγεία των ασθενών, το δημόσιο συμφέρον πρέπει να αξιολογείται ως ουσιώδες, όπως διαφάνηκε και ανωτέρω³⁰¹. Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υγείας, ενόψει της λήψης μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας, κρίνεται αναγκαία για την προστασία της δημόσιας υγείας, υπό τον όρο όμως ότι τηρούνται οι ουσιαστικές και διαδικαστικές εγγυήσεις που προβλέπει ο Γ.Κ.Π.Δ. και ΔΗ σε κάθε περίπτωση ο προσωρινός χαρακτήρας της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων των νοσούντων ή φορέων, αλλά και η συσχέτιση της επεξεργασίας με τον αρχικό σκοπό αυτής που είναι άμεσα συνυφασμένος με την πανδημία και την προστασία από αυτήν. Παράλληλα δε, κρίθηκε ορθότερο ότι η ευρεία δημοσιοποίηση των δεδομένων

²⁹⁹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 79-80.

³⁰⁰ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 103.

³⁰¹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 128.

δεν θεωρείται αποδεκτή, ενώ η αποκάλυψη της ταυτότητας του ασθενούς μπορεί να γίνει μόνο, κατ' εξαίρεση, αποδεκτή, για λόγους προληπτικούς και δη με σκοπό την προστασία της δημόσιας υγείας.

Η αξιοποίηση της αρχής της αναλογικότητας και της διαφάνειας ως προς την επεξεργασία των δεδομένων συνιστούν και εδώ την ορθότερη λύση, υπό την έννοια ότι θα πρέπει να εξετάζεται κάθε φορά, αν τα μέτρα αυτά είναι αναγκαία ή υπάρχουν ηπιότερα μέσα για την προστασία της υγείας των εργαζομένων. Ως εκ τούτου, μία διαρκής, γενικευμένη και συστηματική συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που θα συνεπαγόταν την κατάρτιση και την συνεχή ανανέωση ενός φακέλου υγείας από τον εργοδότη, δεν είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, αλλά και τις προαναφερθείσες Κατευθυντήριες Οδηγίες της Α.Π.Δ.Π.Χ.. Άλλωστε, μία τέτοια πρακτική θα μπορούσε να διολισθήσει σε διακρίσεις ή δυσμενή μεταχείριση των εργαζομένων, με βάση δεδομένα που δε συσχετίζονται με την πανδημία.

Φυσικά, δε θα πρέπει να παραβλέπεται ότι απώτερος στόχος της προστασίας όλων των δικαιωμάτων, όπως και εν προκειμένω των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων είναι και πρέπει να είναι η διασφάλιση του περιεχομένου της αξίωσης του ανθρώπου, για σεβασμό της ανθρώπινης ελευθερίας του, της ισότιμης μεταχείρισής του, της συμμετοχής του στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας του. Η ελευθερία αυτή, όπως και οι ειδικότερες εκφάνσεις της, όπως, εν προκειμένω, η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πολιτών και εργαζομένων, εξελίσσεται και προσαρμόζεται ως προς το περιεχόμενό της απέναντι στις εκάστοτε διακινδυνεύσεις της ύστερης νεωτερικότητας και τις πλανητικές βιοπολιτικές ρυθμίσεις³⁰².

Ως εκ τούτου, οι προτεινόμενες λύσεις συνίστανται στην προσαρμογή των συνταγματικών κανόνων και αξιών στις νέες απαιτήσεις και τις απειλές της κοινωνίας της διακινδύνευσης, στον εμπλουτισμό των συνταγμάτων με νέα δικαιώματα ή επιτακτικότερη σε ρυθμίσεις και ενδυνάμωση των κρατικών εγγυήσεων, με σκοπό η θεσμοποίηση δικλείδων ασφαλείας για την οριοθέτηση των περιοριστικών μέτρων που λαμβάνονται ενόψει των κρίσεων της κοινωνίας της διακινδύνευσης. Απέναντι στην πανδημία τα νέα δικαιώματα αποδεικνύονται σημαντικά για την οριοθέτηση των βιοπολιτικών ρυθμίσεων.

³⁰² Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 81, με περαιτέρω παραπομπή σε: Τσάτσος Δημήτριος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, 1988, σ. 19.

Καθίσταται, λοιπόν, προφανής η ανάγκη ενδυνάμωσης και επιστροφής στις παραδοσιακές και εγγυητικές λειτουργίες του Συντάγματος, με τη θέσπιση νέων δικαιωμάτων ή την θέαση του Συντάγματος ως ενός «ζωντανού κειμένου», με ανθεκτικότητα και δυνατότητα προσαρμογής στα νέα πραγματικά δεδομένα³⁰³. Η βιοπολιτική διασταυρώνεται πλέον με την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης³⁰⁴. Εν προκειμένω, η λύση έγκειται στην εξειδίκευση των ήδη υπαρχόντων και συνταγματικά προβλεπόμενων δικαιωμάτων, του ιδιωτικού βίου, του απορρήτου των επικοινωνιών και εν γένει της προσωπικότητας του ατόμου, ειδικότερη έκφραση των οποίων συνιστά το προβλεπόμενο στο άρθρο 9^A του ελληνικού Συντάγματος δικαίωμα του εκάστοτε υποκειμένου των δεδομένων από την μη σύννομη επεξεργασία τους προσωπικών δεδομένων και δη των εργαζομένων, ερμηνευόμενου ως αποτύπωση του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού.

Τα νέα δικαιώματα, τα οποία δεν περιορίζονται μόνο στο παραδοσιακό status negativus ενός εκ των προτέρων οριοθετημένου ιδιωτικού χώρου, αλλά καλύπτουν και μία ενεργητική προστατευτική διάσταση που συνίσταται στο δικαίωμα του πολίτη να καθορίζει ο ίδιος τη ροή πληροφοριών που τον αφορούν και να νομιμοποιεί την επεξεργασία τους³⁰⁵, έχουν ως κυριότερο σκοπό να εντάξουν στο κανονιστικό τους πεδίο τις νέες δυνατότητες ανάπτυξης της προσωπικότητας, αξιοποιώντας τα οφέλη μόνο της τεχνολογίας των νέων ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας. Με αυτό τον τρόπο, τα δύο εκ πρώτης όψεως συγκρουόμενα έννομα αγαθά της προστασίας των υποκειμένων από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και του δικαιώματος πληροφόρησης του κοινωνικού συνόλου, υπό την έννοια ότι το πρώτο συνιστά εν τοις πράγμασι περιορισμό του δεύτερου, αλληλοσυμπληρώνονται, δεδομένου ότι η δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία αποτελεί προϋπόθεση άσκησης του δικαιώματος πληροφοριακού αυτό καθορισμού³⁰⁶.

Συνεπώς, το δικαίωμα για προστασία από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων επιτελεί μία σύνθετη λειτουργία, αφού δεν περιορίζεται στη διάσταση της

³⁰³ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 120-121, με περαιτέρω παραπομπή σε: Κοντιάδη Ξενοφώντα, *Ο νέος συνταγματισμός και τα Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2002, σ. 33 επ., Balkin Jack, *Το ζωντανό Σύνταγμα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2018, σ. 17 επ. και Κοντιάδη Ξενοφώντα – Φωτιάδου Αλκμήνη, *Η ανθεκτικότητα του Συντάγματος*, 2016, σ. 134.

³⁰⁴ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 114.

³⁰⁵ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 126-127.

³⁰⁶ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 126-127.

αποχής από την επεξεργασία και τη χρήση προσωπικών δεδομένων, η οποία εκδηλώνεται, κυρίως, ως δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου των δεδομένων, αλλά αναλαμβάνει, παράλληλα, τη μορφή συμμετοχικού δικαιώματος (*status activus*), στο οποίο ενσωματώνεται η δυνατότητα του προσώπου να διαμορφώνει τη δημόσια εικόνα του και να καθορίζει τη διάθεση των προσωπικών του δεδομένων³⁰⁷. Υπό τη μορφή αυτή, το δικαίωμα εξειδικεύεται περαιτέρω, ως αναλύθηκε και ανωτέρω, στα δικαιώματα στα δικαιώματα πρόσβασης και ενημέρωσης, η άσκηση των οποίων επιτάσσει, ενίοτε, τη λήψη μέτρων από το κράτος.

Η κατοχύρωση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων σηματοδοτεί, ως προελέχθη, τη μετάβαση από την παραδοσιακή αμυντική προστασία του ιδιωτικού βίου στην προστασία της ιδιωτικότητας ως κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη, που συνιστά προϋπόθεση για την άσκηση των πολιτικών και συμμετοχικών του δικαιωμάτων. Η προστασία από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων αυτονομείται από την προστασία της ιδιωτικής ζωής και η συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων υιοθετείται ως κανόνας για την επεξεργασία.

Το γενικότερο συμπέρασμα από όλα τα ανωτέρω είναι ότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής έρχεται με αυξημένη βαρύτητα στη διαδικασία της στάθμισης με άλλα συγκρουόμενα έννομα αγαθά και δικαιολογεί περιορισμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως, εν προκειμένω, της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων. Ωστόσο, δεν δικαιολογείται η λήψη οποιουδήποτε περιοριστικού μέτρου. Η κρατική εξουσία, όταν λαμβάνει μέτρα για την προστασία της ανθρώπινης ζωής, οφείλει να κινείται στο πλαίσιο που οριοθετείται από το κράτος δικαίου και, ιδίως, από τις αρχές της αναλογικότητας, της ισότητας και της ανθρώπινης αξίας. Οφείλει, επίσης, να σέβεται τον πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ακόμη και αυτών που πρέπει να υποστούν προσωρινούς περιορισμούς³⁰⁸. Διότι το Σύνταγμα δεν προστατεύει την ανθρώπινη ζωή απλά και μόνο ως βιολογική ύπαρξη, αποσυνδεδεμένη από οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα, αλλά ως αξία, η οποία νοηματοδοτείται από το σύνολο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και συνταγματικών αρχών³⁰⁹. Οι περιορισμοί, λοιπόν, όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως και της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των

³⁰⁷ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 148), σ. 126-127.

³⁰⁸ Βλ. Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 298), σ. 62.

³⁰⁹ Βλ. Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 298), σ. 62.

εργαζομένων, πρέπει να διακρίνονται για την προσωρινότητα και την αναγκαιότητά τους, άλλως υφίσταται κίνδυνος σταδιακής εμπέδωσης ενός «*συνταγματικού μιθριδαπισμού*», ο οποίος μας συνηθίζει στην ιδέα της απώλειας των δικαιωμάτων μας για λόγους προστασίας υπέρτερων αγαθών³¹⁰.

XIII. Επίλογος

Η παρούσα εργασία προσπάθησε να καταδείξει, κατά μία πρώτη προσέγγιση, διότι πολλά επιμέρους θέματα διαφαίνεται ότι θα μας απασχολήσουν και στο μέλλον, το ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα της προστασίας που χαίρουν και θα πρέπει να χαίρουν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων, ενόψει της πανδημίας. Η επεξεργασία τους θα πρέπει να έχει προσωρινό χαρακτήρα, να διεξάγεται, τηρουμένων των επιταγών των αρχών που προβλέπει η σχετική νομοθεσίας, ιδίως δε εκείνες της αναλογικότητας και του χρονικού περιορισμού της επεξεργασίας αυτών και να καταδεικνύεται σεβασμός στα δικαιώματα των εργαζομένων ως υποκειμένων των δεδομένων, ιδίως δε του δικαιώματος ενημερώσεως αυτών, στο πλαίσιο της αρχής της διαφάνειας της διενεργούμενης επεξεργασίας.

Και τούτο, διότι σε ένα δημοκρατικό κράτος η ανθρώπινη αξιοπρέπεια του εργαζομένου αποτελεί απαραβίαστο όριο για τις εξουσίες στην εκμετάλλευση. Ως γνωστόν, σκοπός του εργατικού δικαίου δεν είναι παρά η προστασία της ανθρώπινης αξίας και της προσωπικότητας του εργαζομένου. Τα ανωτέρω δεν παραγκωνίζονται και δεν πρέπει να παραγκωνίζονται, ακόμη και εν καιρώ πανδημίας. Τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων/υποκειμένων αυτών πρέπει να προστατεύονται και εν μέσω πανδημίας, πάντοτε με βάση την αρχή της αναλογικότητας και τηρουμένων

³¹⁰ Βλ. Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 298), σ. 22-23, 62.

μόνο των επιτρεπόμενων από την κείμενη νομοθεσία περιορισμών στην προστασία αυτών.

Είναι αναντίρρητο ότι ο αδιαμφισβήτητος πολύ μεγάλος κίνδυνος για την υγεία του πληθυσμού, την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος υγείας, την αρμονική κοινωνική συνύπαρξη και την οικονομία της χώρας πρέπει να αντιμετωπιστεί με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα. Εντούτοις, είναι επίσης επιτακτική ανάγκη στα δημοκρατικά καθεστώτα, όπου η υπεύθυνη Πολιτεία καλείται να ανταποκριθεί στις έκτακτες ανάγκες και συνθήκες, να διαφυλάξει παράλληλα τα έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας των πολιτών της, αλλά ταυτοχρόνως και τον πυρήνα της Δημοκρατίας, την Ελευθερία. Η Ελευθερία, ωστόσο, των ανθρώπων αποτελείται από τα επιμέρους δικαιώματα αυτών, όπως μεταξύ άλλων και εν προκειμένω των προσωπικών δεδομένων, τα οποία κατοχυρώνονται και συνταγματικά ρητώς με το άρθρο 9^{Α'} του ελληνικού Συντάγματος.

Από την ανωτέρω ανάλυση διαφάνηκε ότι η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προσφέρει ένα ασφαλές νομικό οπλοστάσιο για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων. Εάν στηριχθούμε σε βασικές αρχές επεξεργασίας δεδομένων και σεβαστούμε την αρχή της αναλογικότητας, η προστασία προσωπικών δεδομένων μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά με άλλα συγκρουόμενα αγαθά, ακόμα και σε περιόδους κρίσεως. Κρίνεται, πάντως, ότι η πανδημία μας κάνει να αναστοχασθούμε την ιδέα της επιτηρήσεως, όχι μόνο των κινδύνων που επισείει, αλλά και των λύσεων που ενδεχομένως μπορεί να προσφέρει. Στην επιτήρηση αυτή οφείλουμε, ωστόσο, να είμαστε ιδιαίτερος προσεκτικοί. Και τούτο, διότι η ίδια η πραγματικότητα κατέδειξε με τον πιο γλαφυρό και έντονο τρόπο ότι, η πανδημία μπορεί να αποτελέσει την εφελήριο δύναμη για την ανάπτυξη εργαλείων μαζικής επιτηρήσεως των πολιτών, αλλά και να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από την επιδερμική στην αέναη και λεπτομερή παρακολούθηση.

Δεν πρέπει, λοιπόν, να αποτελέσει η πανδημία την θρυαλλίδα μίας γενικευμένης εισβολής στην ιδιωτική ζωή των ανθρώπων, η οποία, όπως εκτέθηκε αναλυτικά και στο κυρίως μέρος της παρούσας, δεν εγκαταλείπεται από τον εργαζόμενο και Υποκείμενο των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατά την παροχή της εργασίας του στον εκάστοτε εργοδότη αυτού. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε άλλωστε, να αποτελέσει ακόμη και την αιτία και απαρχή της δημιουργίας νέων

μορφών κρατικού ή/και κοινωνικού ελέγχου, τα οποία φυσικά θα συνεπάγοντα ολέθριες συνέπειες για τα έννομα αγαθά των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, αλλά και εν γένει για όλα τα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα των ανθρώπων.

Η συμμόρφωση των πολιτών με τα μέτρα και εν γένει για την αναχαίτηση της εξάπλωσης, αλλά και εν γένει την πρόληψη από τον κίνδυνο προσβολής από τον κορωνοϊό, με βάση την ατομική ευθύνη τους και όχι την έξωθεν επιβολή, θα ήταν η καλύτερη και η πιο σύμφωνη με όλες τις αρχές που διέπουν την προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων και εν γένει των δικαιωμάτων των ανθρώπων, ιδίως δε της αρχής της αναλογικότητας. Και τούτου, διότι με αυτό τον τρόπο, δεν αποτρέπεται μόνο η εξάπλωση του κορωνοϊού, αλλά, σε τελευταία ανάλυση, προστατεύονται και οι ατομικές ελευθερίες και τα θεμελιώδη δικαιώματα των εργαζομένων και εν γένει των ανθρώπων που αποτελούν έναν από τους βασικούς πυλώνες του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Εναπόκειται, εν τέλει, σε εμάς να μην προσδώσουμε στα προσωρινά μέτρα, που δικαιολογούνται στη σημερινή κατάσταση της παγκόσμιας πανδημίας, το μανδύα της κανονικότητας.

Το χωρίο από το συγγραφικό έργο του Τζον Γκέϊ, *«Η ψυχή της μαριονέτας»*, είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ , αποτελεί παράγοντα ευρύτερου προβληματισμού³¹¹:

«...[...]...Ο εγκλεισμός ολόκληρου του πληθυσμού σε ένα εικονικό Πανοπτικόν μοιάζει με την έσχατη προσβολή της ελευθερίας. Ο καθολικός περιορισμός δεν χρειάζεται, ωστόσο, να βιώνεται ως στέρηση. Αν δεν γνωρίζουν τίποτα άλλο, οι περισσότεροι μάλλον θα τον δεχτούν ως φυσιολογικό...[...]...».

³¹¹ Βλ. Κοντιάδη Ξενοφώντα, όπ. ανωτ. (υποσ. 148), σ. 111, με περαιτέρω παραπομπή σε: Κοντιάδη Ξενοφώντα, *The soul of the marionette – A short enquiry into human freedom*, Εκδόσεις ΟΚΤΩ, Δεκέμβριος 2017.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Βασιλοπούλου Ευαγγελία, *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων και η επεξεργασία δεδομένων που αφορούν την υγεία*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.), *Γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων*, Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

Βενιζέλος Ευάγγελος, *Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων*, *Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990.

Βλαχόπουλος Σπυρίδων, *Συνταγματικός Μιθριδατισμός*, *Οι ατομικές ελευθερίες σε εποχές πανδημίας*, Εκδόσεις Ευρασία, Μάιος 2020.

Βλαχόπουλος Σπυρίδων, *Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2007.

Γέροντας Αποστόλης, *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Μια συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 2472/1997*:

Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2006.

Δαγτόγλου Πρόδρομος, *Ατομικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012.

Δημητρόπουλος Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα – Γενικό Μέρος, Ειδικό Μέρος: Μητρικά Δικαιώματα – Φυσική Υπόσταση – Πνευματική Υπόσταση*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008.

Δόνος Πελοπίδας, *Τεχνολογική διακινδύνευση και προστασία προσωπικών δεδομένων*, σε: *Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004.

Ζωγραφόπουλος Δημήτρης, *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων και οι εργασιακές σχέσεις*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.), *Γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων*, Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2^η έκδοση, Αθήνα 2020.

Ηλιάδου Αικατερίνη, *Δημόσιες Επιχειρήσεις*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.

Ηλιάδου Αικατερίνη, *Η συνταγματική προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, σε: Λεωνίδα Κοτσαλή (επιμ.), *Προσωπικά Δεδομένα: Ανάλυση-Σχόλια-Εφαρμογή*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.

Ιγγλεζάκης Ιωάννης, *Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014.

Καραβοκύρης Γιώργος, *Ερμηνεία άρθρου 5 παρ. 1 Σ. (Προσωπική αυτονομία)* σε: Φίλιππο Σπυρόπουλο/Ξενοφόντα Κοντιάδη/Χαράλαμπο Ανθόπουλο/Γιώργο Γεραπετρίτη (επιμ.), *Σύνταγμα, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2007.

Κοντιάδης Ξενοφών – Φωτιάδου Αλκμήνη, *«Η ανθεκτικότητα του Συντάγματος»*, 2016.

Κριάρη – Κατράνη Ισμήνη, *Το Διοικητικό Δίκαιο ενώπιον των προκλήσεων της Βιολογίας και της Ιατρικής*, σε *Εταιρεία Διοικητικών Μελετών*, Πεπραγμένα 1992-2003, Αθήνα 2004.

- Λαζαράκος Γρηγόρης, *Ιδιωτικός Βίος*, σε Βλαχόπουλο Σπυρίδωνα (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- Μαλαγαρδή Αθηνά, *Νέες τεχνολογίες-προσωπικά δεδομένα και εργατικό δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2010.
- Μάνεσης Αριστόβουλος, *Ατομικές Ελευθερίες*, τ. α', β' έκδοση, Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1979.
- Μήτρου Λίλιαν, *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων, νέο δίκαιο – νέες υποχρεώσεις – νέα δικαιώματα*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017.
- Μήτρου Λίλιαν, *Ερμηνεία Άρθρου 9Α Σ*, σε: Φίλιππο Σπυρόπουλο/ Ξενοφόντα Κοντιάδη/ Χαράλαμπο Ανθόπουλο/Γιώργο Γεραπετρίτη (επιμ.), *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017.
- Μήτρου Λίλιαν, *Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η νομολογία του ΣτΕ*, σε *Τιμητικό Τόμο ΣτΕ, 75 χρόνια*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Το νέο πλαίσιο των ανανεωμένων δικαιωμάτων*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.), *Γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων*, Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2^η έκδοση, Αθήνα 2020.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η αρχή της διαφάνειας κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.), *Γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων*, Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2^η έκδοση, Αθήνα 2020.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Ερμηνεία άρθρου 5Α Σ*, σε: Φίλιππο Σπυρόπουλο/ Ξενοφόντα Κοντιάδη/ Χαράλαμπο Ανθόπουλο/Γιώργο Γεραπετρίτη (επιμ.), *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017.

- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Οι ιστότοποι Κοινωνικής Δικτυώσεως ως Εθνική, Ευρωπαϊκή και Διεθνής Πρόκληση της Προστασίας της Ιδιωτικότητας*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2010.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ελευθερία του τύπου και η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, σε: Κοτσαλή Λεωνίδα (επιμ.) *Προσωπικά Δεδομένα- Βασικά Ζητήματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- Παντελής Αντώνης, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, Εκδόσεις Λιβάνη, 5^η Έκδοση, Αθήνα 2018.
- Ράϊκος Αθανάσιος, *Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 4^η έκδοση, Αθήνα 2011.
- Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου – Τόμος Ι*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011.
- Τάκη Βιδάλη/Λίλιαν Μήτρου/Ανδρέα Τάκη, *Συνταγματική πρόσληψη των τεχνολογικών εξελίξεων και «νέα» δικαιώματα*, σε Ξενοφώντα Ι. Κοντιάδη (επιμ.), *Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, Αποτίμηση και προτάσεις για μια νέα συνταγματική μεταρρύθμιση*, τ. 1^{ος}, Αθήνα - Κομοτηνή 2006.
- Τάσσης Σπύρος, *Ό,τι πεις θα χρησιμοποιηθεί εναντίον σου; Η χρήση ψηφιακών δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης και ιστολογίων*, σε: facebook, blogs και δικαιώματα, *δίκαιο και κοινωνία στον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2013.
- Τάσσης Σπύρος, *Τεχνολογία και Ιδιωτικότητα*, σε: Λεωνίδα Κοτσαλή (επιμ.), *Προσωπικά Δεδομένα, Ανάλυση-Σχόλια-Εφαρμογή*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- Τσεβάς Αθανάσιος, *Προσωπικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2010.
- Χρήστου Βασιλική, *Το δικαίωμα στην προστασία από την επεξεργασία δεδομένων, Θεμελίωση-Ερμηνεία-Προοπτικές*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Ανθόπουλος Χαράλαμπος, *Πανδημία και δικαίωμα στην υγεία*, 26.4.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/2020-04-26_anthopoulos-pandimia-dikaioma-ygeias/.

Ανθόπουλος Χαράλαμπος, *Ελευθερία της πολιτικής συζήτησης και προστασία της τιμής των πολιτικών προσώπων. Οι αποφάσεις 467/10.10.2006 και 51/30.1.2007 του Ε.Σ.Ρ. υπό το φως της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α.*, ΕφημΔΔ 2009.

Αραβανής Θεόδωρος, *Τα άρθρα 21 § 3 και 109 του Συντάγματος: Παρατηρήσεις επί της ΣΕ 400/86 (Ολ.)*, ΤοΣ, 1987.

Βενέρης Αντώνιος, *Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ηλεκτρονικό» δικαίωμα πρόσβασης και «document tracing»*, ΕφημΔΔ 2015.

Βλαχόπουλος Σπυρίδων, *Βιοϊατρικές εξελίξεις και αναθεώρηση του Συντάγματος*, ΔτΑ 2001.

Κριάρη – Κατράνη Ισμήνη, *Η συνταγματική προστασία της γενετικής ταυτότητας – Πρώτη Προσέγγιση*, ΔτΑ 2001.

Κτιστάκη Σταυρούλα, *Δημόσια επιχείρηση και δημόσιο συμφέρον*, ΤοΣ 1991, σ. 297 επ. (303), σε: Κτιστάκη Σταυρούλα, *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στα κοινωνικά δικαιώματα*, Τεύχος ΝΔ, Αριθμός 4/365, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως, Αθήνα 2012.

Μήτρου Λίλιαν, *Τα προσωπικά δεδομένα την εποχή του Κορωνοϊού*, Syntagma Watch, 16.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>.

Μήτρου Λίλιαν, *Τα προσωπικά δεδομένα την εποχή του Κορωνοϊού*, Me to dikigoro, Απρίλιος 2020, διαθέσιμο σε: <https://www.metodikigoro.gr/%CF%84%CE%B1-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%B4%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%87%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%BF/>.

Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ψηφιακή ιχνηλάτηση σε περίοδο πανδημίας*, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου Τεύχος II, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στην εποχή του κορωνοϊού*, Syntagma Watch, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, Syntagma Watch, 17.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-prostasia-ton-prosopikon-dedomenon-stin-epoxi-toukoronoiou/>.

Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, 28.03.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.

- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, *Syntagma Watch*, 07.05.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/videoskopisi-sxolikon-mathimaton-se-periodo-pandimias/>.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η συνταγματικότητα της απαγορεύσεως εισόδου στη σχολική τάξη χωρίς μάσκα*, *Syntagma Watch*, 15.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatikotita-tis-apagorefses-eisodou-sti-sxoliki-taxi-xoris-mask/>.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση*, ΕφημΔΔ 2020.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Συνταγματικές προεκτάσεις των μηχανισμών διευρύνσεως της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πέραν της Ε.Ε.: Εξωεδαφική εφαρμογή του Γ.Κ.Π.Δ. και διασυννοριακή διαβίβαση δεδομένων*, ΔιΜΕΕ 2019.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Τα νέα δικαιώματα για τους πολίτες βάσει του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων: μια πρώτη αποτίμηση και συνταγματική αξιολόγηση*, ΕφημΔΔ 2017.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Η ελευθερία του τύπου και η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, ΔιΜΕΕ 2016.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Η εξέλιξη του δικαιώματος στη λήθη (περί λήθης της λήθης:)*, ΕφημΔΔ 2016.
- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, *Χορήγηση δεδομένων υγείας με άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ): μια θεσμική αποτίμηση*, ΕφημΔΔ 2015.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Διαδίκτυο των πραγμάτων (Internet of Things-IoT): Αποικισμός της καθημερινής ζωής ή νέα τεχνολογική πρόκληση;*, ΔιΜΕΕ 2014.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)**, ΔιΜΕΕ 2013.
- Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φερενίκη, *Το δίκαιωμα στη λήθη στην εποχή της αβάσταχτης μνήμης: Σκέψεις αναφορικά με την Πρόταση Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων*, ΕφημΔΔ 2012.

- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ-I*, ΔιΜΕΕ 2012.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Το δικαίωμα στη λήθη στην εποχή της αβάσταχτης μνήμης: Σκέψεις αναφορικά με την Πρόταση Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων*, ΕφημΔΔ 2012.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Χρήση Facebook εν ώρα εργασίας ως λόγος απόλυσης*, ΕφημΔΔ 2011.
- Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φερενίκη, *Οι νέες τεχνολογίες και η προστασία της ιδιωτικής σφαίρας στο χώρο εργασίας*, ΕφημΔΔ 2011.
- Κορωνάιος Αιμίλιος, *G.D.P.R. σφηνάκι: Το «Μεγάλο Φακέλωμα» εργαζομένων*, 12.10.2020, διαθέσιμο σε: www.ethemis.gr.
- Κατευθυντήρες Γραμμές (04.09.2020) του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Προστασίας Δεδομένων, διαθέσιμο σε: https://edpb.europa.eu/news/news/2020/european-data-protection-board-thirty-seventh-plenary-session-guidelines-controller_el.
- Φωτιάδου Αλκμήνη, *Η συνταγματική καθημερινότητα της πανδημίας*, Syntagma Watch, 22.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatiki-kathimerinotita-tis-pandimias/>.
- Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.), *Σκάνδαλο Cisco - Π.Ε.Κ.: Τεράστιες οι ευθύνες του υπουργείου Παιδείας*, 25.03.2021, διαθέσιμο σε: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/346450_skandalo-cisco-pek-terasties-oi-eythynes-toy-ypourgeiou-paideias.
- Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.), *Σκάνδαλο Cisco - Π.Ε.Κ.: Τεράστιες οι ευθύνες του υπουργείου Παιδείας*, 25.03.2021, διαθέσιμο σε: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/346454_olme-cisco-ypourgeio-katapata-ta-dikaiomata-mathiton-ekpaideytikon.
- Α.Π.Δ.Π.Χ, Γνωμοδότηση με αρ. 4/08.09.2020, «*Νόμιμη από την αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων η σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση*», διαθέσιμο σε: [https://www.taxheaven.gr/news/50428/nomimh-apo-thn-arxh-prostasias-proswpikwn-dedomenwn-h-sygchronh-ex-apostasews-ekpaideysh?output=printer](https://www.taxheaven.gr/news/50428/nomimh-apo-thn-arxh-prostasias-proswpikwn-dedomenwn-h-sygchronh-ex-apostasews-ekpaideynh-ekpaideysh?output=printer).

Ξενόγλωσση

Dwork Cynthia/ Hardt Moritz/ Pitassi Toniann/ Reingold Omer/ Zemel Richard, *Fairness Through Awareness* (2011), διαθέσιμο σε: <http://arxiv.org/pdf/1104.3913.pdf> > /node/21559357.

Harari Yuval Noah, *The world after coronavirus*, Financial Times, 20.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75> και παρουσίαση στα ελληνικά σε <https://www.iefimerida.gr/stories/gioybal-noe-harari-o-kosmos-meta-ton-koronoio>.

Herold Philipp, *Datenschutzbeauftragter, Covid-19: Das müssen Sie jetzt aus DSGVO Sicht tun*, 6.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.mein-datenschutzbeauftragter.de/blog/covid-19-das-muessen-sie-jetzt-aus-dsgvo-sicht-tun/>.

Hotties Hiring, *The Economist*, 21.7.2012, διαθέσιμο σε: <http://www.economist.com/node/21559357>.

Hotties Hiring, *Don't hate me, because I'm beautiful*, *The Economist*, 31.1.2012, διαθέσιμο σε: <http://www.economist.com/node/21551535>.

Jernigan Carter/ Mistree Behram, Gaydar: *Facebook friendships expose sexual orientation*, 14(10) First Monday (Oct. 2009), διαθέσιμο σε: <http://www.firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/org/index.php/fm/article/view/2611/2302>.

Knight Will, *The Dark Secret at the Heart of AI*, *MIT Technology Review*, διαθέσιμο σε: <http://www.technologyreview.com/s/604087/the-dark-secret-at-the-heart-of-ai/>. Sweeney Latanya, *Discrimination in Online Ad Delivery 11*, 11.1.2013, διαθέσιμο σε: <http://dataprivacy.org/projects/onlineads/1071-1.pdf>.